

MAI CIUDAT DECÂT NE PUTEM IMAGINA. O ISTORIE ALTERNATIVĂ A UNUI DESTIN MONUMENTAL – AVOCATUL PETRE PANDREA

Valentin-Stelian BĂDESCU¹

valentinbadescu@yahoo.com

„Nu-mi pare rău de nimic. Dacă ar fi să încep din nou viața, aș merge pe aceeași cărăruie și aș comite aceleași greșeli, pas cu pas, sau aceleași fapte pozitive. Cine poate ști judecata istoriei viitoare?”

„Eu nu sunt român, eu sunt oltean și european”.

(Petre Pandrea)

ABSTRACT: Throughout an individual’s troubled history, one may happen to be conservative, then radically dangerous, eventually becoming an uncomfortable reactionary, yet without even changing one’s ideas – this is what happened to Petre Pandrea, a Romanian passionate about his country, in the first decades of the 20th century. The time has come, therefore, for a new perspective on our recent history and the personalities that have marked it, by putting it on a certain course, through their destiny. With Petre Pandrea as a guide, we leave the trodden path and we visit some ill-lighted cottages at the beginning of the 20th century, uncovering completely new approaches on our way to the present. We travel in the company of one of the greatest Romanian lawyers, scientists, geni and eccentric personalities of the time. We learn that big problems, such as capitalism, communism, justice and the holocaust of the Romanian culture are not abstract horrors, impossible to understand, as we all believe, but important terminals that lead us to the world we live in. Petre Pandrea presents us with an alternative history of the most dramatic period of the twentieth century. He shows us how the concentrated and unpredictable

¹ Cercetător științific asociat al Institutului de Cercetări Juridice al Academiei Române și membru al CRIFST.

universe of the Communist era has become increasingly foggy and uncertain, and how we have discovered that our world is not only stranger than we thought, but to use the words of astrophysicist Sir Arthur Eddington, it is „stranger than we can imagine.”

KEYWORDS: Romania, Petre Pandrea, Wallachian Mandarin, Communism, the holocaust of Romanian culture

1. *Cuvânt începător. Contextul epocii în care a trăit Petre Pandrea*

În perioadele de restriște ale istoriei unui individ i se poate întâmpla

Foto: Petre Pandrea (n. 26 iun. 1904, Balș-Oltenia – d. 8 iul. 1968, București)

să fie conservator, apoi radical periculos, ajungând până la urmă, un reacționar incomod, și cu toate astea fără a-și fi schimbat măcar o dată ideile, cam asta i s-a întâmplat și lui Petre Pandrea, un român pasionat de țara sa, în primele decenii ale secolului XX.² Secolul XX ar trebui să ne fie cunoscut. Este acea perioadă din istorie despre care știm cel mai mult, o poveste epică geopolitică, trecând prin Primul război Mondial, Marea Criză, Al doilea Război Mondial, Secolul American, și Căderea Zidului Berlinului. Dar, nu se știe cum, povestea aceasta ne conduce spre lumea în care trăim acum, acest secol XXI amețitor, prinși într-o rețea a supravegherii constante, a concurenței

nejustificate, în mijlocul unui tsunami de lucruri mărunte și de ocazii nesperate. A venit momentul, prin urmare, pentru o nouă perspectivă asupra istorie noastre recente și a personalităților care au marcat-o, imprimându-i un anume curs, prin destinul lor. Avându-l pe Petre Pandrea ghid, ieșim de pe calea bătută și cutreierăm prin unele cotloane mai puțin luminate ale începutului de secol XX, românesc, expolorând atât teritorii cunoscute, cât și mai puțin cunoscute, descoperind abordări cu totul inedite în drumul nostru către prezent. Călătorim în compania unuia dintre cei mai mari juriști români, om de știință, geniu și excentric al epocii. Acesta ne arată că marile probleme, precum capitalismul, comunismul, justiția și holocaustul

² John Higgs, *Mai ciudat decât ne putem imagina. O istorie alternativă a secolului XX*, Editura Litera, București, 2016.

culturii române nu sunt niște orori abstracte, imposibil de înțeles, așa cum credem cu toții, ci borne importante care ne conduc spre contemporaneitate. Petre Pandrea ne prezintă o istorie alternativă a celei mai dramatice perioade a secolului XX, comunismul sovietic, de împrumut, forțat și cel românesc, autohton. Ne arată cum universul concentraționar și imprevizibil al epocii comuniste a devenit din ce în ce mai cețos și nesigur și cum am descoperit că lumea noastră nu este doar mai ciudată decât credeam ci, „mai ciudată decât ne putem imagina”.³

O istorie dureroasă, dar multă vreme necunoscută – anii '50 ai veacului trecut, primul deceniu al instaurării regimului comunist. Ignorată premeditat de istoriografia și propaganda oficială a regimului, știută doar de cei care au trăit-o, ea a putut fi studiată abia după 1989. S-a putut afla, abia atunci, îndeosebi de generațiile mai tinere, care era viața reală a țării, cum reușeau românii să se adapteze noilor condiții. Și totuși, o istorie încă nu pe deplin cunoscută în adevărul ei, deși după 1989 s-au publicat numeroase documente, evocări, însemnări memorialistice. Nimeni nu a reușit încă să surprindă complexitatea fenomenelor sociale petrecute atunci. Pe de o parte, elita politică și cea mai mare parte a celei culturale s-au trezit dislocate și aruncate din zona de lumină a scenei istorice. Modul de viață s-a schimbat brusc și tragic. Mărturii despre existența acestei categorii apar mai ales în dosarele penale, în documentele Securității, în jurnale ascunse sau în cărți memorialistice, publicate după 1990. Pe de altă parte, câteva sute de mii de români au fost proiectați – mulți de bună credință, dar complet lipsiți de cultura și pregătirea necesare – să ocupe locul lăsat liber de prima categorie socială. Ziarele sunt pline de faptele lor, evident, prezentate într-o formă cosmetizată. La mijloc s-au aflat alți români, pentru care schimbarea de regim politic nu a adus modificări majore în viața de zi cu zi. Se sculau de dimineată, se duceau la lucru, se întorceau acasă și a doua zi o luau de la capăt. Până și lipsurile și cartelele nu erau o noutate. Se obișnuiseră cu ele din anii războiului.⁴

În ceea ce îl privește pe Petre Pandrea apreciem că a făcut parte din „Generația '27” care a fost în primul rând un fenomen bucureștean, cu centrul în Universitate, în Facultatea de Filozofie și Litere. Nucleul dur al generației era format din cursanții lui Nae Ionescu și din colaboratorii

³ *Ibidem.*

⁴ Ioan Lăcustă, 1951–1953. *Aida Vrioni, martor al tristeților românești*, în caiete critice, preluat de pe site-ul: <http://caietecritice.fnsa.ro/pdfs/cc%206-7%202007.pdf>.

lui de la «Cuvântul»,⁵ „La început, între membrii generației au existat relații puternic personalizate, ceea ce o și face să semene, în prima ei fază, cu Junimea, cu Cercul Literar de la Sibiu ori cu Echinoxul. Pe măsură ce generația s-a afirmat tot mai zgomotos în viața culturală românească, ea a înglobat tineri din alte domenii ale culturii (scriitori, actori, regizori, pictori, balerini, jurnaliști, teologi, avocați etc.). În același timp, ea s-a transformat, prin contagiune, dintr-un fenomen mai larg, care cuprinde, după cum observa Mircea Vulcănescu, «pentru întâia oară în istoria culturii românești», toate centrele culturale din țară».⁶ „În felul acesta, rezultă că „Generația '27” s-a despărțit nu în două, ci s-a spart, la propriu, în trei: unii au luat-o spre extrema dreapta legionară, unii au luat-o spre extrema stângă comunistă, unii au rămas pe poziții apolitice, iar în momentele de presiune politică s-au manifestat fie ca democrați (Eugen Ionescu), fie ca extremiști (Constantin Noica)».⁷

Din „Generația '27” spre legionari au mers: Mihail Polihroniade, membru în grupul de elită de la «Axa», primul care s-a legionarizat, dar despre care Eugen Ionescu scrie că a fost întâi comunist; Emil Cioran, care se contaminează de morbul politic în noiembrie 1933, în Germania hitleristă, și care combină în proiectul său de colectivism național atât elemente de extremă dreapta, cât și elemente de factură comunistă, el având admirație pentru Rusia bolșevică și pentru Germania lui Hitler în mod simultan; Mircea Eliade, în noiembrie-decembrie 1935; Constantin Noica, critic din 1937 cu democrația care «atomizează» și chestionându-se asupra colectivismului care «însuflețește, pare-se, lumea contemporană», a devenit legionar târziu, în 1938, însă cu acte în regulă; Haig Acterian, despre care două surse, Sebastian și Eugen Ionescu, spun că inițial a fost comunist; Alexandru Christian Tell, unui dintre conducătorii Criterion-ului, cum scrie Eliade și cum confirmă H.H. Stahl; Petre Țuțea, „care se știe că în junețe a fost pățimaș de stânga, nu altminteri decât pățimaș de dreapta la maturitate și bălmajit reacționar la bătrânețe”, deci care a balansat de la comunismul fanatic, de până în 1933, la dreapta de după această dată; Arsavir Acterian, Marietta Sadova, iar din afara Criterionului, de la marginea generației, Vintilă Horia, Radu Gyr, P.P. Panaitescu, Ernest Bernea,

⁵ Marta Petreu, „De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească”, Editura Polirom, 2011, p. 253.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Idem*, p. 264.

Traian Herseni (acesta din urma, initial bănuit de comunism, colaborator la publicația «Azi» a lui Zaharia Stancu, apoi migrând la legionari pentru că nu fusese făcut profesor”.⁸

„Petre Pandrea, fostul elev al lui Nae Ionescu la Liceul de elită de la Mânăstirea Dealu, a fost un caz de-a dreptul dramatic. În «Manifestul Crinului Alb» (1928) se afla pe poziții național-autohtoniste; un stagiul de studii în Germania, între ianuarie 1927 și 1 august 1931, îl apropie de mișcarea comunistă și îl determină să se manifeste ca antihitlerist, încât după întoarcerea în țară publică volumul, critic la adresa nazismului, «Germania hitleristă» (1933). În perioada interbelică a fost avocatul apărării în numeroase procese intentate comuniștilor; iar în 1932 se apropie de țărăniști, așa că evoluția lui e dinspre naționalism spre extrema stângă comunistă și apoi înspre centrul democrat”.⁹ De ce oare s-au întâplat toate aceste balansuri, reorientări și re poziționări. Pentru fiecare dintre cei trăitori pe acest pământ există un destin, un drum al alchimistului pe care trebuie să-l parcurgă. Numai că aceste drumuri se încrucișau ori se despărțeau într-un context, real, bine stabilit, chiar de către alții, în cazul României, și în care ei erau obligați să tăiască. Așadar, în succinte cuvinte să rememorăm perioada tulbure a aceluia veac care a culminat cu suprimarea elitei intelectuale a României, cu holocaustul culturii naționale înfăptuit cu tragice consecințe, inclusiv pentru vremurile noastre, de către alogenii pripășiți pe aceste meleaguri binecuvântate de Dumnezeu.

2. Suprimarea elitei intelectuale a României

Așa cum îndeobște se cunoaște, regimurile comuniste din țările centrale și est europene, în momentul când au preluat complet puterea, au distrus elita intelectuală, procedând cu violență la reprimarea și exterminarea fizică, în închisori și lagăre, a unui mare număr de membri ai vechii clase politice. Totodată, au desfigurat cultura națională a țărilor respective și au impus, printr-o directivă ideologică dogmatică, o „nouă cultură”, sub deviza „internaționalismului proletar”, redenumit astăzi globalizare. În România, anul 1948 este unul de răscruce, întrucât atunci s-a trecut la o

⁸ Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Editura Polirom, Iași, 2009, un studiu solid, serios, care vizează în mod special perioada 1927–1935, perioadă publicistică fastă pentru tânărul pe atunci Mihail Sebastian, ucenic și mai apoi editorialist de succes la Cuvântul lui Nae Ionescu.

⁹ Marta Petreu, *op. cit.*, p. 276.

politică sistematică de comunizare a societății, sub aparenta legitimitate a noului for legislativ și a legilor de esență comunistă. Din acest moment, regimul comunist a declanșat acțiunea de naționalizare a întreprinderilor economice și de colectivizare a agriculturii, iar în plan politic și cultural a început o represiune sălbatică față de reprezentanții elitei politice și intelectuale, în paralel cu un program de sovietizare a culturii. Noua lege a *învățământului*, din 1948, a modificat radical structura, conținutul și sensul educației, marxism-leninismul devenind ideologia oficială a statului și, deci, toate disciplinele trebuiau adaptate la noua „concepție revoluționară” despre lume.

Marxismul nu reprezenta o soluție nici pentru problema agrară din România, nici pentru problema noastră națională. Nici nu putea fi altfel, întrucât „*[Românii sunt] un popor fără istorie... destinați să piară în furtuna revoluției mondiale... [Ei sunt] suporteri fanatici ai contrarevoluției și [vor] rămâne astfel până la extirparea sau pierderea caracterului lor național [...]* Disparația [lor] de pe fața pământului va fi un pas înainte.”¹⁰ Așa ne considera, într-un mod cu totul suburban, unul dintre corifeii marxism-leninismului. Iată, textual afirmațiile sale cu privire la români, prezentate în cotidianul „*Neue Rheinische Zeitung*” apărut la 13 ianuarie 1849 și republicat, nici nu se putea altfel, în *Opere Complete* vol. 8, Moscova, 1977, p. 229: „*Românii sunt un popor fără istorie... destinați să piară în furtuna revoluției mondiale... Ei sunt suporterii fanatici ai contrarevoluției și vor rămâne astfel până la extirparea și pierderea caracterului lor național, la fel cum propria lor existență, în general, reprezintă, prin ei înșiși un protest contra unei mărețe revoluții istorice. Disparația lor de pe fața pământului va fi un pas înainte*”.¹¹

Autorul acestei aspre însemnări este însuși marele Engels. Friederich Engels! Mai marele său, Karl Marx, nu s-a lăsat mai prejos și a spus și el ceva definitiv despre noi: „*Nu există nici un fel de justificare de a se permite unor nații primitive de a continua să existe, din moment ce nu vor fi niciodată în stare să înțeleagă misiunea istorică a socialismului. Polonezii, valahii (românii), sârbii și rușii nu vor fi niciodată capabili să iasă din epoca de piatră.*” Nu

¹⁰ Frederich Engels, *Neue Rheinische Zeitung*, 13 ianuarie 1849 („Lupta maghiarilor”), preluat de pe site-ul: <http://www.ziaristionline.ro/2011/06/02/engels-romanii-trebuie-sa-dispara-de-pe-fata-pamantului-interviul-lui-dan-manolache-cu-larry-watts-de-la-radio-cultural/>.

¹¹ Vezi, pentru detalii, <http://www.cuvantul-liber.ro/news/93298/61/De-ce-Engels-nu-i-a-iubit-pe-romani>.

știm care au fost motivele pentru care cei doi geniali ne-au judecat cu atâta asprime, pronunțând sentința capitală asupra unui popor întreg: Românul trebuie să piară! Mă întreb cu ce i-am supărat așa de tare pe amândoi! Noi, românii, să fim declarați „suporteri fanatici ai contrarevoluției”?! Însă, ce-i drept, după moartea celor două genii ale omenirii, în secolul următor, al XX-lea, s-a confirmat întocmai geniala lor previziune: românii chiar așa s-au purtat, ca niște fanatici ai contra-revoluției! Au dat piept cu „furtuna revoluției mondiale” și i s-au opus, n-au fost „niciodată în stare să înțeleagă misiunea istorică a socialismului”! Rămâi mut de admirație când constăți că genialii au știut dinainte cu câteva decenii cât de criminal se vor purta românii față de idealurile revoluției mondiale. Chiar s-au dovedit românii a fi buturuga mică, mică, dar vioaie, care va răsturna carul mapamondial al comunismului a tot biruitor! De unde au știut asta Marx și Engels?! Să ne aducem aminte în ce a constat prestația anti-comunistă a românilor în istoria ultimilor 100 de ani! Prestația fără pereche a românilor pe frontul anti-bolșevic, anti-cominternist! Contra-revoluționar! În partea aceasta a Europei, românii sunt singurul popor care nu s-a alăturat revoluției bolșevice din Rusia! Propaganda care anunța și susținea „furtuna revoluției mondiale”, care a avut așa de mare succes la ruși, la germani, în toată Austro-Ungaria, și mai ales la soldații și militarii aflați de o parte și alta a frontului de Est, la români, la soldații români și la țărani români, la români, în general, propaganda bolșevică, ateistă și anti-monarhică, nu a avut niciun succes! Dimpotrivă, românii au stat stavilă și au neutralizat avântul „revoluționar” din Ungaria lui Bela Kuhn, al tovarășilor săi de idei de la Viena și Praga. Singure trupele românești din Austria nu au dezertat, nu au întors armele împotriva „exploatorilor”, împotriva autorităților, și au intervenit cu maximă promptitudine, înăbușind din fașă încercarea de a da un caracter internațional, mondial, revoluției bolșevice din Rusia!

Revenind la perioada comunismului de început, remarcăm faptul că în 1948 a fost înființată securitatea, sub directa supraveghere a agenților sovietici, principal instrument de represiune al regimului. Ea a fost direcționată spre controlul total al populației și al potențialilor adversari, mai ales din rândurile intelectualilor. Sub deviza „ascuțirii luptei de clasă”, acest climat de teroare a continuat până spre sfârșitul deceniului șase, când trupele sovietice staționate pe teritoriul României au fost retrase (1958). În același an, 1948, cenzura ideologică s-a instituționalizat, cu efecte asupra tuturor domeniilor de creație sau de activitate culturală. Au fost stabilite liste

cu publicații, opere sau autori care pot vedea lumina tiparului, și liste cu publicații și opere care trebuiau interzise, cu autori care trebuiau scoși din circuitul public. Bibliotecile publice au fost epurate de lucrările interzise, dar au fost invadate de traduceri din literatura rusă, editurile și ziarele au fost trecute sub un sever control ideologic, filmele rusești au invadat ecranele. Operele lui Marx, Engels, Lenin și Stalin au fost traduse și difuzate până la saturație.¹² A fost o perioadă de dislocare treptată a culturii române, sub aspect instituțional și ideologic, și de înlocuire a valorilor naționale cu lucrări, manuale, idei, teme și structuri transplantate de la Moscova, cu modele sovietice. În 1947 apare o lucrare de istorie a lui Mihai Roler, în care formarea poporului român și alte momente istorice semnificative sunt deformate grosolan în spiritul istoriografiei sovietice.¹³ După 1946 încep

¹² *Ibidem*, p. 375.

¹³ Portivut Wikipedia, Mihail Roller (1908–1958) a fost un istoric comunist român, de origine evreu. A fost deputat în Marea Adunare Națională. Mihail Roller s-a născut la Buhuși, a urmat liceul la Bacău, apoi a studiat la Berlin, Paris și Moscova. Pe 2 noiembrie 1948, Mihai Roller a devenit academician și vicepreședinte al Academiei Române. A deținut un număr de funcții în structurile partidului comunist de guvernământ: director-adjunct al Institutului de Istorie a Partidului, șeful Secției de știință a Comitetului Central al PCR/PMR. Prin activitatea sa ideologică, Mihail Roller a influențat în mod sensibil istoriografia comunistă. Biografia oficială publicată de Academia Română îl prezintă astfel: *Fără a avea studii de specialitate, a semnat manuale de liceu și cursuri universitare. A publicat studii și culegeri de documente, folosind munca altora*. După moartea lui Stalin în 1953, prestigioși istorici români l-au criticat pe Roller prin acuzații de plagiere și lipsă de profesionalism. Mihail Roller a condus grupul de istorici care a redactat manualul școlar sovieto-român *Istoria României; manual unic pentru clasa a VIII-a secundară*, publicat la București, Editura de Stat, 1947. În 1956 a apărut în Editura de Stat Didactică și Pedagogică, *Istoria RPR*, manual pentru învățământul mediu, sub redacția lui Mihail Roller. Aceste manuale au fost formulate conform noțiunilor marxist-leniniste de periodizare și evoluție socială, fiind astfel o modalitate de indoctrinare și de propagandă comunistă a PMR-ului. Roller a pus accentul pe influența predominantă slavă în formarea etnică a românilor. Mihai Roller a fost stalinistul perfect, pursânge. Un habotnic al comunismului. Un fanatic. A fost academicianul fără operă, zbirul istoriei falsificate, jdanovistul vigilant. A fost sacrificat chiar de către cei pe care i-a slujit. La propriu, și-a dat viața pentru partid. Mihai Roller a murit la 21 iunie 1958. Aceasta este cronică sfârșitului său. Lui Mihai Roller, destinul i-a jucat cea mai cinică farsă. A fost controlorul de partid al istoriei României, a călcat în picioare valorile naționale sau profesionale și a rescris trecutul țării cu ușurință și angajamentul cu care și-ar fi scris autobiografia. A amputat istoria și a predat-o așa, prin oglinda deformată a marxism-leninismului. În lucrările semnate de Roller sau în cele care aveau girul său, toate realizările românilor erau așezate sub influența discreționară a vecinilor din Răsărit: nașterea limbii române, adoptarea creștinismului, nașterea statelor medievale românești, tot. Roller a fost specialistul autoconvins de capacitățile sale. Scriitorul băcăuan Eugen Șendrea,

atacurile agresive împotriva scriitorilor care reprezentau reperele de vârf ale literaturii române: Arghezi, Blaga, Călinescu, Voiculescu; un moment semnificativ pentru noua orientare este articolul lui Sorin Toma, publicat în „Scânteia”, îndreptat împotriva lui Arghezi, cu titlul *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*, din 1948.

Elita intelectuală și politică românească, pentru a nu putea opune rezistență, a fost efectiv decapitată; scriitorii, artiștii, preoții, savanții, intelectuali care nu au aderat la regim sau care erau bănuși ca potențiali adversari ai regimului au fost închiși sub diverse pretexte, ținuți ani de zile în închisori sau trimiși să lucreze la Canalul Dunărea-Marea Neagră, unii fără să fie judecați, ații condamnați la ani grei (15–20 de ani) de închisoare. Alături de frunzașii partidelor tradiționale și demnitarii politici din perioada anterioară care au pierit în închisori (Iuliu Maniu, C-tin C.I. Brătianu, Ion Mihalache ș. a.), o serie de intelectuali de primă valoare au avut aceeași tragică soartă (menționăm doar filosoful Mircea Vulcănescu, economistul Mihail Manoilescu, istoricul Gh. Brătianu). Unii dintre intelectualii care au fost închiși (Nichifor Crainic, Petre Țuțea, Vasile Băncilă, Vasile Voiculescu, Ernest Bernea, Radu Gyr, Constantin Noica, Edgar Papu, Anton Dumitriu, Ion Petrovici, Vladimir Streinu) au reușit să supraviețuiască acestei dramatice experiențe (în 1964 au fost eliberați deținuții politici). Alți scriitori și gânditori au fost marginalizați, scoși din universități, urmăriți de securitate, având domiciliul forțat, cu interdicția de a publica. În astfel de condiții de marginalizare s-au aflat Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Liviu Rusu, Constantin Rădulescu-Motru și George Călinescu (scos de la universitate în 1949, deși a condus o vreme Institutul de istorie și teorie literară și a fost prezent în publicistică). Intuind represiunea ce avea să urmeze, mulți scriitori și intelectuali s-au stabilit în Occident după al doilea război mondial. Ei au continuat să scrie și să creeze, în românește sau în alte limbi, afirmându-se în exil ca exponenți ai spiritului românesc. Alături de figurile proeminente ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran și Eugen Ionescu, trebuie amintiți Aron Cotruș, Ștefan Baciuc, Vintilă Horia (care obține Premiul Goncourt în 1960 pentru romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*), Horia Stamatu, Alexandru Busuioceanu, George Uscătescu, Al. Ciorănescu.

în „Istoria necunoscută a Bacăului, volumul 2” (Editura Vicovia, Bacău), îl consideră pe Roller – „marele falsificator al istoriei românești”, iar publicistul Vladimir Tismăneanu – „un posedat ideologic”.

O persecuție la fel de puternică a fost instrumentată de regimul comunist, mai ales în primul deceniu de la instaurare, și împotriva bisericilor și instituțiilor religioase (preoți și înalții prelați ortodocși au fost întemnițați, au fost interzise școlile organizate de biserici, activitățile de caritate, toate activitățile care depășeau lăcașurile de cult). Tot sub presiunea Moscovei, în 1948 a fost desființată Biserica greco-catolică, iar conducătorii ei au fost întemnițați, printre care Iuliu Hossu și Alexandru Todea. Propaganda ateist-științifică avea sarcina de a „emancipa” oamenii de credința religioasă. În consecință, la începutul anilor '50, regimul comunist reușise prin teroare suprimarea opoziției (cu excepția rezistenței armate a unor grupuri retrase în munți), intelectualii de referință fiind întemnițați sau marginalizați. Învățământul, editurile, publicațiile, radioul (mai târziu și televiziunea) erau controlat riguros, iar întreaga cultură era subordonată ideologic directivelor comuniste.¹⁴ Ne aflăm în plină perioadă a proletcultismului și a dogmatismului stalinist cea care acoperă, cu unele nuanțe puțin semnificative, intervalul 1948–1964. Studiarea mării terori staliniste arată fără dubiu că abuzurile și crimele regimului erau aplaudate de o parte a populației, că nu numai cei înhățați, dar și copiii lor erau priviți cu ură de ceilalți ruși. De ce? Foarte simplu. Rușii erau convinși că există un pericol mortal pentru țara lor, pentru viața lor cotidiană: Dușmanul de clasă. La fel s-a întâmplat și în România. Este intervalul în care s-a consumat, după epoca fanariotă, cea mai teribilă tragedie națională, este perioada unui „holocaust” al culturii naționale, în care elita culturală anterioară a fost decapitată fizic sau marginalizată, perioada în care România a trăit sub agresiunea unui model cultural de ocupație, vizând distrugerea memoriei istorice și rusificarea instituțiilor, a învățământului și a culturii în ansamblul ei. Spațiul gândirii sociale și filosofice a fost acaparat complet de ideologia marxistă, în varianta ei stalinistă, iar gândirea românească modernă, în expresiile ei de vîrf, a fost considerată „idealistă”, conservatoare și reacționară.

În creația artistică s-a impus canonul „realismului socialist”, prin care se înțelegea „redarea” cât mai directă a „realității”, potrivit „viziunii partidului”, într-un limbaj „pe înțelesul maselor”, o artă aservită total propagandei. Este perioada numită și „proletcultistă”, pornind de la teza lui Lenin după care, odată cu instaurarea regimului comunist, noua „cultură

¹⁴ *Idem*, p. 376.

proletară” ar trebui să elimine „cultura burgheză”, reacționară, pentru a asigura omogenitatea spirituală a noii societăți. Sub această deviză, marii scriitori români au fost eliminați din programele de învățământ, cei mai semnificativi gânditori români au fost calificați „reacționari”; unele discipline științifice, precum cibernetica, sociologia și geopolitica, au fost considerate „științe burgheze”, întrucât s-au dezvoltat în afara marxismului. Filosofia occidentală modernă, cu toate curente și școlile ei de gândire, era etichetată „filosofie burgheză”, incapabilă să acceadă la cunoașterea „adevărului”, datorită faptului că această filosofie era limitată de „interesele de clasă” pe care le exprima, astfel că „adevărul” rămânea monopolul gândirii marxiste. Istoria națională a fost desfigurată prin interpretări marxiste aberante. În acest climat sufocant, de ideologizare abuzivă, au fost eliminate marile valori și repere ale conștiinței naționale din circuitul public, pe motiv că ar fi creații „burgheze”, retrograde. Au fost înlocuite cu o ideologie schematică și cu o cultură de ocupație, o cultură de substituție, internaționalistă, „proletară”, în fapt cu elemente ale culturii ruse, de mâna a doua. În acest context, apar însă și traduceri din marii clasici ai literaturii ruse (Gogol, Turgheniev, Tolstoi, Cehov, mai târziu și Dostoievski).

Scriitorii români moderni nu sunt publicați însă decât fragmentar, după o severă triere și cu amputări ale unor capitole, paragrafe sau versuri. Eminescu era redus la poezia de protest social, *Împărat și proletar*, Coșbuc la *Noi vrem pământ*; interpretarea operelor se făcea exclusiv prin prisma ideologiei „luptei de clasă”. Lucrările care ilustrează așa-zisul „realism socialist” sunt penibile sub raport artistic, prin schematism și didacticism, prin ideologizarea abuzivă a oricărei teme, prin caracterul rudimentar al limbajului. Mulți autori fără nicio vocație artistică, la care se adaugă și unii cu înzestrări notabile, precum și scriitori cu o operă remarcabilă înainte de instaurarea regimului comunist, au practicat în epocă o literatură scrisă în acest cod ideologizant; lucrările de acest fel nu pot fi incluse decât la capitolul propagandă stalinistă și comunistă. Au excelat în această nefericită direcție Dan Deșliu, A. Toma, Nina Cassian, Veronica Porumbacu, Victor Tulbure, Maria Banuș, Eugen Jebeleanu, Mihai Beniuc ș.a. În sectorul noii „teorii literare”, al criticii culturale, ideologice și de „direcție” (domeniu foarte important pentru că avea menirea de a traduce indicațiile partidului în norme de creație, de a „îndruma” creația și de a stabili criteriile de apreciere), numele de referință erau atunci – pe lângă ideologii partidului, Iosif

Chișinevski și Leonte Răutu – Mihai Novicov, Ion Vitner, Nestor Ignat, Silviu Brucan, N. Doreanu, Vicu Mândra, Pavel Apostol, Z. Ornea, Ov.S. Crohmălniceanu, Ileana Vrancea, Paul Georgescu, Savin Bratu, Silviu Brucan, Walter Roman etc.¹⁵

Evident, după ce valul sovietizării și al dogmatismului stalinist a trecut, mulți scriitori și ideologi menționați mai sus s-au „convertit” estetic și politic, devenind, după 1965, critici fervenți ai dogmatismului pe care l-au susținut înainte. Unii au ajuns chiar opozanți și disidenți în regimul ceaușist (Dan Deșliu, Silviu Brucan). Perioada „proletcultismului” și a stalinismului oferă mărturii dramatice ale deculturalizării mediului social și ale impunerii acestui tip de „cultură oficială”, total subordonată criteriilor ideologice și politice. Față de acest tip de înregimentare ideologică, mediile intelectuale autohtone au adoptat diverse strategii de opoziție, de adaptare sau de disimulare, refugiindu-se în zone neutre sub raport ideologic sau mai puțin atinse de „comandamentele” partidului unic.¹⁶ Pe cale de consecință, prin tot ceea ce s-a întâmplat în decursul „obsedantului deceniu”, a fost întrerupt firul continuității istorice în plan cultural, printr-o acțiune politică violentă. În cultură este important să clădești temeinic prin continuitate. România a trăit o epocă de „demolare” efectivă a culturii naționale, sub deviza internaționalismului proletar. Pornirea demolatoare a epocii este ilustrată și de intenția unor „culturnici”, activiști zeloși ai partidului comunist, de a demola fizic *Coloana fără sfârșit*, ridicată de Brâncuși la Târgu Jiu. De ce oare?

Mai întâi cominiștii au schimbat adevăratele nume ale operelor lui Brâncuși. Exmpli gratia, Coloana recunăștinței fără sfârșit, așa cum a fost botezată Coloana Infinitului, este una dintre cele mai cunoscute opere de artă realizate în România. Aceasta se află în Parcul Coloanei, o zonă verde situată chiar la intrare în Târgu Jiu, pe drumul ce duce către Râmnicu Vâlcea. Coloana este parte a trilogiei Ansamblului Monumental din Târgu Jiu, compus din Coloana Infinită, Poarta sărutului și Masa tăcerii. Inaugurată la 27 octombrie 1938, coloana are o înălțime de 29,35 metri și este compusă din 16 moduli octaedrici suprapuși, respectiv având la extremitățile inferioară și superioară câte o jumătate de modul. Modulii erau numiți „mărgele” de către autorul lor, Brâncuși. Sculptura este o stilizare a coloanelor funerare specifice sudului României. Denumirea originală

¹⁵ Vezî, Mihai Ungheanu, *Holocaustul culturii române*, București, Editura D.B.H., 1999.

¹⁶ G. Georgiu, *op. cit.*, p. 377.

era „Coloana recunoștinței fără sfârșit” și a fost dedicată soldaților români din Primul Război Mondial căzuți în 1916 în luptele de pe malul Jiului. Pe de altă parte, dacă numărați modulele din care este alcătuită coloana, veți observa un număr care reprezintă anul când a început primul război mondial pentru România și se termină cu o jumătate de modul, adică reprezintă jumătatea anului respectiv. Coloana Infinitului era la un pas să fie distrusă de comuniști, pentru că aceștia o considereau lipsită de importanță. În urmă cu 60 de ani, comuniștii i-au dat ordin lui Tănăsie Lolescu să dărâme Coloana Infinitului pentru a o vinde la fier vechi. Lolescu era originar din Hobița, satul marelui sculptor Constantin Brâncuși, dar atunci făcea parte din UTC. Avea doar 24 de ani și era entuziasmat de idealurile comuniste. În primăvară, prim-secretarul Constantin Babalic i-a dat ordin să demoleze Coloana Infinitului. A plecat la Coloană împreună cu tractoristul Milotin și când au ajuns în Parcul Central din Târgu-Jiu, Lolescu și Milotin au legat lanțul tractorului de primul modul al Coloanei. Au tras cu tractorul cu care veniseră, dar lanțul s-a rupt. Au legat din nou lanțul, dar de mai multe ori în jurul Coloanei, și au tras din nou. Tractorul s-a ridicat pe două roți, dar Coloana nu s-a clintit. Așa povestea Tănăsie Lolescu că a decurs încercarea de a dărâma coloana.

Al doilea monument, așa cum l-a conceput Brâncuși este o masă înconjurată de 12 scaune. Deci nu „Masa tăcerii, ci „Masa apostolilor neamului”, iar în mijloc s-ar afla Isus Cristos! Al treilea monument arată ca o poartă, dar nici pe departe nu este ci „Monumentul întregirii neamului”, deoarece fiecare stâlp este alcătuit din 4 stâlpi uniți sus cu o grindă. Sărutul mai înseamnă și unitate. Deci acestea reprezintă 8 regiuni care trebuiau să se alipească la patria mamă, România! Trebuie să știe lumea că Brâncuși a fost un sculptor simbolist iar Petre Pandrea a fost unul dintre puținii intelectuali români care l-au înțeles pe Brâncuși în profunzime, l-a susținut de la început și a scris elogios la adresa lui când majoritatea intelectualilor români priveau cu suspiciune demersul lui sculptural. Comuniștilor nu le-au plăcut numele date de Brâncuși operelor lui. De atunci au rămas așa, iar românii parcă sunt drogați, nu vor să schimbe nimic! Este epoca în care marii autori erau puși la „index”, interziși pentru lectură, astfel că unii studenți de la facultățile umaniste au fost condamnați la închisoare pentru că l-au citit pe Kant sau pe alți autori „idealiști”. Cum de a reușit asemenea „performanță” ocupantul sovietic împreună cu elementul „nou” autohton?! Fără Dumnezeu și fără morală. Caracterul antireligios

și profund imoral al modelului sovietic s-a manifestat din plin, nu numai în România ci și în întregul imperiu bolșevic. Nimeni, în afară de Stalin, poate Mao, în China comunistă, nu și-a masacrat propriul popor!

Revenim la crimele săvârșite de regimul comunist împotriva cărților și a scriitorilor, din dorința de a oferi un reper, printre altele, tuturor celor angajați în realizarea proiectului de mare importanță, „Procesul comuniștilor”. La scurtă vreme după ocuparea României de sovietici, în 1944, și instaurarea comunismului (care a devenit evidentă și n-a mai lăsat loc nici unei iluzii în 1946, când s-au falsificat alegerile), numeroși scriitori români au fost arestați din motive politice (iar uneori numai pentru că superioritatea lor intelectuală îi făcea susceptibili de independență de gândire).¹⁷ Ei au fost anchetați și torturați, au făcut ani mulți de închisoare (în unele cazuri, fără judecată), au avut parte, ca deținuți politici, de un tratament barbar și de umilințe greu de imaginat, și-au ruinat sănătatea (iar unii dintre ei au murit, în timpul detenției sau imediat după eliberare). Ieșind din închisoare, și-au petrecut alți ani cu domiciliu forțat sau au trăit o lungă perioadă asemenea unor proscriși, urmăriți de Securitate și supuși interdicției de a publica. Arestările scriitorilor s-au desfășurat practic fără întreruperi timp de aproximativ douăzeci de ani (1944–1964). S-au remarcat însă două „valuri” de arestări, primul între 1946 și 1953 (de la scoaterea în afara legii a PNT, adevăratul câștigător al alegerilor din 1946, și până la moartea lui Stalin), iar al doilea în anii 1956–1959 (ca reacție la revolta anti-comunistă din Ungaria din 1956 și ca dovadă de fidelitate a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej față de Moscova, în împrejurările retragerii trupelor sovietice din România în 1958). Spre sfârșitul anilor de teroare, în închisorile comuniste se aflau, simultan, sute de scriitori. Petre Pandrea, el însuși deținut politic, întocmește la 4 ianuarie 1964, o listă a scriitorilor întemnițați, ca și el, la Aiud, listă intitulată cu umor negru „Uniunea Scriitorilor de la Aiud”: Ion Petrovici, Traian Brăileanu, Gane, Radu Gyr, Titus Cristureanu, Dr. Sandu Lieblich, Anton Dumitriu, George Manu, Sandu Tudor, Paul Sterian, Tudor Popescu (prof. teologie), Dumitru Stăniloae, Dumitrescu-Borșa, Ioan Victor Vojen, Luca Dimitrescu, Cristofor Dancu, Fane Vlădoianu, Petre Pandrea, Petre Țuțea, Ion Gheorghiuță, Cuza Marinescu, Popescu-Prundeni, Romulus Șeișanu, Romulus Dianu, Sergiu Dan, Ion Dimitrescu, Arșavir Acterian, Valeriu Anania, Nicolae Pătrașcu, Roman

¹⁷ Alex Ștefănescu, *Crime împotriva scriitorilor*, <https://evz.ro/crime-alex-stefanescu.html>.

Braga, Dr. V. Voiculescu, Al. Mironescu, Gabriel Bălănescu, Ion Manta – Cluj, Zaharia Boilă, Nedelescu, Dr. Ilie Niculescu, Ion Caraion, Ernest Bernea, Radu Budișteanu, Nichifor Crainic”. Să nu-l uităm pe Lucrețiu Pătrășcanu, unul dintre puținii lideri comuniști intelectual, arestat și el, în 1948, sub acuzația de complot și că „a renunțat la politica luptei de clasă”, datorită afirmației făcute de acesta: „*în primul rând sunt român, apoi comunist*”, cu prilejul unui discurs ținut la Cluj. A fost ucis în închisoare în 1954.

Iată, în cele ce urmează, și o schiță de cronologie a arestărilor: În 1945 este arestat la Sibiu omul de cultură, pedagogul și patriotul Onisifor Ghibu, considerat criminal de război. El este eliminat definitiv și de la catedră, pentru a nu le mai transmite niciodată studenților ideile sale. Tot în 1945 este arestat poetul Radu Gyr (Demetrescu) și condamnat la moarte (dar pedeapsa îi este comutată ulterior în muncă silnică). Stă în închisoare până în 1957; în 1958 este din nou închis și rămâne întemnițat până în 1963. Răscolitorul său poem „Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!” este cel mai cunoscut dintre textele create de deținuții politici români în închisori (create în minte pentru că nu aveau voie să scrie): „Nu pentru-o lopată de rumenă pâine,/Nu pentru pătule, nu pentru pogoane,/Ci pentru văzduhul tău liber de mâine/Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!/Pentru sângele neamului tău curs prin șanțuri,/Pentru cântecul tău, țintuit în piroane,/Pentru lacrima soarelui tău pus în lanțuri,/Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!/Nu pentru mânia scrâșnită-n măsele./Ci ca să aduni chiuind pe tăpșane/O claie de zări și-o căciulă de stele,/Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!/Așa ca să bei libertatea din ciuturi/Și-n ea să te-afunzi ca un cer în bulboane/Și zarzării ei peste tine să-i scuturi,/Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!/Și ca să-ți pui tot sărutul fierbinte/Pe praguri, pe prispe, pe uși, pe icoane,/Pe toate ce slobode-ți râd înainte,/Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!/Ridică-te, Ioane, pe lanțuri, pe funii,/Ridică-te, Gheorghe, pe sfinte ciolane,/Sus pe lumina din urmă-a furtunii,/Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!”

În 1947, alături de alți fruntași țărăniști, Nicolae Carandino este prins în capcana întinsă de Securitate la Tămădău. Este condamnat la 6 ani de temniță grea și 2 ani de degradare civică pentru „crimă de complot în scop de trădare”, 6 ani de închisoare pentru „tentativă de trecere frauduloasă a frontierei” și 6 ani de închisoare pentru „surpare a ordinii constituționale”. După ispășirea celor 18 ani de închisoare va fi trimis cu domiciliu obligatoriu în comuna Rubla din Bărăgan. În 1947 este ridicat de NKVD Petre N.

Caraman, profesor universitar la Iași, pentru afirmațiile lui privind drepturile României asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. După eliberare va fi nevoit să lucreze ca încărcător-descărcător de vagoane. Până la moartea sa (petrecută la 9 ianuarie 1980) va scrie peste 10.000 de pagini de studii de folclor comparat, rămase nepublicate. Tot în 1947 este arestat prozatorul și ziaristul Mircea Damian. Internat în spitalul penitenciarului Văcărești pentru cancer la laringe, va muri în închisoare, peste câteva luni. Nichifor Crainic, poet ortodoxist și „polemist ideologic” (cum îl numea Tudor Vianu), mentor al revistei „Gândirea” și al gândirismului, este judecat în contumacie în 1945 și condamnat la închisoare pe viață. Toată lumea îl crede refugiat undeva în Germania, fără să bănuiască măcar că, vag deghizat (iși lăsase barbă) și cu acte false (pe numele Ion Vladimir Spânu), se ascunde în diferite sate din Transilvania, în casele unor preoți cărora le fusese profesor la seminarul teologic. În 1947, crezând că atmosfera se mai destinsese și că va fi repus în drepturi, poetul se predă autorităților comuniste. Acestea anulează, într-adevăr, sentința nedreaptă din 1945, dar îl țin închis fără judecată, la Aiud, timp de cinsprezece ani!

În 1948 este arestat strălucitul eseist și memorialist Petre Pandrea. Va face în total 10 ani de închisoare din motive politice (1948–1952 și 1958–1964). La prima arestare, din 1948, îi sunt confiscate sute de documente din arhiva personală, ca și manuscrisele unor lucrări literare. Cu prilejul celei de-a doua arestări, din 1958 – menționează Nadia Marcu-Pandrea, fiica scriitorului – Securitatea ridică de la domiciliul său peste 6.000 de pagini manuscrise, printre care și *Jurnalul mandarinului valah*, ținut de la 19 noiembrie 1952 (ziua primei eliberări) până la 23 octombrie 1958 (ziua rearestării). În 1948 este arestat scriitorul Banu Rădulescu, pe atunci student la Medicină (trecuse în anul VI). Va fi eliberat în 1954 iar în 1990 va înființa și conduce revista de mare prestigiu „Memoria”). În 1949 este arestat criticul și istoricul literar Adrian Marino, membru al PNT, și condamnat de Tribunalul Militar București la 8 ani închisoare pentru „uneltire contra ordinii sociale”. Trece prin închisorile din Jilava, Aiud și Oradea. După eliberarea din închisoare, în 1957, are domiciliu obligatoriu în Bărrăgan. De aici, ajutat de un coleg din PNT, Victor Coconeți, a plecat de câteva ori la Cluj, clandestin. Va fi grațiat în 1964.

În 1949 este arestat și anchetat timp de 6 luni Nicolae Balotă. La începutul lui 1956 va fi din nou arestat și condamnat de Tribunalul Militar din Cluj (pentru „trădare”, de fapt pentru îndrăzneala de-a fi criticat regimul

comunist), la 7 ani de închisoare, pe care îi va petrece la Malmaison, Uranus, Jilava, Făgăraș, Gherla, Pitești, Dej. În continuare va sta 2 ani cu domiciliu obligatoriu în comuna Lătești de pe malul Dunării. Personalitate remarcabilă a culturii române contemporane, va povesti, dintr-o perspectivă umanist-creștină, această experiență în *Caietul albastru*.¹⁸ În toamna lui 1949, la vârsta de 17 ani și jumătate, este arestat prozatorul Anatolie Paniș pentru afirmația că „Basarabia este românească”. Și lista ar putea continua! Holocaustul înseamnă exterminarea integrală, de obicei prin ardere, un sacrificiu în urma căruia rămâne doar cenușa. În sens direct, și în sens figurat, cultura română a suportat, după cel de-al doilea război mondial, tratamentul unui holocaust. Ea a fost aruncată în cuptoarele și închisorile unei ideologii politice intolerante, pentru a lăsa liber terenul unei „noi” culturi. După 1944, grație acestei ideologii de import, toată viața românească se împărțea în două: în „trecut” și în viața „nouă”, care se edifica prin demolarea, prin distrugerea, prin holocaustul acestui trecut. „Trecutul” era negru și trebuia distrus, „viitorul” era luminos și trebuia construit. Toate valorile românești ale trecutului au fost aruncate, cu inexistente sau neînsemnate excepții, la „groapa comună” a holocaustului programat împotriva culturii române. Ele însemnau „trecutul” și o furie aproape religioasă pedepsea pe cine încerca să salveze sau să mențină valorile năpăstuitului „trecut”, sporind proporțiile sacrificiului. Răfuiala cu simbolurile vieții și culturii românești a fost barbară: nimeni n-a făcut, de pildă bilanțul statuiilor de pe soclu în primul deceniu postbelic și nu a analizat felul în care ele au fost distruse. Statuiile au fost date și ele pradă holocaustului: grupul statuar de la șosea, închinat lui Ferdinand I, Unificatorul, creație a lui Mestrovici, a fost aruncat în furnale și topit. Era mai mult decât o distrugere fizică: prin transformarea sculpturii într-o materie informă se urmărea și dispariția unui sens cultural.¹⁹

¹⁸ Nicolae Balotă, *Caietul albastru, vol I-II*, Editura Ideea Europeană, București, 2007.

¹⁹ Mihai Ungheanu, *Holocaustul culturii române. 1944–1989*, Editura DBH, București, 1999, fragment preluat de pe site-ul: <https://vladhogea.wordpress.com/2010/06/11/restituiri-mihai-ungheanu-holocaustul-culturii-romane-fragment-1999>. În „*Holocaustul culturii române-Enciclopedia valorilor reprimare*”, Mihai Ungheanu, descrie pe larg fenomenul epurărilor și trecerea la index a sute de titluri și autori, înlocuiți cu agenți și comisari ideologici, prinși în insectarul lucrării cu „operele” lor, cum ar fi: *Silviu Brucan: Amănuntele unei capturi senzaționale (1947)*; *Paul Cornea: Tendințe în opera de artă (1947)*; *Leonte Răutu: Împotriva Cosmopolitismului (1948)*; *Mihail Roller: Să învățăm limba lui Lenin și Stalin (1948)*; *Zigu Ornea: Caracterul reacționar și diversionist al semănătorismului (1961)*.

În aceeași cheie de demonstrație, de importanță deosebită pentru Istoria reală a României, aflăm un set de documente desecretizat de CIA, care cuprinde și o informare sinistră, privind arderea cărților românești în piețe publice, la ordinele comisarilor culturali bolșevici.²⁰ Clasificat SECRET și distribuit pe 30 ianuarie 1953, Raportul Informativ CIA relevă grotescul bolșevismului antiromânesc. Autorul sintezei informative pare în relatarea sa la fel de oripilat ca noi, descriind cum operele marilor nume ale literaturii române – 762 de titluri –, de la Rebreanu la Goga, și orice volum care menționează provinciile istorice românești Basarabia și Bucovina, sunt arse cu sutele de mii în întreaga țară, pentru a fi înlocuite cu milioane de volume de propagandă rusești. „Orice carte care are de-a face cu Basarabia și Bucovina a fost arsă imediat, chiar dacă nu era decât pură literatură. Întregul fond de la *Casa Școalelor*, cărți despre cultura populară națională și lucrări religioase au fost de asemenea arse”, notează CIA. Totodată, se menționează, cu un grad înalt de alertă, faptul că un comitet tovărășesc condus de Mihai Roller „purifică” Arhivele Naționale, distrugând documente istorice inestimabile care dovedesc originea latină a poporului român. Este vorba de „un tezaur național al poporului român”, avertizează CIA. „Aceste comori includ hărți, documente, fotografii, fișe lexicografice unice ale limbii române”, care constituie „o sursă inestimabilă de informații geografice și lingvistice” și care „dovedesc originea latină a limbii române”. „Acestea au fost arse pentru că nu mulțumeau Comitetul Slavic (Comisia de Slavistică) care le-a cercetat – Emil Petrovici (o unealtă a sovieticilor în Academie), Sever Pop și însuși Barbu Lăzăreanu”, se arată în nota CIA care tratează și transformarea Academiei Românie în Academia RPR, după modelul sovietic, pe baze ideologice. Punctul 8 de la Washington, final, al relatării, subliniază: „*Conducătorii acestor acțiuni sunt:*

a) *Petre Constantinescu-Iași, descris ca „eroul literaturii naționale române”*²¹

²⁰ Vezi pentru detalii, *CIA SECRETS: Arderea cărților în România, comisarii bolșevici din Academia RPR, Roller și „purificarea” ideologică în ARHIVELE CIA. „Orice carte care are de-a face cu Basarabia și Bucovina a fost arsă imediat”. DOCS*, preluat de pe site-ul: <http://roncea.ro/tag/holocaustul-culturii-romane/>

²¹ Petre Constantinescu-Iași a fost un comunist „ilegalist”, fondator al PCdR și al Asociației „Amicii URSS”, ministru al propagandei în Guvernul Groza și ministru al cultelor în guvernele conduse de către Gheorghe Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica, etc. Viitor „Erou al Muncii Socialiste” și al RSR, el a mai fost vicepreședinte al Adunării Deputaților

b) Mihail Roller, un evreu, care a acordat o atenție deosebită documentelor istorice românești din arhivele statului. A condus un comitet special pentru a căuta dovezi istorice privind legăturile dintre România și URSS.²²

c) Barbu Lăzăreanu, un evreu, bibliotecar al Academiei. Fiul lui este acum consilier al Ambasadei RPR din Paris, după ce a fost chemat din funcția de atașat de presă la Washington.²³

d) Emil Petrovici, de asemenea un membru pro-sovietic al Academiei.²⁴

La 9 iunie 1948, cu concursul personajelor de mai sus au fost excluși din Academie, printre alții, Simion Mehedinți, Alexandru Lapedatu (secretarul general al vechii Academii), Ioan Lupaș, Ion Nistor, Silviu Dragomir, Dimitrie Gusti (președintele Academiei în momentul epurării), Pantelimon Halippa, Onisifor Ghibu, Zenovie Pâclișanu, Constantin Rădulescu-Motru (fost președinte al Academiei), Lucian Blaga ș.a.²⁵. În acest cutremurător context – Universul Concentraționar Comunist – și-a trăit destinul Petre Pandrea.

3. Pentre Pandrea, un destin impresionant

Nu știu cum se face însă, că lipsește până în ziua de astăzi, un studiu sistematic al acestei monumentale cronică a comunismului românesc de inspirație și cu temeinică asistență sovietică, a societății românești aflate la una din cele mai negre și mai blestemate răscruci ale istoriei sale. Mai

(1946–1948), vicepreședinte al Prezidiului M.A.N. (din 1948), vicepreședinte al Academiei R.P.R. (din 1948), director al Institutului Româno-Sovietic (1957–1963), etc.

²² Despre Mihail Roller din Buhuși, Pavel Țugui afirmă că era „fiul unui rabin”. Pentru mai multe detalii biografice privind agentul NKVD care a activat alături de Silviu Brucan și Leonte Tismăneanu a se vedea studiu, istoricului CNSAS Liviu Pleșa, MIHAIL ROLLER ȘI „STALINIZAREA” ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI, publicat în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/I, 2006, p. 165–177.

²³ Conform Wikipedia, Barbu Lăzăreanu, fondator și prim rector al „Academiei” de politruci „Ștefan Gheorghiu”, s-a născut Baruch Lazarovici (ediția în limba română) sau Avram Lazarovici (ediția în limba engleză, care mai adaugă și ale nume: Alex. Bucur, Arald, Barbou Lazareano, Bélé, Mathieu H. Rareșiu, Trubaduru). Conform unei fișe de cadre, fiul lui, Alexandru Lăzăreanu, a ajuns loțiitor al ministrului Afacerilor Externe. Cel puțin patru străzi din România îi poartă numele politrucului care a ars cărțile românești din bibliotecile țării: în București, Botoșani, Suceava și Craiova.

²⁴ Emil Petrovici, „unealta sovietică”, originar din Iugoslavia și specialist în slavistică, profesor la Institutul Jdanov, considera în studiile sale, conform unei Note a Securității (Oprîș, Ioan, *Istoricii și Securitatea*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 2006), că „la români nu poate fi vorba de o romanitate de rasă, ci de una lingvistică și culturală”.

²⁵ A se vedea, pentru detalii, Petre Popescu Gogan, „Demolarea” *Academiei Române*, Memoria, nr. 28, p. 8–53.

mult decât atât, parcă o mână nevăzută aruncă perdele groase de camulflaj peste noile apariții editoriale ale lui Petre Pandrea. Iar lucrul acesta mi se pare cel puțin ciudat. De aici întrebarea: pe cine deranjează Petre Pandrea? Dar, chiar și recitind a nu știu a câta oară în vederea trimiterii lor la tipar, aceste pagini, ne este greu să dăm un răspuns satisfăcător la întrebarea noastră. Poate doar pe cei vremelnici conducători de azi ai României, urmașii comuniștilor de ieri, globaliștii și uniunoniștii de la Bruxelles! Cu atât mai mult în încâlceala acestor zile de încrâncenare, revoltă și dezbinare națională, când etichetările de tot felul și sângeroasele războaie așa-zis ideologice ascund, în realitate, doar interese meschine și ambiții politice deșarte. Format el însuși, ca intelectual distins și ca aprig militant de stânga, în mari univerități apusene, în climatul de mari frământări politice și sociale care au pregătit cel de Al Doilea Măcel Mondial, Petre Pandrea și-a atras multe adversități, încă de la primele sale apariții în presa vremii. Unele nu s-au stins nici până în ziua de azi. Dar – după cum el însuși mărturisește în aceste *Memorii* – opțiunea sa pentru „dictatura proletariatului” fusese una cât se poate de sinceră, „ca un *pis-alle*, ca un rău necesar până când se va face marea sinteză hegeliană între capitalism și socialism, atât de necesară vremii moderne.” Mai târziu, în comunismul real „de dictatură a profitariatului” cum o definește el între cele două stagii de ruinatoare pușcărie politică, își analizează necruțător și își înțelege perfect falsitatea și precaritatea idealurilor sale din tinerețe, când „Nu eram comunist înscris în partid. Eram mai rău. Eram cripto-comunist, comunist ascuns, comunist fără viziera ridicată, comunism mascat în termită zurnalică, termită criptică pentru a roade la tâlpicile șandaramalei burgheze. O, ce naivitate, ce prostie, ce stupiditate!”.

Prin aceste spovedanii târzii, Petre Pandrea își ispășește cu prisosință păcatul de a se fi lăsat sedus de o ispititoare utopie, care se dovedise în cele din urmă una sângeroasă. Tot în ceasul acesta al spovedaniei, el își amintește unul din faimoasele panseuri ale profesorului Nae Ionescu, directorul său de studii din anii de liceu militar, el însuși prizonier al unei utopii negre – legionarismul xenofob, de inspirație fascisto-nazistă. „Câinele trebuie să treacă prin jigodie, copilul prin scarlatină și studentul prin socialism – îi spusese profesorul. Cei puternici scapă și de jigodie, și de scarlatină și de marxism.” Petre Pandrea scăpase și el, în cele din urmă de boala aceasta din tinerețe. Dar cu ce preț! Totuși, ceea ce nu i se poate reproșa în nici un caz lui Petre Pandrea este faptul că, activând ani la rând

cu toată convingerea pe acest front ideologic și politic el ar fi urmărit vreodată meschine interese personale. Educat în spiritul cavaleresc al școlii de cadeți de la Mânăstirea Dealului, fapta bună zilnică îi intrase pentru totdeauna în sânge și în codul său de onoare, și ea se concretizase în mod constant în apărări gratuite în fața curților marțiale și în importante sume de bani donate militanților și deținuților comuniști. În același sens pledează și faptul că, în momentul prelurării puterii de către comuniști, Petre Pandrea nu aleargă nici după poziții politice nici după onoruri așa cum au procedat mulți oportuniști din vremea sa, precum Avram Bunaci²⁶, fostul său secretar, ajuns într-o înaltă demnitate în statul comunist, după lovitura de stat din 23 august 1944. Moment când a fost instaurat, în România, regimul comunist sub presiunea directă a forțelor sovietice de ocupație, împotriva voinței poporului român, în conjunctura geopolitică

²⁶ În puține cuvinte spunem că Avram Bunaci a fost o fire complexă ce știa să păstreze distanțele și discreția. Prevăzător, calculat, fără asumarea riscurilor. Un intelectual în Partid (PCR), în primul rând și apoi un executant eficient al instrucțiunilor partidului unic, chiar în anii decisivi pentru preluarea puterii. În cazul său o cercetare extinsă ar merita atenția din partea cercetătorilor istorici. Avocat de meserie, apără cauza comuniștilor condamnați și chiar merge mai departe, punându-și casa la dispoziție pentru găzduirea unei tipografii. După o scurtă perioadă de recluziune, după 23 august intră în vederile noilor lideri ai partidului comunist. Are o bună legătură cu Lucrețiu Pătrășcanu prin Petre Pandrea, o admiră sincer pe Ana Pauker. În ciuda neîncrederii pe care o arătau comuniști-proletari în general intelectualilor, Avram Bunaci îndeplinește cu sârg, abnegație și întocmai rigorile funcției de acuzator public șef al Tribunalului Popului, o instanță extraordinară, înființată la presiunea sovietică pentru judecarea și pedepsirea miniștrilor din guvernările Ion Antonescu, inclusiv pe mareșal și colaboratorii săi. În paralel a îndeplinit și funcția de secretar general al Ministerului Afacerilor Interne. Despre perioada vieții sale când fost acuzator public șef la București și Cluj se cunosc foarte puține date. Cert e însă că a rămas în istorie drept cel care a instrumentat procesul numit în epocă al „marii trădări naționale”, unde pedepsele date de magistrați au fost între cinci ani de închisoare și până la pedeapsa capitală. Avram Bunaci a servit mai departe interesele conducătorilor și ale formațiunii din care făcea parte. Nici un gest moderat sau opinie nuanțată n-au venit din partea sa, cel puțin atât se cunoaște până acum, din documentele cercetate. Cu atât mai puțin este pus în evidență de rolul pe care l-a avut în funcția de ministru de externe (1958–1961), când cursul politic extern al țării se schimbase cu 180 de grade. Critica, uneori dură împotriva confrărilor, tovarășilor săi de drum politic începe să se arate, cel puțin în memoriile incomplete sau jurnalul său abia după 1965, când are loc și rocada la vârful puterii. De la Gheorghiu Dej la Nicolae Ceaușescu. În această perioadă dar și anterior, unul dintre apropiații săi a fost premierul Ion Gheorghe Maurer, la fel ca și Bunaci, un avocat care i-a apărat pe comuniști în perioada interbelică în procesele politice. Și-a conservat locul în nomenclatură ca și la facultate unde a fost profesor. Avram Bunaci ca și Panait Istrati la vremea sa a rămas fidel ideologiei promovate de Marx.

apărută după terminarea celui de al doilea război mondial. Acest proces a parcurs, între anii 1945–1947, o perioadă de tranziție turbure, care s-a încheiat prin actul de abdicare forțată a regelui Mihai, la 30 decembrie 1947, și prin adoptarea noii Constituții din aprilie 1948, care a anulat pluralismul politic, a consacrat acapararea completă a puterii de către forțele comuniste și instaurarea regimului de „democrație populară”.²⁷

Aceste vremuri le-a trăit din plin, cel ce avea să fie un gânditor, jurnalist, eseist și teoretician cultural, Petre Pandrea, născut la 26 iunie 1904, în orașelul Balș, din Oltenia, într-o familie modestă, el fiind al nouălea dintre cei 12 copii. Ambitioși, ca foarte multi alți olteni, părinții și-au trimis toți copiii la școală, făcând mari sacrificii pentru întreținerea și educarea lor. În anii 1911–1915, Petre a urmat școala Primară din Balș, absolvind-o cu premiul I cu cunună. În perioada următoare s-a aflat ca bursier la Liceul Militar „Nicolae Filipescu” de la Mânăstirea Dealu, de lângă Târgoviște, unde l-a avut ca director de studii și profesor de filosofie și limba germană pe Nae Ionescu.²⁸

„Capacitatea mică” a trecut-o, în clasa a IV-a de liceu, cu Nae Ionescu, iar bacalaureatul – „magna cum laude” – la Colegiul National „Carol I”, din Craiova. Dintr-o ambiție „supraoltenească”, s-a înscris la șase facultăți din București, rămânând însă cu frecvența la: Drept, Litere, Filosofie, precum și la cursul de Istorie Antică și Arheologie, ținut de Vasile Pârvan. Și-a luat licența în drept cu teza „Filosofia politico-judiciară a lui Simion Bărnuțiu”, obținând imediat o bursă de studii de șapte ani la Berlin, când a funcționat și ca atașat de presă la Legația Română din Germania. În acest răstimp a cunoscut numeroase personalități culturale și politice, printre care și pe Lucrețiu Pătrășcanu, cu a cărei soră, Eliza, s-a și căsătorit. A debutat, la 19 ani, în revista „Gândirea”, cu articolul „Literatura care ne lipsește”. De atunci a devenit foarte activ în viața culturală, colaborând intens, la multe reviste, unele cu orientari nu numai diferite, dar chiar opuse! A editat el însuși revistele „Viitorul social”, „Stânga” și „Cuvântul liber” și a colaborat, cu eseuri, la *Viața Românească*, *Veac Nou*, *Adevărul*, *Azi*, *Adevărul Literar și Artistic*. După un stadiu juridic la Paris și în Italia, se întoarce în țară, devenind unul dintre cei mai vestiți avocați (de talia

²⁷ A se vedea, pentru detalii, Grigore Georgiu, *Istoria culturii române moderne*, Editura Comunicare.ro, București, 2002.

²⁸ Adrian Bucurescu, *Petre Pandrea, un haiduc al cuvântului*, preluat de pe site-ul: <https://romanalibera.ro/aldine>.

unui Istrate Micescu). Printre multe procese bine remunerate, apăra foarte mulți comuniști, reușind să le reducă mult pedepsele iar pe unii scăpându-i chiar de la moarte. Printre cei apărați se numărau Ana Pauker, Teohari Goergescu și alți comuniști de vază. Publică peste 8 cărți, până la prima arestare – cărți juridice și literare. Printre primii din lume publică «Germania hitleristă». Ambasada germană din România vrea să-i cumpere lucrarea, pentru 2 milioane de mărci, dar Pandrea refuză. Începând din 1945, până la prima arestare, apăra pe «noii oropsiți ai sorții». Este arestat de către comuniști, pe care îi apărase în zeci de procese, pentru vina de a fi cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu, dar nu este judecat. La 19 noiembrie 1952, trecând prin temnițele comuniste, dintre care Aiud și Ocnele Mari, va fi eliberat. După executarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, în 1954, i se permite să profeseze meseria de avocat. Apăra «cauze pierdute», printre care și pe cea a călugărilor de la Vldaimirești; este din nou arestat și condamnat la 15 ani de temniță. Va fi printre cei amnistiați în anul 1964. După eliberare, traumatizat definitiv de anchete interminabile, își încearcă norocul în literatură, dar este boicotat de revistele literare ale vremii. Până la moartea sa din 8 iulie 1968, publică o carte de amintiri și exegeze despre Consatntin Brâncuși – acestea din urmă bine periate de cenzura comunistă. Este reabilitat (1968)²⁹ și ales, post mortem, membru al Academiei Române (2013)³⁰. După deces îi apar câteva lucrări ne semnificative, în editurile de stat.

Acest avocat de mare succes a făcut studii de doctorat și specializare juridico-filozofică la Berlin, Heidelberg, München, Paris, Roma. A fost secretarul profesorului Anibal Teodorescu (1923–1926). A pledat în limba germană (1938) la Curtea de Apel din Viena. A fost avocat consultant la Barcelona, Atena, Rotterdam, Philadelphia, New-York, București, și alte orașe din țară (1923–1958). Interesant, devine membru al Partidului Comunist German (1930), scrie la revista bilunară *Die Linke Kurve*, îl cunoaște pe Lucrețiu Pătrășcanu și apoi, trece brusc la gândirea marxistă, așa cum trecuse prin venerarea lui Iuliu Maniu și cum avea să coabiteze în cercul lui Mihai Antonescu, semnând, în 1934, prima lucrare din lume împotriva lui Hitler (Germania hitleristă), pentru care va fi pus pe lista neagră a Gestapoului. A fost avocat apărător la Curțile Marțiale. A fost

²⁹ A se vedea, stenograma ședinței C.P.E. al C.C. al P.C.R. din 19 septembrie 1968, publicată de Stelian Neagoe: Petre Pandrea, în pușcăriile comuniste – pp. 229–300 – Ed. Machiavelli, 2001.

³⁰ Conform site-ului: *Membrii Academiei Române din 1866 până în prezent* – P.

jurnalist la Trustul democratic Adevărul (1933–1937). A fost de cinci ori arestat pentru pledoarii cu România socialistă; A refuzat demnități și orice carieră tihnită; catedră universitară, ambasador. Pledează ca avocat al PCR (1938–1944), salvând de la moarte și de la lungi termene de detenție peste o mie de comuniști (se afla în relații strânse cu Ion Gh. Maurer și echipa). Oferă ajutoare bănești deținuților antifasciști de la Văcărești și contribuie la finanțarea Frontului Popular și a insurecției din august 1944. Arestat, reținut, nejudecat (14 apr. 1948–19 nov. 1952). Arestat, judecat, condamnat la 15 ani închisoare (1958).

Începând din anul 2000, după un îndelungat proces de desecretizare, S.R.I.-ul restituie fiicei sale, Nadia Pandrea, o parte din miile de pagini de manuscrise confiscate de securitate în timpul perchezițiilor de la cele două arestări, precum și cele scrise în timpul „reeducării” de la Aiud, în anii 1961–1964. Dintre cele returnate de S.R.I., cel mai bun text este „Memoriile mandarinului Valah”. Cartea „Brâncuși, amintiri și exegeze», editată de Fundația C. Brâncuși, la Tg. Jiu, în anul 2000 – text necenzurat – este cea mai frumoasă lucrare serică până în prezent despre celebrul sculptor, oltean prin naștere.³¹ Așadar, în contorsionurile acelei epoci, a fost nefericitul ei trăitor, „*adevăratul animator al aripei stângi a generației 1930*”³², cel mai complet și mai complex intelectual al stângii românești interbelice, care nu se sfia să se revendice personal de la școala lui Nae Ionescu, pe care îl iubea și îl venera, după cum mărturisește fără înconjur în *Memoriile mandarinului valah*: „*El mi-a pus în mână Biblia lui Cristos și tot el pe Georges Sorel, biblia sindicalismului modern*”. Convingerile marxiste și le-a însușit în cei „*cinci ani de marxism german la universitatea Berlinului în epoca democrației weimariene*”. Acest „anarhist intelectual” – cum singur se definea – a redactat,

³¹ A se vedea, pentru detalii, revista *Puncte cardinale*, nr. 3/2002.

³² La Editura Vremea din București a apărut, în 2000, cartea lui Petre Pandrea intitulată *Reeducarea de la Aiud* care conține o serie de memorii, portrete și însemnări scrise de „mandarinul valah” în timpul acelei abominabile acțiuni, când lui și altor câtorva vârfuri intelectuale din închisoare li s-au dat cele de trebuință scrisului, la început pentru a-și fixa pe hârtie poziția față de trecutul lor de „dușmani ai poporului”, față de acțiunea de reeducare și, neapărat, față de regimul comunist din țară, pentru ca apoi, celor care dovedeau că „s-au dat pe brazdă”, să li se permită (ba chiar să li se impună) să redacteze conferințe destinate celorlalți deținuți care activau în cadrul așa-numitelor „cluburi de reeducare”. Unora dintre aceștia, printre care s-a numărat și Petre Pandrea, li s-a permis chiar să-și scrie memoriile în scopul de a servi „*istoricilor anului 2000 ca documente sincere și neînfricate*”. Vezi, <https://www.rostonline.ro/2016/06/cazul-petre-pandrea-drama-unui-tovaras-de-drum>.

în 1927, împreună cu Sorin Pavel și Ion Nestor, „Manifestul Crinului Alb” (apărut în revista *Gândirea*, unde Pandrea a colaborat o vreme), care a stârnit multe reacții în epocă, deoarece autorii, toți trei foarte tineri, „se războiau cu tot soiul de cameleoni și impostori politici care mișunau în fauna politică și culturală a vremii”³³. Insolit și nonconformist, era cunoscut în epocă, ca făcând parte din grupul celor „trei P”: Petre Țuțea, Petre Pandrea și Petre Ștefan (cu care era prieten, deși se aflau pe baricade ideologice adverse). După instaurarea regimului foștilor săi clienți, crezând naiv în recunoștința acestora, și-a permis o serie de „extravaganțe” care, în cele din urmă, l-au dus în temniță. În aprilie 1948 a fost arestat „pentru pledoarii fulminante în procesele țărăniștilor, în cap cu Ghiță Pop” – spune el. Mai curând este de crezut că acesta fusese doar un pretext, arestarea lui producându-se, probabil, din pricină că devenise incomod în general. S-a încercat, în timpul anchetei, să fie inclus în lotul cumnatului său, Lucrețiu Pătrășcanu. „Am scăpat ușor de lot fiindcă avusesem grijă să ne distantăm după 23 August 1944”. Neputându-i-se intenta un proces, a fost totuși întemnițat fără a fi judecat și condamnat legal (cum a fost și cazul altora), fiind ținut închis aproape 5 ani. Eliberat în noiembrie 1952, a fost repus în toate drepturile, dar în noiembrie 1958 a fost arestat din nou, de data aceasta fiind judecat și condamnat la 15 ani.

Teritoriul secolului XX cuprinde și regiuni întunecate, acoperite de păduri dese și neguroase. Căile oficial adoptate tind să ocolescă aceste porțiuni, apropiindu-se doar vag de ele, pentru ca apoi să se îndepărteze imediat ca și cum s-ar teme să nu se piardă în hățișul lor. E vorba de regiuni precum comunismul. Se spune că par complicate când te apuci să le studiezi, devenind tot mai năucitoare pe parcurs. La momentul apariției lor, au fost atât de radicale încât încercarea de a le înțelege pretindea o reconfigurare majoră a modului în care vedem lumea. În trecut au părut înfricoșătoare, dar acum lucrurile nu mai stau la fel. Trăim în secolul XXI. Suntem supraviețuitorii zilei de ieri. Suntem cei care merg în întâmpinarea zilei de mâine. Avem curajul să ne îndreptăm pașii spre pădurile secolului XX în care a trăit Petre Pandrea. La prima vedere, Pandrea pare un om normal. Dar nu este nici pe departe o persoană obișnuită. Dacă la vremea aceea ar fi existat Institutul Davidson din SUA care să măsoare IQ, cred că academicianul nostru ar fi avut un IQ de 230, unul dintre cele mai mari,

³³ *Ibidem*.

înregistrate până atunci. Cu alte cuvinte, Petre Pandrea a fost unul dintre românii cei mai deștepți.³⁴

Coeficientul mediu de inteligență se situează în jurul valorii de 100. Dincoale de 100 începe țara oamenilor deștepți, oameni care nu numai că știu multe, dar vor să afle mai multe. Oameni care își pun întrebări despre lumea din care fac parte – despre iubire și sex, despre prietenie și nevoia de ceilalți, despre istorie, știință și societate, despre cine suntem și ce ne face cu adevărat oameni. – liberi și lipsiți de prejudecăți. Tuturor celor chinuiți de astfel de întrebări le-am oferit, în abuz, citate din opera lui Petre Pandrea, pentru a demonstra că textele referitoare la reeducare incluse în acest volum constituie de fapt *autoprezentarea* pe care autorul și-a făcut-o în scris la Aiud; ca atare, toate considerațiile și declarațiile sale sunt făcute de circumstanță. Nu așa gândea el. În condiții normale, ar fi avut desigur alte argumente cu care să combată ideologiile cu care nu era de acord și ar fi prezentat alt fel o seamă de oameni și de situații. (Sunt multe mărturii – Petre Țuțea, Simion Ghinea, Dumitru Funda etc. – care susțin că, în prima detenție, la Ocnele Mari, și-a exprimat, nu o dată, regretul de a fi fost cândva „un imbecil tovarăș de drum” al comuniștilor.) De exemplu, sub presiunea psihologică în care se găsea la Aiud, în perioada reeducării, el nu i-ar fi făcut Maicii Mihaela (Marieta Iordache, sora lui Iordache Nicoară) portretul extraordinar pe care i l-a făcut în libertate³⁵ și nu ar fi putut vorbi la fel de frumos cum vorbește tot acolo despre Nae Ionescu și despre Radu Gyr.³⁶ Minciuni presărate cu adevăruri și exagerări, escroci și escrocherii

³⁴ Potrivit Wikipedia, Coeficient de inteligență sau IQ (în original, acronimul expresiei *intelligence quotient*,) reprezintă un concept și un scor derivat din diferite teste standardizate prin care se încearcă măsurarea inteligenței. Coeficientul mediu de inteligența al unui om este 100. Cel mai mare *factor IQ* cunoscut astăzi al unui om depășește 240. William Stern a definit inteligența ca *aptitudinea generală a individului de a-și adapta conștient gândirea unor cerințe noi: ea este capacitatea spirituală de adaptare generală la noile cerințe și condiții ale vieții*. Primele teste psihometrice de măsurare a inteligenței au fost puse la punct de Alfred Binet la începutul secolului al XX-lea.

³⁵ Vezi, *Memoriile mandarinului valah*, Eitura Albatros, București 2000, pp. 404–406.

³⁶ Acest text, semnat de istoricul, poetul și fostul deținut politic Demostene Andronescu a apărut în paginile revistei *Puncte cardinale*, îl vizează pe controversatul Petre pe care autorul lor l-a cunoscut în închisoarea de la Aiud și cu care s-a revăzut și în libertate. Cazul este discutat pe fondul recenzării a două volume semnate de Petre Pandrea și apărute postum la Editura Vremea din București: *Reeducarea de la Aiud* (2000) și *Garda de Fier* (2001). Cele două scrieri, recuperate din arhivele fostei Securități, au fost scrise de nefericitul „avocat al diavolului” la sugestia și cu interesata complicitate a opresorilor, în ultima fază a „reeducării”, iar faptul e plin de consecințe pe care posteritatea nu are

de joasă speță, falsuri istorice și documente gonflate, toate învelite în staniolul unui senzațional ieftin dar sclipitor, sunt ingredientele unei operațiuni de propagandă împotriva lui Petre Pandrea și a operei sale.³⁷ Poate fi concluzia unei analize pentru care am făcut-o pe text dar și consultând bibliotecile și arhivele pentru studierea problemelor izvorâte din noiamul de informații care abundă în memoriile lui Pandrea. Subiectul livrat publicului larg: așa-zisa descoperire senzațională a unui nou Dosar privind istoria recentă a României, supranumit „Petre Pandrea”, care, chipurile, ar schimba dramatic datele cunoscute ale problemei comunismului, nu are cum să schimbe datele problemei. De ce? Vom încerca să argumentăm cu scierile sale, așa cum ne-au fost lăsate.

4. Unele reflecții cu privire la conceptele și cercetările juridice al operei lui Petre Pandrea

Așa cum spuneam în cele ce preced, Petre Pandrea este pseudonimul literar al lui Petre Marcu avocat, scriitor, publicist și eseist român. Este autor al lucrării *Manifestul Crinului Alb* care a stârnit o mare vâlvă în epocă, „a consternat și revoltat generaționiștii, chiar și pe cei apropiați, în afară de Mircea Eliade fiind socotit un demolator al programului generaționist”.³⁸ A ceastă proclamație teribilistă semnată de Pandrea cu numele de Petru Marcu Balș, împreună cu Sorin Pavel și Ion Nistor și publicată în nr. 8–9/1928 al revistei „Gândirea” a generat reacțiile, din spre stânga politică. Astfel, Mihai Ralea îl califica drept o explozie de „rasputinism” cultural, spunând despre semnatarii textului că se găsesc la „Gândirea” ca „acasă”, pentru că multe dintre ideile lor coincid cu convingerile revistei. Manifestul conținea un rechizitoriu aspru făcut „bătrânilor” în numele „tinerei generații”. Noua generație se prezenta ca exponenta

voie să le ignore. Din aceste motive, și din multe altele, cei care au hotărât includerea acestor texte în volumul pe care l-am prezentat nu au făcut, nici într-un caz, un serviciu memoriei „mandarinului valah”, a cărui dramă riscă să fie tot mai puțin înțeleasă, ca și drama multor altor intelectuali de valoare siliți să se confrunte fără glorie cu teroarea și abjecția unui regim diabolic. Dumnezeu să-l ierte. A se vedea, pentru detalii, *Puncte cardinale*, nr. 1–2/2001.

³⁷ Ionel Stoica, *Patimile după Aiud. Drama scriitorului petre Pandrea, uitat în închisorile comuniste! Cum poți evalua suferințele îndurate de „Mandarinul Valah”?*, articol preluat de pe site-ul: <https://evz.ro/patimile-dupa-aiud-drama-scriitorului-petre-pandrea-uitat-in-inchisorile-comuniste>.

³⁸ Adrian Bucurescu, „Petre Pandrea, un haiduc al cuvântului”, în *România liberă*, 25 iulie 2008.

„pasiunii ideale, a optimismului frenetic, a intuiției, elanului și extazului, a credinței în Dumnezeu”. Despre reprezentanții mentalităților perimate, care „au crezut ferm în ideea umanitară, în drepturile eterne ale omului, semnatarii manifestului scriau: „Cu Dumnezeu, cu misterul, cu infinitul, cu soarta omului și a cosmosului au ispravit-o dintr-o dată”. Dar nu pentru aceste rânduri avea să fie pedepsit Petre Pandrea de comuniști, la programul cărora aderase de altfel încă înainte de cel de-al doilea război mondial, ci pentru că era cumnatul proscrisului Lucrețiu Pătrășcanu!

Cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu, Petre Pandrea fusese avocat în perioada interbelică și, în această calitate a pledat adeseori gratuit, patetic și ofensiv, cu o impresionantă investiție de inteligență și erudiție, în favoarea unor persoane sau organizații persecutate: „1933–1944, pentru PCR și israeliți; 1947–1948, pentru PNT; 1953–1958, pentru ordinele călugărești persecutate”. A fost arestat de patru ori în perioada 1940–1944, perioada maximă de detenție a fost atunci opt zile. După ce comuniștii au preluat puterea, a fost arestat pe 14 aprilie 1948 pentru implicarea acestuia într-un imaginar „complot Cambrea,”³⁹ și închis la Ocnele Mari în perioada 19 decembrie 1948 – 3 martie 1952 fără a fi cercetat și condamnat, ci internat și uitat în închisoare.⁴⁰

„Pentru că, între 19 decembrie 1948 și 3 martie 1952, am fost trimis acolo de ex-amica mea Ana Pauker, din triumviratul fatal Teohari Georgescu-Ana Pauker-Vasile Luca, pentru pledoarii fulminante în procesele țărăniștilor, în cap cu Ghiță Pop (cosemnatar al armistițiului de la Moscova, din septembrie 1944), și pentru a fi implicat (după o lungă cercetare) în lotul cumnatului meu, Lucrețiu Pătrășcanu”⁴¹

Prin Sentința penală nr. 126/15 iunie 1959 a fost condamnat la 15 ani de muncă silnică și 8 ani degradare civică. Judecătorii au decis confiscarea averii personale. I s-a imputat că „a ponegrit și calomniat în modul cel mai grosolan, tot ceea ce este în legătură cu Partidul Muncitoresc Român și cu statul democratic popular”, că „a întreținut legături cu elemente de frunte

³⁹ Stelian Neagoe, *Petre Pandrea în închisorile comuniste*, București, Editura Machiavelli, 2001, p. 41.

⁴⁰ Ionel Stoica, *PATIMILE DUPĂ AIUD. Drama scriitorului PETRE PANDREA, uitat în închisorile comuniste! Cum poți evalua suferințele îndurate de „Mandarinul Valah”?*, Evenimentul zilei, 10 iunie 2013.

⁴¹ Petre Pandrea, *Reeducarea de la Aiud*, Editura Vremea, București, 2000, p. 35.

din mișcarea legionară”, „a afirmat și a insistat, că Demetrescu Radu Gyr, care a fost condamnat la moarte, este un foarte mare poet al țării noastre”. A fost închis la Aiud în perioada 23 octombrie 1958 – 18 aprilie 1964 fiind eliberat în baza Decretului nr. 176/1964. Conform Deciziei nr. 28/20 august 1968, hotărârile judecătorești în baza cărora a fost condamnat au fost casate, iar Petre Pandrea achitat.⁴²

În nici un caz Petre Pandrea nu poate fi suspectat de lipsă de sinceritate. Desigur, nu i-a părut rău de nimic, și, cu temperamentul lui, ar fi comis aceleași „greșeli” și aceleași „fapte pozitive”. Nu a avut o viață liniștită și nici nu a vrut-o, preferând să plătească decât să nu se afle în miezul evenimentelor vremii sale. Cât despre judecata istoriei, deocamdată îi este favorabilă, apreciindu-i-se cultura și talentul, mai ales cel de memorialist. „Ciudată fire a mai avut și Petre Pandrea! I-a aparât pe comuniști în procese celebre, pe unii salvându-i de la moarte. După 1944 i-a aparât pe legionari. Deși se declara ateu, a apărât, după ce comuniștii preluaseră puterea, un grup de măicuțe cărora li se desființase mănăstirea. Apoi, cu toate că devenise sincer de stângă și că era prieten bun cu Petru Groza, cu Maurer și cu alți puternici ai zilei, a făcut zece ani de temniță. La închisoarea din Aiud a ținut cursuri universitare! Opera lui, publicată după moarte prin grija familiei, este o revelație. I-au apărut volumele: „Memoriile mandarinului valah”, „Reeducarea de la Aiud”, „Garda de Fier, jurnal de filosofie politică”, „Helvetizarea României”, „Pomul vietii 1947”, „Crugul Mandarinului (Jurnal intim 1952–1958)”, „Calugărul alb”, „Turnul de ivoari (memorii)”, „Soarele melancoliei (memorii)”. Volumele apărute post-mortem au fost alcătuite de urmașii săi din manuscrise recuperate de la Securitate, care le confiscase. Se pare că nu a fost recuperată decât o parte, SRI-ul a restituit urmașilor lui Petre Pandrea manuscrisele confiscate de comuniști astfel că au văzut lumina tiparului. A contribuit la aceasta și unui proces inedit, cu rezonanță istorică, aflat pe rolul instanțelor din Capitală⁴³ unde, Lucia Florica Nadia Pandrea, fiica avocatului și scriitorului Petre Pandrea

⁴² I. Stoica, *op. cit.*, p. 3.

⁴³ Lucia Florica Nadia Pandrea a deschis procesul împotriva Statului Român, reprezentat de Ministerul de Finanțe, pe data de 16 mai 2012. Pe 14 ianuarie 2013, Tribunalul București a constatat caracterul politic „al măsurii reținerii tatălui reclamantei, Pandrea Marcu Petre, în perioada 14 aprilie 1948 – 18 noiembrie 1952, precum și al condamnării acestuia prin sentința nr. 126/15 iunie 1959 pronunțată de Tribunalul Militar al Regiunii a II-a Militare – Colegiul de fond și dispune menționarea caracterului politic al condamnării pe hotărârea judecătorească respectivă”. În ceea ce privește daunele morale,

(1904–1968), vrea ca judecătorii să constate caracterul politic al condamnărilor primite de tatăl ei. „Tatăl meu, Pandrea Petre, avocat și scriitor, a fost reținut la data de 14 aprilie 1948 de către agenții SSI (Serviciul Special de Informații), fără să existe niciun act de reținere și nici vreun temei legal, considerându-se că simpla opoziție față de regimul comunist care se instaura și atitudinea sa democrată, manifestată în public și prin scris, ar fi fost suficiente. Fără a fi cercetat a fost internat și uitat în penitenciarul Aiud și apoi la Ocnele Mari.

„Pe parcursul deținerii abuzive a tatălui meu precum și în executarea pedepsei la care acesta a fost condamnat a fost supus unui tratament umilitor, degradant pentru orice ființă umană și cu atât mai mult pentru condiția sa de intelectual. Au fost batjocorite toate valorile morale, în primul rând cele creștine, care îl caracterizau și făceau parte din personalitatea sa. Nu a fost numai încălcat, ci pur și simplu i-a fost anulat dreptul la demnitate. Situația este pe deplin dovedită atât prin actele oficiale întocmite cu prilejul deținerii, cu propriile note și memorii, precum și cu scrierile altor deținuți ai vremii,” a mai arătat Lucia Florica Nadia Pandrea.⁴⁴ Petre Pandrea spunea despre el: „Eu nu sunt român,

instanța a decis că solicitarea este prescrisă, deoarece trebuia făcută imediat după căderea comunismului, în 1990. Procesul s-a mutat la Curtea de Apel București.

⁴⁴ „Descoperit” după trecerea a patru ani a fost pus în libertate la 18 noiembrie 1952 pe baza unui referat aprobat de tovarășul M.P.”, astfel cum rezultă din fișa personală înaintată de DGSS direcția a VIII”, își începe povestea Lucia Florica Nadia Pandrea. După șapte ani de la reținerea abuzivă, Petre Pandrea a fost condamnat prin sentința penală 126/15 iunie 1959 de Tribunalul Militar al Regiunii a II – Militare la 15 ani de muncă silnică și 8 ani degradare civică. Judecătorii au decis confiscarea averii personale. În esență, au fost reținute împotriva lui Petre Pandrea formulări pretins denigratoare la adresa regimului comunist. Sentința a rămas definitivă prin Decizia 403/22 iunie 1959, dată de Tribunalul Suprem-Colegiul Militar. Procuror: „A ponegrit și calomniat Partidul” În timpul procesului, procurorul acuzării susținea că Pandrea, prin scrierile sale, «a ponegrit și calomniat în modul cel mai grosolan, tot ceea ce este în legătură cu Partidul Muncitoresc Român și cu statul democratic popular». „De asemenea, în numeroasele sale scrieri, pe care intenționa să le publice, în mod perseverent și-a îndreptat acțiunile împotriva conducătorilor de partid și de stat și în contra multor persoane cu munci de răspundere în statul nostru. Toate scrierile sale conțin de la început până la sfârșit numai calomnii grosolane și dușmănoase, în legătură cu viața și activitatea conducătorilor de stat și partid, a unor persoane cu munci de răspundere. Aceste calomnii, care se referă la viața și activitatea tovarășilor Gheorghe Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Gheorghe Apostol, Atanasie Joja, Avram Bunaciu etc, sunt de asemenea natură încât de la simpla lectură a scrierilor sale iese în evidență intenția de a defăima pe cei care conduc statul nostru,” a susținut procurorul acuzării. O altă acuză a fost aceea că a ținut legătura cu legionari de

eu sunt oltean și european”. Cu apucături de mandarin și cu un destin de deținut, temperamentul fiu al Balșului intra astfel în legendă cu „Decalogul bunului politician”, așa cum îl definea el, cu tristețe și cu oarecare cinism. Sau poate cu resemnare: 1. Cine nu ucide, fizic sau moral, pe adversar, va fi ucis. 2. Vin la putere cu ajutor strain, cu Tercio (arabi marocani), cu ambasada engleza (Mussolini), ucid opoziția și stau trei decenii la putere (Mussolini). 3. Mă inspir exclusivamente din sacro egoismo nazionale și mi-e rușine (Mussolini). 4. Il Duce ha sempre ragione (Propaganda lui Pavolini) și partidul fascist nu greșește niciodată. 5. Eu și partidul nu greșim niciodată (Stalin). 6. Cand aud cuvântul cultură, scot pistolul și trag (Goebbels). 7. Storce pe antifascist ca pe-o lămânie și aruncă-l imediat (Paukerist valah). 8. Am trei morale: una gândesc, alta vorbesc și fac ce-mi place. Morala e masca. 9. Folosește-te de tovarășul de drum și, la ultima cotitură, aruncă-l în prăpastie, ca să poți trece mai repede și mai comod. 10. Așează pe față soarele umanității și pune pe buze mierea democrației, dar ține opoziția

frunte. «Inculpatul care a întreținut legături cu elemente de frunte din mișcarea legionară a afirmat și a insistat, că Demetrescu Radu Gyr, care a fost condamnat la moarte, este un foarte mare poet al țării noastre», se mai arată în actul de acuzare. „Tatăl meu a executat pedeapsa de muncă silnică de la 23 octombrie 1958 până la 18 aprilie 1969, când a fost pus în libertate conform Decretului 176/1964. Perioada detenției a fost marcată de chinuri greu de suportat, descrise de tatăl meu, cu valoare de document, în scrierile sale,” și-a continuat prezentarea Lucia Florica Nadia Pandrea. Eliberarea deținuților politici a fost stabilită prin trei decrete 767/1963 176 și 411/1964, care nu au fost publicate în Monitorul Oficial. Un prim bilanț al grațierilor, efectuate la sfârșitul anului 1963 și în prima jumătate a anului 1964, apare într-un document emanat de la Ministerul de Interne care menționa că au fost puși în libertate 10.014 de condamnați. De la penitenciarul Aiud, în urma aplicării Decretului 176/1964 au fost puși în libertate un număr de 644 de deținuți, din care 587 de legionari și 57 de foști membrii ai PNL și PNȚ. Tribunalul Suprem: „Scrierile nu au fost aduse la cunoștință altor persoane” Plenul Tribunalului Suprem a admis prin decizia 28/20 august 1968, recursul în supraveghere intentat de Procurorul General al României în acest caz. Fata lui Petre Pandrea explică, pe scurt, această decizie: „aceste hotărâri au fost casate, tatăl meu a fost achitat”. Tribunalul Suprem a apreciat că atunci când s-a dat condamnarea, probele au fost apreciate greșit, iar martorii au fost reaudiați. În favoarea sa au declarat Radu Demetrescu Gyr, Nichifor Crainic, Teodor Alexandru, Petre Țuțea, Vasilica Veronica Gurău sau Ion Boanță. „În ceea ce privește scrierile aflate la dosar, în afară de faptul că nu au fost aduse la cunoștință altor persoane, din examinarea conținutului acestora nu ezultă că inculpatul să fi făcut afirmații potrivnice orânduirii existente în țara noastră, cele câteva aprecieri defavorabile sin însemnările sale la adresa orânduirii, constituie în mod evident, doar mijlocul literar prin care, în calitatea sa de scriitor a încercat să prezinte într-o temă embrionară și nedestinată publicității unele idei ale persoangiilor negative din romanul care-l proiectase,” motiva Tribunalul Suprem.

politică în pușcării cu forme legale, cu magistrați timorați și cu avocați, anexa procuraturii.”

5. Petre Pandrea – mai ciudat decât ne putem imagina

Dintr-o altă perspectivă, a unui martor care l-a cunoscut pe controversatul Petre Pandrea, în închisoarea de la Aiud și cu care s-a revăzut și în libertate cele două cărți, *Reeducarea de la Aiud* (2000) și *Garda de Fier* (2001) recuperate din arhivele fostei Securități și apărute postum la Editura Vremea din București au fost scrise de nefericitul „avocat al diavolului” la sugestia și cu interesata complicitate a opresorilor, în ultima fază a „reeducării”, iar faptul e plin de consecințe pe care posteritatea nu are voie să le ignore. Este vorba despre istoricul, și fostul deținut politic Demostene Andronescu care nici mai mult, nici mai puțin afirmă că „această întreprindere editorială este un act de iresponsabilitate, atât din partea urmașilor, cât și din partea editorilor. Mai mult, în opinia sa „Petre Pandrea înainte de a fi fost om de cultură, doctor a nu știu câte universtăți, avocat celebru, scriitor cu har etc., etc., a fost, în primul rând, om. Cu orgoliile, cu neputințele și, mai ales, cu limitele sale. În perioada în care a scris aceste elucubrații, el nu-și mai aparținea și se comporta ca unul căruia îi era lehamite, lăsându-se complet în voia sortii. De altfel, această stare sufletească l-a însoțit pe „mandarin” încă de la începutul celei de-a doua arestări. Încă de pe atunci el renunțase la luptă, căci iată ce mărturisește: „În 1958 se bătea cumplit. Numai la ideea că ar putea să le facă rău copiilor sau soției, le-am semnat tot ce au vrut, absolut tot. Se mirau anchetatorii de benevolența mea. Mi-era lehamite”. Dacă de pe atunci îi era lehamite, ce lehamite trebuie să-i fi fost după trei ani petrecuți prin cotloanele Aiudului, atunci când i s-a permis (sau, mai corect spus, când i s-a „sugerat”) să scrie aceste aberații pompos intitulate „Jurnal de filosofie politică”!⁴⁵ De altfel, Petre Pandrea nu a fost niciodată un luptător de barcadă, ci doar un strălucit polemist. În condiții normale, el s-a războit cu mulți, însă războiul purtat de el nu a fost un război de tranșee, ci unul de harță, mai degrabă vociferant. Armele lui principale au fost cuvântul și condeiul. Răsfățat de soartă, a avut șansa să trăiască într-o epocă în care, împrejurările fiindu-i priincioase, și-a permis să fie cinic. Într-o convorbire cu Ion Biberi, în 1946, o spune fără înconjur:

⁴⁵ A se vedea pentru detalii, Demostene Andronescu: *CAZUL PETRE PANDREA*, preluat de pe site-ul: <http://razvan-codrescu.blogspot.com/2011/09/demostene-andronescu-cazul-petre.html>

„Mă simt stingherit să o spun, dar am iubit întotdeauna pe omul cinic și am dovezi peremptorii că solemnul și sentimentalul sînt bestii larvate, care merită asasinatul. Iubesc pe cinici pentru libertatea lor intelectuală. Iubesc pe cinici pentru limbajul lor pitoresc, pentru creația și efortul cotidian, fiindcă un cinic nu are dreptul să cadă în șablon fără să se banalizeze și să-și compromită reputația permanentei efervescențe, care este gloria sa”.

Petre Pandrea și-a asumat cinismul începând prin a fi teribilist. Ceea ce a făcut el în tinerețe a făcut din teribilism. Din teribilism a redactat „Manifestul Crinului Alb”, din teribilism a făcut din stînga o profesie de credință și tot din teribilism și-a creat și faima de care s-a bucurat în interbelic. Maturizându-se, el s-a refugiat, cu timpul, într-un cinism benign, din care și-a făcut un adevărat stil de viață. Dar viața nu l-a iertat și „mandarinul valah” a sfârșit prin a deveni un cinic dezabuzat. Prima detenție (1948–1953) a avut darul să-i spulbere utopia și să-l trezească la realitate. „Am fost un imbecil tovarăș de drum” – recunoștea el, în temnița de la Ocnele Mari, în fața unora pe care, mai târziu, în timpul „reeducării” de la Aiud, avea să-i bălăcărească îngrozitor. Această constatare, despre care nu poate spune numeni că nu a fost sinceră, nu l-a împiedicat însă ca, zece ani mai târziu, să accepte, din lehamite și din omenească neputință, să fie iarăși, de data aceasta nu doar simplu „tovarăș de drum”, ci colaborator activ al unor torționari transformați peste noapte în „pedagogi”. Căci oricât respect și înțelegere am avea noi pentru intelectualul fin și tovarășul de suferință care a fost „nea Petrache”, trebuie să o spunem răspicat că, în timpul reeducării, el a fost „lector” docil al „universității” aiudene.

Citind cu atenție această nouă carte, încropită din însemnările sale din perioada de tristă amintire a reeducării de la Aiud, mi-am întărit convingerea că autorul lor a fost adus în această închisoare, rezervată aproape în exclusivitate legionarilor, special pentru a da o mână de ajutor în acțiunea de reeducare, ce, în momentul venirii lui (1959), era în faza de pregătire.”⁴⁶

„La Aiud a fost încarcerat în 1959 probabil să dea o mână de ajutor în acțiunea de reeducare, ce pe atunci era în faza de pregătire. În orice caz, chiar dacă „mandarinul” va fi fost adus la Aiud din alte considerente, el a fost cu abilitate întrebuițat în acest scop de colonelul Gh. Crăciun,

⁴⁶ *Ibidem.*

căruia i se încredințase acțiunea de reeducare și i se dăduse mână liberă pentru a o duce la bun sfârșit. Prestanța intelectuală a „mandarinului”, convingerile sale marxiste și erudiția sa în materie, îl recomandau cu prisosință colonelului Crăciun ca auxiliar prețios în misiunea pe care acesta o avea de îndeplinit. Apoi mai era ceva: Pandrea era ușor de convins să accepte „reeducarea”, pentru că el nu avea a-și face prea multe probleme de conștiință, nefiind obligat să-și renege nici trecutul politic, nici idolii. Așa stând lucrurile, el s-a conformat imediat reeducării, acceptând chiar, fără a-și face prea multe scrupule, să-i dea colonelului Crăciun o mână de ajutor în a o duce la bun sfârșit. În acest sens, i s-a permis să ia contact nemijlocit cu căpeteniile legionare din închisoare, oameni pe care a încercat să-i determine să renunțe la ideologia lor „dușmănoasă și criminală” și să accepte reeducarea ca pe singura cale de a-și îmbunătăți situația în detenție și, de ce nu, chiar pentru a-și redobândi libertatea. Cu mulți dintre ei a fost pus să stea în aceeași celulă, un timp mai scurt sau mai îndelungat, pentru a-i „dăscăli” pe îndelete și a-i iniția într-ale marxismului.”⁴⁷

Uneori a fost repartizat de conducerea închisorii să participe la debaterile din cluburile de reeducare.

„Am participat – spune el – 120 de zile în colectivul de reeducare cu Biriș, Vojen, Ilie Niculescu, Chioreanu, Radu Mironovici, Augustin Bideanu, în total 40 de căpetenii legionare. Am ascultat 40 de «spovedanii» care au fost urmate de discuții aprinse. Uneori era iadul, ca fapte politice, expus de oameni civilizați. Alteori era drama ibseniană de idei. N-am regretat că, împreună cu profesorul Dumitru Stăniloae, cel mai mare dogmatist al teologiei ortodoxe române contemporane, am fost repartizați, unul ca teolog și altul ca jurist și sociolog, să participăm la aceste debateri, deși n-aveam grade și nici apartenența lor politică legionară”.

Desigur, o dată înscris în „Universitatea din Aiud”, cum numea el reeducarea, împrumutând, probabil, limbajul lui Crăciun (căruia îi plăcea să întrebuințeze această denominație atunci când se adresa celor care refuzau să participe la această sinistră acțiune: „*Bă, am transformat pușcăria în*

⁴⁷ *Ibidem.*

universitate și tu nu vrei să te înscrii la cursuri”), a fost nevoit să-și facă și el „autoprezentarea”. Atât verbal, în fața deținuților din cluburile de reeducare, cât și în scris pentru posteritate. „*Scriu cu lampa eternității pe masă*”, spune el în însemnările din acea perioadă. „*Nu voi ascunde nimic, nu voi farda nimic. Voi fi critic nemilos, al meu în primul rând, și voi expune faptele și procesele sufletești și mintale ale co-deținuților*”. Numai că „lampa eternității” de pe masa la care scria era stinsă, iar faptele pe care le expune nu-l privesc cel mai adesea pe el, ci pe ceilalți. El nu era obligat să-și demoleze, cum spuneam, nici trecutul, nici idolii. El avea în cine lovi fără a-și face prea mari procese de conștiință. Lovea în burghezia care „*era cam tâmpită*” și care „*nu putea să realizeze democrația reală*”, lovea în călăii săi din prima detenție (căzuți demult în dizgrația partidului) – „*o bandă de demenți ideologici constituiți în triumviratul Vasile Luca – Ana Pauker – Teohari Georgescu, care au terfelit idealurile comuniștilor*” – și lovea, bineînțeles, în Mișcarea Legionară, prezintând-o în culori sumbre. Și, bineînțeles, tot astfel îl prezintă și pe Codreanu (împotriva căruia avea un dinte încă de pe vremea când erau colegi la liceul militar de la Mănăstirea Dealu), precum și pe Horia Sima.

Despre sine spune, de cele mai multe ori, doar lucruri pozitive: „*Eu am optat demult, de prin anul 1930, pentru materialismul dialectic și am mânuit toată viața, cu rodnicie interioară, materialismul istoric în descifrarea fenomenului românesc și european*”. Sau: „*Eu sunt proscris din 1930/1931, de când am hotărât, inbranlabil și ineluctabil, să rup cu burghezia, cu cariera și carierismul conformist, pentru a intra în revoluție și în autenticitatea spirituală și în mișcartea muncitorească*. Ceea ce spune incriminatoriu despre sine nu este câtuși de puțin „nemilos” sau „necruțător”, ci de-a dreptul nesemnificativ. Astfel, în textul intitulat „Autocritică necruțătoare”, scrie, printre alte banalități: „*M-am pus, după 23 August, de-a curmezișul revoluției și am fost lovit din plin de duritățile dictaturii proletariului... Am servit din 1930 și până prin 1946 proletariatul și țărănimea, ca și pe exponenții lor. Pe urmă am început să mârâi*”. De asemenea, nu uită să menționeze în însemnările sale faptul că, în perioada 1930–1940, el a fost „medic al leproșilor”, adică apărător al comuniștilor. „*Pe atunci proletariatul era leprosul. Intrarea în rândul proletariului echivala cu intrarea în leprozerie. Eu am dat mâna mea, inima mea și sărutul meu leproșilor. Am fost și am rămas medicul leproșilor*”. Și ca să respecte tipicul unei autoprezentări complete, laudă în continuare, fără rezerve, regimul și pe comuniști: „*Comuniștii au înfruntat moartea. Comuniștii au înfruntat pe călăi... comuniștii nu s-au predat... Vitejia este*

esența omului comunist”. Sau: „Omul nou, omul moral, omul jertfelnic se află în lașărul stângii și al democrației de stânga”.

Și mai mult, cu o naivitate reală sau doar mimată, Demonstene Andronescu se întrebă retoric, cum de i s-a dat voie autorului cu hârtie și creion în celulă!

„Nu știm motivul pentru care lui Pandrea i s-au lăsat în mână uneltele redutabile ale scrisului (fie ele și reduse la mizerabila formă a unui căpețel de creion și a unor petice de hârtie proastă). Nu știm dacă însemnările memorialistice rămase din anii de închisoare sunt scrise la inițiativa sa ori au fost solicitate autorului de către Securitate”.

Se miră, dar nu ar trebui să se mire, deoarece ar fi putut deduce din conținutul acestor scrieri – sau, dacă nu, ar fi putut afla de la supraviețuitorii acelei nefaste perioade – că la Aiud, în anii reeducării (1961–1964), oricărui deținut care accepta reeducarea și era dispus să scrie ceea ce i se cerea, mai ales dacă era o personalitate, i se dădea posibilitatea să o facă. Cu atât mai mult i s-a permis acest lucru lui Pandrea, despre care se știa că era un adversar al Mișcării Legionare și al ideologiilor de dreapta în general. De fapt, lui nu i s-a cerut să accepte „reeducarea”, deoarece el nu avea pentru ce să se „reducă”, ci i s-a cerut să *colaboreze* la acțiunea de reeducare. Și, a acceptat. Cu alte cuvinte, Petre Pandrea nu a fost „student”, ci „profesor asociat” al „universității” din Aiud. Pe lângă faptul că i s-a sugerat să scrie pentru posteritate – dar și pentru „uz intern” (material din care să se inspire „cursanții”) – aberațiile pe care le-a scris, el a mai avut și misiunea de a convinge căpeteniile legionare să accepte reeducarea ca pe singura cale de a-și redobândi libertatea. În acest scop, i s-a permis să întâlnească, separat sau în grup, aproape pe toți fruntași legionari din Aiud. Or, aceste întâlniri, aceste puneri laolaltă în aceeași celulă, nu erau întâmplătoare, ci aveau un scop bine determinat: acela de a-i oferi prilejul să-și convingă „prieteniile” să accepte reeducarea și să le sugereze și ce să spună în „autoprezentare”. Cu alte cuvinte, îi „alfabetiza” pur și simplu: „*Am înființat în caietul meu rubrică intitulată rectificări de langaj. Le spuneam greșelile. Dădeau din umeri. Aveam un raft de cărți pe care băieții le consumau cu fervoare. Erau, după atâția ani de pușcărie, ca bureții uscați*”. Deci, el le sugera viitorilor „cursanți” nu numai ce să spună, ci și cum să spună pentru a trece „examenul”⁴⁸.

⁴⁸ <http://razvan-codrescu.blogspot.com/2011/09/demostene-andronescu-cazul-petre.html>

Continuând pe aceeași cale, a încercării de denigrare a memoriei *Mandarinului Valah*, criticul apreciază că scrierile precum „*Pomul vieții*”⁴⁹, „*Portrete și controverse*”⁵⁰, „*Brâncuși*”⁵¹ ori eseurile și articolele de mai mică întindere, risipite prin majoritatea ziarelor și revistelor vremii, retorica lui Petre Pandrea, deși amplă, barocă, are o evidentă tendință centripetă, până în marginile aforismului, așa încât cel care ar fi tentat să alcătuiască o culegere de cugetări ar întâmpina serioase dificultăți întrucât, scoase din context, ele și-ar cam pierde clorofila. Unele ar putea părea chiar simple pastișe, locuri comune ori de-a dreptul delictive intelectuale. În „*Jurnalul mandarinului valah*”, de pildă, el notează: „Omul aspiră la virtuți și se conduce după vicii”. Aforism moral sclipitor. Dar, rupt din context, devine o simplă pastișă după Ovidiu: „*Video meliora probaque, deteriora sequor*” („Le văd pe cele bune și le aprob, dar urmez pe cele rele”). La fel, vorbind de farmecul tavernei, de faptul că „nu-ți poți transforma casa în cârciumă și taverna în cămin”, Pandrea nu face decât să reformuleze o spusă a lui Baudelaire. Și conchide, „întrucât nu mi-am propus să semnez sistematic erorile, locurile comune și lapsusurile lui Petre Pandrea, mă grăbesc să afirm că sentințele sale din „*Jurnalul mandarinului valah*” n-au strălucirea celor din „*Pomul vieții*”.⁵² Când scrie *Pomul vieții*, e mistuit de căutarea înțelepciunii. După război, după închisoare, năzuiește doar spre un relativ echilibru, mai degrabă spre un „modus vivendi” cu teribila realitate. N-avusese deloc inhibiții. Dăduse „târcoale neantului”, vrând să ajungă la granița cognoscibilului cu incognoscibilul. Practicase, cu dezinvoltură, profeția. Fusese „zgomotos paradoxal”. Vorbise de suferință fără s-o fi cunoscut, de „spleen”, de mortificarea eului, de foamea de dreptate, de melancolia „celor miruiți de geniu”, de nevroze. Și de multe altele care, toate, i se păruseră accesibile pe calea culturii, inteligenței, trăirii și moralei

⁴⁹ Petre Pandrea, *Pomul Vieții – Jurnal Intim*, Editura Bucur Ciobanu, 1944.

⁵⁰ Petre Pandrea, *Portrete și controverse*, vol. I, Editura Bucur Ciobanu, Colecția Meridian, București, 1945.

Petre Pandrea, *Portrete și controverse*, vol. II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946.

⁵¹ Petre Pandrea, *Brâncuși. Pravila de la Craiova*. Etica lui Brâncuși, Editura Vreamea, București, 2010.

Petre Pandrea, *Brâncuși. Amicii și inamicii. Sociologia lui Brâncuși*, Editura Vreamea, București, 2010.

⁵² A se vedea, pentru detalii, Grigore Traian Pop: *Drama postumă a mandarinului valah* (I), în Revista *Caiete critice*, pp. 39–46, preluat de pe site-ul: <http://caietecritice.fnsa.ro/wordpress/wp-content/uploads/2012/09/sumar-8-9-2007.pdf>

active. În „Memoriile mandarinului valah” perspectiva pare a se fi schimbat fundamental. Întâi de toate, nu mai are aceleași năzuințe, iar sistemul de valori al generației sale e fundamental bulversat, dacă nu și mai rău. Deși face eforturi să fie la fel de liber în ordinea spiritului, a moralei, nu reușește. E normal deci ca și retorica, respirația stilistică să fie afectate.

În tot ce scrie e vizibilă crisparea. De cele mai multe ori, traduce morala în termeni politici. Alean, amăgire, dezesperare: „Nimeni nu are voie să puie cătușe vieții în numele unor formule găunoase”; „Dificultățile unui revoluționar profesionist fără profesie lucrativă în Valahia sunt imense”; „Duplicitatea politică este blestemul cel mai mare al vieții noastre publice”; „Un avocat nu poate acuza pe clientul său, după cum medicul nu-și poate otrăvi pacientul”; „Antisemitismul este socialismul proștilor, o superstiție arogantă, retrogradă și tembelă”; „Comunismul este o religie și partidul o biserică organizată”; „Muncitorimea este un proletariat de tinichea și țărănimia un sac de cartofi”; „Românii nu pot și nu știu să facă rezistență”; „Avem talentul de a suporta suferința, de a îndura cu resemnare, voioșie și demnitate”; „Fiecare contimporan poartă o dublă conștiință, una cu care își chivernisește treburile Eului și alta în care se reflectă conștiința socială, faimosul Es freudian”; „Bestia politică este nenorocirea umanității”; „Când mizeria se generalizează își pierde caracterul patetic și devine suportabilă pentru majoritatea cetățenilor”; „Arestările politice sunt pernicioase pentru cei care le practică și pentru cei care le îndură”; „Huliganismul de stânga și huliganismul de dreapta sunt două ramuri care au aceeași tulpină și rădăcină: în ură și cruzime”; „Stalinismul a fost un bonapartism până în cele mai mici amănunte”; „În victorie, marxiștii valahi au fost cruzi în loc să fie generoși”; „Toți dictatorii ajung să creadă în propriile minciuni”; „Agentonomia este boala ilegaliștilor și a conspiratorilor”; „Fericirea – apajul sclavilor înțelepți”; „Nu poți da drumul la orice gândești prin orificiul buzelor”; „Violența își are rolul ei când ai câștigat puterea”; „Din frică se naște răutatea și șiretenia.⁵³ Lașitatea este primul aspect efemer. Vin epifenomenele cu caracter de permanentizare, adică răutatea benevolă și viclenia”; „Liberalii și progresiștii, deșărații și revoluționarii s-au recrutat dintre munteni și, de predilecție, dintre meteci”; „La înghesuială, oamenii banali pot deveni otrepe”. Sunt mai mult amare constatări despre stări de lucruri pe care n-a fost deloc capabil să le anticipeze, al căror prizonier

⁵³ *Idem*, p. 46.

moral și intelectual devine. În general, puține dintre cugetările sale decum au vocația să ocolească contingentul. Doar unele ne reamintesc, cât de cât, de „Pomul vieții”: „Din analiza Eului nu poate ieși ca orientare ideologică decât anarhismul”; „Bogatul caută cearta cu lumânarea prietenului sărac”; „Lumea este însetată de morală medievală și libertate burheză”; „Bătălia dintre Orient și Occident se va termina cu un șah-remis”; „Fără artă nu există fapt istoric, nici măcar relatare”; „Cultura este mai puternică decât Legea pe care o croiește omul politic”; „Oamenii sănătoși și satisfăcuți, ca și popoarele fericite, n-au istorie”; „Modernismul antic, ca și cel contemporan se caracterizează prin îndepărtarea de natură”; „Dreptul obișnuielnic este mai tare decât cutuma”; „Beția solitară este o inalinațiune specifică vicioșilor. Beția colectivă este un dar al omului, este banchet politic”; „Cine nu separă contradicția este un huligan larvar, un nevropat sau un nătâng”; „Cenaclul este centrul energetic al științei și artei”; „Premisa ordinii este memoria, plus tradiția”; „Totul este neant prezidat de hazard, iar istoria universală este condusă de forțe oarbe”; „Lipsa de prevedere este tipic citadină”; „Analiza permanentă a altora este otrăvitoare, analiza permanentă a Eului – pernicioasă”; „Zgârcenia este o maladie rară printre oamenii simpli, realizată strălucitor în artă și frecventă printre artiști”; „Nimic nu este mai ieftin decât pesimismul în vremuri de restrîște”; „Ferocitatea omului solitar este felină ca a tigrlui, contorsionată ca a șarpelui și de lungă durată ca a vinului de viță nobilă”; „Intelectualii cruzi sunt îndeobște psihopații lui Eros”; „Tehnica umilității este mai eficientă decât tehnica grandoarei și obrăzniciei”; „Ipocrizia dictată de convingere este salubră. Nu este convențiunea, ipocrizia sau minciuna convențională începutul civilizațiunii?”; „În fiecare avocat, tânăr sau bătrân, mic sau mare, zace nostalgia bunului judecător”; „Preceptul socratic cunoaște-te pe tine însuși se completează cu antinomicul ferește-te de tine însuși”; „Frica de singurătate a omului este mai adâncă decât oroarea traiului în comun”.⁵⁴

Minciuni presărate cu adevăruri și exagerări, escroci și escrocherii de joasă speță, falsuri istorice și documente gonflate, toate învelite în staniolul unui senzational ieftin dar sclipitor, sunt ingredientele unei operațiuni de propagandă împotriva lui Petre Pandrea și a operei sale. Poate fi concluzia unei analize pentru care am făcut-o pe text dar și consultând bibliotecile și arhivele pentru studierea problemelor izvorâte din noiamul de informații

⁵⁴ *Idem*, p. 48.

care abundă în memoriile lui Pandrea. Subiectul livrat publicului larg: așa-zisa descoperire senzațională a unui nou Dosar privind istoria recentă a României, supranumit „Petre Pandrea”, care, chipurile, ar schimba dramatic datele cunoscute ale problemei comunismului mai ales că există însă în „Memoriile mandarinului valah” și notații care, adunate, întregesc portrete ample, complexe, realizate în clarobscur sau în cărbune, unele în manieră expresionistă, altele de un realism frust, de mai mari sau de mai mici dimensiuni.⁵⁵

⁵⁵ Astfel despre Petre Țuța spune că este om cumsecade, iubește solilocul, acaparează discuția, nimicește conversația, dă drumul unei orgii năprasnice și sfidează comensii și pe amfitrioni cu spectacolul unei inteligențe monstroase și al unei biblioteci aparent răsturnate; dă toate replicile pro și contra, contra și pro sau pro-contra”; „filosof hieratic și hepatic un retor glacial, studiosus și confecționat în fața oglinzii”, la care „se simțea strădania, mirosul de ulei al lămpii din bordei, ca la Demostene, minus orice sclipire de geniu sau măcar de talent” (P.P. Negulescu); „ciupea din toate: politică liberală, filosofie kantiană, advocatură comercială, sociologie, mondenități, universitariat, erotică adulterină. pretutindeni și mereu absent” (Mircea Djuvara); „snoabă și codoașă emerită, prințesă de contrabandă” (Martha Bibescu); „oaie capie, capră râioasă și degenerată, demimondenă și simili-artistă cu poftă de lux și luxură, cu vocație de prostituată” (Herta, soția lui Lucrețiu Pătrășcanu); „otrăvitoare în masă și vrăjitoare” (Veturia Goga); „singurul om politic de la Mihail Kogălniceanu plin de grandoare, de candoe, ferti și european” (C. Stere); „etern tapeur al miniștrilor de externe omul fără poadoare privată și fără inhibiții literare, informator pe listele Servicului Secret al lui Moruzov” (N.D. Cocea); „un doctor de Leipzig în economia politică, omul care pune virgulele cam fantezist” (C. Rădulescu-Motru); „un păduche, deștept foc, dar leneș și parazit” (V. Vișoianu); „cel mai mare crap al Balcanului” (Barbu Știrbey); „un fel de Edison valah care n-a avut răbdare să stea în laborator și s-a pierdut în salonul politic n-avea conștiință de clasă, nici de rasă, nici de națiune; a fost eterna divă dornică să joace un rol de prim rang, chiar de rang secund, dar să joace mereu la rampă” (Mihail Manoilescu); „lepră imundă, infectă și gălăgioasă” (Barbu Catargi); „înjură pe legionari pentru a-și menține specificul colaboraționist cu democrații” (țărănistul Mihail Popovici); „țârcovnic al revoluției proletare”; „un sibarit cu aleantul de călugăr, colegul cel mai dotat al generației noastre” (Sorin Pavel); „semidocht pretențios” (Camil Pretrescu); „și-a organizat admirabil viciile, munca și plăcerile un hedonic un Dionisos dezlănțuit pe latura materială și materialistă” (Ion Gheorghe Maurer); „polonez originar din român, băiat de cofetar (dulșe-dulșe), a fost judecător sub auto-mareșalul Antonescu, când a trăit bine, n-a fost pe front, nici contra rușilor, nici contra nemților, o lichea patentată de la Danzig până la Țarigrad” (Al. Voitinovici); „conspirator ciușă” (Miron Constantinescu); „morală, filosofia, pofta de fast cinegetic și dregătorii sunt învăluite în taina masoneriei moldave de unde și-a regăsit un pseudonim al misterului ancestral mongolic, s-a exteriorizat cu cruzimi față de prieteni și gineri; s-a supus tuturor stăpânilor cu obediință asiatică și cu argumentații de șiretenie medievală, cu poftă de putere tăcută” (Mihai Sadoveanu); „despot asiatic învins” (Gh. Tătărăscu); „satrap și eunuc” (Nicolae Titulescu); „corcitură de latin și țigan tătărăsc, în gusturi și fizionomie, langaj și comportare” (Constantin Argetoniano); „târfă interlopă cu mofturi internaționaliste” (Ana Pauker);

Revenind la propria-i persoană afirmă cu nonșalanță că „Sunt un cobilițar oltean. Pot să iau lucrurile și oamenii peste picior. Ce însemnează cobilița? Stricta contabilitate a bunurilor, a banilor și a valorilor morale și intelectuale. Pe umărul meu drept apasă cobilița. Cred că am o dungă adâncă pe claviculă. Pe umărul meu stâng – pe lângă inimă – s-a așezat o pasăre măiastră: nostalgia religioasă și pasiunea pentru misterul cosmic. Ce poate ieși dintre o cobiliță și o pasăre măiastră? Sau un lucru divin sau un haos anarhist!⁵⁶ Un exemplu elocvent, Carol II care venise pe neașteptate, picase din văzduh, la 6 iunie 1930, fără Lupeasca, fără angajamente ferme față de partide. Le ura pe toate. Prințul Carol, dezmoștenit de maică sa și de tatăl său Ferdinand – prin actul din ianuarie 1926 –, rățacise trei ani și jumătate prin Franta, fusese expulzat din Anglia, plin de datorii, braț la braț cu Elena Lupescu, cu o mică gardă de fideli, jucând cărți în cazinouri și în lumea interlopă. Fusese dezmoștenit sub pretextul vieții imorale. Păpușarul – Prințul Carol II –, în luna iunie 1930, a picat din cer, în Ardeal, având o pană de avion. O șarancă i-a adus un ulcior cu apă, să astâmpere setea drumețului spre București. Seta lui nu putea fi astâmpărată cu apă. Avea setea de putere, setea de răzbunare, setea de aur. Cum a spus Talleyrand după ce a ajutat la restaurarea Bourbonilor, răsturnând pe

„porc sadea, din rasa Mangalița” (Gogu Rădulescu). Pe Mihai Ralea, de pildă, îl consideră „aviator politic” întrucât, ahtiat de putere, zboară din partid în partid. În tinerețe îi cultivase pe Grigore Iunian și C. Stere, apoi pe Ion Mihalache, de pe urma cărora n-a putut obține decât mandate de deputat, case și sume care să-i asigure un trai cât de cât pe măsura ambițiilor sale. Care erau uriașe. De aceea, în 1938, „a ciocănit la ușa buduarului doamnei Lupescu”, astfel încât „democrat verbal” a servit cu obediență și criminalitate dictatura carlistă. „În 1940 s-a împăcat cu Horia Sima după ce, timp de doi ani, i-a decimat partizanii”. După 23 august 1944, bate din nou la ușa țărăniștilor, dar Iuliu Maniu refuză să-i deschidă. Fuge la Lucrețiu Pătrășcanu pe care, când e arestat, îl demască drept agent al englezilor. „A bătut la ușa Anei Pauker, care l-a primit cu brațele deschise. Avea nevoie de un burghez care să dea cu barda în Iuliu Maniu. A căzut și Ana Pauker, s-a aliat pe lângă Gheorghiu-Dej și Jenică Maurer”. Într-un top al lichelelor, din care nu lipsesc Petru Groza („urmaș de asasini, el însuși asasin”), Iosif Chișinevchi („semidoct, țarcovnic, contabil de curs seral, cancelarul de fie al Valahiei”), Gheorghiu-Dej și Gheorghie Apostol („doi groștei, doi purcei, doi țigănuși, unul cheferist, altul chelner”), Tudor Arghezi („care a pactizat cu dușmanul după unsprezece ani de butade”), Mihai Roller („un menorocit de activist care a terorizat Academia”), Petre Constantinescu-Iași („un sifilitic căruia i-au dispărut încrețiturile pe pe creier și deci memoria”), C.I. Parhon („biet profesor umanitarist”), Zaharia Stancu („pokerist politic, un cafegiu de Turnu Măgurele”), Tudor Vianu, Iuliu Hațieganu, „Mihai D. Ralea este licheaua nr. 1”.

⁵⁶ A se vedea, Petre Pandrea, *Memorii Scrise la Poiana Tapului*, http://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice.

Napoleon, și i-a văzut la treabă: – N-au uitat nimic și n-au învățat nimic! Carol Caraiman n-a uitat nimic și n-a învățat nimic în pribegie. A venit plin de datorii, plin de ură și de aviditate. Devenise, doar, ceva mai prudent. Ura pe politicieni, el, marele politician. Își bătea joc de ei în mod sângeros și exclama către asistenții săi intimi: N-am eu popoul destul de mare, ca să aibă loc politicienii să-l pupe!”⁵⁷ Era epoca în care Gigurtu a făcut cadou Regelui Carol II harta țării în relief, totul numai și numai în aur fin. Era epoca veselă, când Carol II se plimba, braț la braț, cu Lupeasca și ținea discursuri: – Nici o brazdă de pământ! Când i-a adus harta de aur masiv, prima întrebare a fost: – Cat cantarestе? (Nu putea pronunța pe â). Inginerul Gigurtu i-a făcut cadou și un bust în aur al Mariei Sale. Maria Sa l-a numit prim-ministru! Au cedat teritoriile, Carol II a fugit la Lisabona și Gigurtu a ajuns la Jilava!”

Despre discuțiile sale teologice și metafizice spune că ar fi umplut de mirare pe numeroșii cavaleri de industrie, spioni de Securitate, bandiți ai aurului și pleșcari care foiau în jurul nostru. Interminabilele colocvii se învârteau în jurul teoriei cunoașterii și pasiunii pentru Léon Daudet. Teologia protestantă și catolică îl tulbura, prin sinceritatea torturată a protestanților și monumentalitatea catolică. Repudiam catolicismul în numele bisericeții din răzoare a strămoșilor mei, din nevoia de a da privilegiu unei confesiuni umile a iubirii, o confesiune patronată de Apocalipsa și Evanghelia lui Ioan. Nu a frecventat și nu s-a legat de factiuni sau loji, deși se simțea foarte apropiat și pasionat de înaltele probleme unde patronau Neantul și Indulgența supremă.”⁵⁸

Mai găsim la Petre Pandrea ceva neobișnuit pentru el: grija zilei de mâine (până a intra în avocatură, apelează la expediente, vânzând ce-i mai rămâne prin casă, tablouri cărți, ca și unele curele de pământ de pe proprietatea de la Periș). De asemenea, povara recluziunii, îngrijorarea că totuși nu trăiește în libertate, oricând putând fi reîncarcerat, îl face să se gândească în termeni destul de imprecizi la operă, la scris, deși scrie zilnic pentru a-și menține „ductibilitatea” condeiului. Prin 1957 notează: „Opera mea propriu-zisă nu am scriso încă, nu am confecționat-o. Am schițat-o vag. Sunt un veleitar. Nu am timp să scriu, nu sunt pus in situs, adică în situația de a lucra cu osârdie”. Sau, mai târziu: Nu am scris decât cărți-opusculе ocazionale, pledoarii, articole și these. Depărtat de amici, îndepărtat de

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

clientelă, am rămas cu mine însumi în sânul familiei mele restrânse, care este o prelungire a Eului”. Se autodefinește drept o „fiară a cuvântului”, în dificultate psihică și morală de a-și realiza opera: „Jertfesc viața valahă de cincisprezece luni (de la ieșirea din închisoare) pentru o operă imaginară în care nu vreau să dovedesc nimic, nu vreau să predic nimic, un memorial vast în care se oglindește un subconștient involburat și o conștiință ulcerată, un ideolog descumpănit și dezabuzat. Fac o experiență sinistă, îndepărtată de viața obștei, de delicii interioare, cu zăpezi pe culmi, cu zonă toridă de pustietate sahariană în juru-mi”. „Două vicii mă alarmează: tutunul și scrisul. Tutunul e prost și scrisul nu se bucură de libertate. Scriu ca să-mi mențin ductibilitatea condeiului, în așteptarea celor cinci ani de totală libertate când mă voi apuca de marea carte, ca de o ultimă bătălie”. Ironie a soartei, cumplită ironie, cei cinci ani de libertate, atât de râvniți, vor fi de fapt cinci ani și jumătate de închisoare, din toamna lui 1958 (23 octombrie), până în primăvara anului 1964 (14 aprilie).

Ce-ar fi fost aceste cărți văzute prin ceața boreală a imaginației? E greu să ne închipuim cum ar fi fost sub raport estetic cele de ficțiune. Putem însă bănuși că ar fi scris romane de obicei numite de idei, cu implicații autobiografice. Celelalte au un început în scrierile anterioare, în ele regăsindu-se „filosofie, literatură, politică, portrete de contemporani, portrete de istorie universală, sociologie, morală, logică, pedagogie, teologie sau religii comparate” majoritatea după criteriul „afinităților electivă” – Oricum, ceea ce realizează cu adevărat, cu exasperare, cu alean, este jurnalul „fărăș cu deșeuri fiziologice, gunoaie morale și zdrențe de gânduri”. Jurnalul ia locul cărților lăsate în adormire. Funcția lui e cataleptică: „Mizeria jurnalelor intime este indicibilă dar și salvatoare: prin jurnalul mnemotehnic, însemnând acele stări sufletești hilare și maladive, plivești buruiana și înlături dejecția”. Se cuvine să mai precizăm că nu în forma care apar acum ar fi vrut Petre Pandrea să publice „Memoriile mandarinului valah”, jurnalul. Își notează zi de zi câte ceva, amintiri, impresii, cugetări asupra politicii, istoriei, moralei, filosofiei culturii, literaturii, după „metoda dicteului suprarealist, care să ducă la „revărsarea katharsisului aristotelic sau a subconștientului”, aducând astfel la suprafață „din străfunduri abisale psihologice tot felul de drăcovenii, mășcări, mâl și perlele scoicilor bolnave”. Ar fi vrut să decanteze acest borhot, să-l purifice gramatical și logic, abia la sfârșit urmând să aibă loc „șlefuirea artistică de giuvaergiu pătimaș și trierea ultimei versiuni”. Din 10000 de pagini ale compostului „Cavalerul Floare-de-Crin” ar fi trebuit să

ajungă succesiv la 2000 de pagini prin „condensare”, apoi la 1000, prin „pre-frigere” și, la sfârșit, la 800, prin „șlefuire”. Îl chinuie frica de a nu mai avea răgazul să urmeze acest drum, de a rata. Considerând că și notele care formează „Mandarinul valah” sunt tot un borhot, „poame căzute din grădina gândirii adunate în pripă și aruncate în butoaie pentru fermentație”, își propune să le revadă peste „câțiva ani”. Iși roagă deci familia să nu publice „nimic din borhot” după moartea sa.⁵⁹ Și totuși „borhotul” se publică integral. E bine, e rău că s-a trecut peste interdicția testamentară a autorului? Având în vedere împrejurările, adică reîncarcerarea lui Petre Pandrea pentru încă cinci ani și imposibilitatea lui fizică de a-și revedea manuscrisele, confiscate de Securitate, familia și editorii n-au comis un abuz.⁶⁰

6. Concluzii

Fără să beneficiez de sugestiile cititorilor mei am încercat să ofer o minimă biografie unei personalități care a sprijinit și a crezut în politica de stânga. I-a apărut pro bono pe mulți dintre comuniștii aflați cândva în ilegalitate, cu riscul oprobiului în profesie și în societate. Dar a izbândit de fiecare dată să se impună. Era un avocat de mare talent și chiar dacă alți autori privesc lucrurile cu alți ochi, apreciez, totuși, că pe termen mediu și lung adevărul va ieși la suprafață. Cred că abordarea unor astfel de modele și a unor titluri incendiare este destul de dificil de grefat în interiorul mediului juridic românesc. Acest studiu dedicat unui om de știință implicat în consolidarea educației, economiei, științei juridice în România acelor ani poate fi și un moment de bilanț, un moment în care încerci să vezi ce s-a făcut, ce ai făcut, cum s-ar putea corecta lucrurile mai puțin reușite, cum ai putea dezvolta lucrurile bune, dar, mai ales, cu ce ai putea provoca, pe termen mediu și lung, domeniul în care activezi. Sunt, încă, zone neexploatate în România, sunt zone pe care la rândul nostru ni le vom asuma, pentru că viața și dinamica vremurilor ni le impun. Nu poți să ajungi la rezultate pozitive și la reușita unor proiecte fără ca mai întâi să ai ideea respectivă, să încerci să o realizezi și, implementând-o, s-o adaptezi așteptărilor cititorilor. Încă, autorii de carte juridică nu se apleacă asupra problemelor pe care cititorii și le-ar dori clarificate, existând, din punctul meu de vedere, în continuare, această crevasă între cele două părți – autori, respectiv cititori. Probabil că, din păcate, nici decidenții politici nu

⁵⁹ Grigore Traian Pop, *op. cit.*, 44.

⁶⁰ *Ibidem*.

pot influența ajungerea la un numitor comun. Sigur că poate fi un început, dar eforturile pentru a realiza acest demers sunt prea mari, consumul de energie reciprocă s-ar putea să nu aibă efectul pe care atât editorul, cât și autorul și, mai ales, beneficiarul acestui efort, cititorul, îl așteaptă. Simt, dintr-un anumit punct de vedere, o datorie pe care o avem față de trecutul nostru juridic de a ne asuma anumite proiecte, de a persevera în altele, de a tăia de pe listă sau de a adapta unele dintre ele. Simt, în același timp, siguranța pe care anii de activitate în acest domeniu ne-o dau. Probabil că, uitându-ne în trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat și fiind cinstiți cu noi înșine, am putea prevedea și intui viitorul. Ne considerăm privilegiați, să fim în această postură, de a construi pe bazele deceniilor de experiență, care, de ce să nu recunoaștem, îți oferă o altă perspectivă și o altă percepție.

În același timp, lucrând zi după zi și lună după lună, respectiv an după an, constăți, desigur, o anumită rigidizare a percepției și a disponibilităților personale sau de grup. E, probabil, lucrul cu care se confruntă majoritatea celor care activează mai mult de 5–10 ani într-un anumit domeniu. Recunosc că sunt preocupat destul de mult să reușesc să păstrez dinamica și prospețimea care sunt atât de importante și să nu mă las învăluit de această bulă a autosuficienței care, la un moment dat, te poate acapara pe nesimțite și te poate poziționa pe un pedestal absolut subiectiv și de unde nu mai poți vedea lucrurile în complexitatea realității lor. E greu de adaptat o altă față a problemei istoriei dreptului românesc; e greu de mobilizat, e greu de focusat pe lucrurile trecutului apropiat care poate deranja pe unii dintre noi chiar azi, și e de înțeles. Mai ales, în cazul atât de controversat al lui Petre Pandrea. Pe care să fiu sincer l-am descoperit destul de tâtziu, atunci când documentându-mă pentru Monografia comunei mele, Botenii Muscelului, și căutând să descopăr valențele celor mai reprezentativi fii ai satului, l-am aflat pe Petre Pandrea ca prieten, tovarăș de drum și de temniți cu Petre Țuțea al nostru. Cred că amândoi s-au înșelat într-o singură direcție: propriii tovarăși de credință politică. Pentru că erau prea cultivați, teribil de profesioniști și greu de marginalizat, tocmai de aceea au fost aruncați în închisoare de către propriii camarazi! Revenind la Petre Pandrea, ca avocat a pledat adeseori gratuit, cu o impresionantă investiție de inteligență și erudiție, în favoarea unor persoane sau organizații aflate în dizgrația regimurilor politice ale vremii.⁶¹

⁶¹ Adrian Majuru, *Un biograf al mentalităților românești de adâncime: Petre Pandrea*,

Petre Pandrea a fost unul dintre cei mai exacti biografi ai mentalităților românești de adâncime. Analizele sale meticuloase, pentru anii 1946–1968, ne oferă un răspuns legat de absurdul obedienței dezvoltate de regimul comunist iar realitățile cartografite astfel ne oferă imaginea vieții pe care o trăim astăzi, cu foști activiști comuniști în toate structurile vieții politice, economice, culturale și sociale. Petre Pandrea a construit și definit într-o manieră originală, îmbinând istoria cu sociologia, psihologia și antropologia, structurile socio-politice care susțin societatea românească. Jurnalul său scris în cursul anului 1947, în directă legătură cu evenimentele deloc pozitive care se derulau atunci cu repeziciune peste viețile românilor, a fost pus în slujba unei schimbări în bine, circumscrise termenului de „helvetizare”. Schema procesului de trecere de la o realitate la alta este una simplă în aparență: schimbarea stilului de viață semi-colonial prin helvetizarea societății românești. Cum este definită semi-colonia? Semi-colonia este definită prin „quasi-autonomie politică și dependență economică”. Ce înseamnă stilul de viață semi-colonial? Spre deosebire de țările independente, unde „stilul de viață se formează în modul următor: clasa dominantă hotărăște modalitatea, gustul și felul de viață”, în „semi-colonii, stilul de viață se impune de jos în sus”. În țări precum India (fostă colonie britanică) și România (dependentă economic și politic de mari puteri), „stilul de viață este dictat din afară, dar pentru menținere, intervin straturile populare”. Una dintre caracteristicile semi-colonialilor este aceea că „nu pot avea un stil unitar de cultură și nici o limbă unitară”. De pildă, limba română „nu există sub forma unei limbi culte, adică fixă și ordonată”. În interiorul limbii române coexistă „pe picior de egalitate, mai multe limbi”: limba arhaică a plugarului, limba mitocanului, limba juristului, limba sportivilor anglo-americanizați, limba politicianilor recenți care sunt, „terminologic, incomprehensibili pentru masele largi populare”. Pe „meleagurile semi-coloniale” înflorește „speța șarlatanului egoist” care își „trădează patria pentru arginți sau din poltronerie lamentabilă”. Printre aceștia, „politicienii semi-coloniali sunt șarlatani până în măduva oaselor și întrucât sunt lipsiți de morală, și nu au bază economică, fură pe rupte”.

În România semi-colonială, „funcționarul politic a înlocuit pe latifundiarul care-și păpa moșiile ce pe o porție de măsline”. În România, de peste 500 de ani, „când ai putere nu te mai temi de secetă și de intemperii,

iar haremul îți stă la dispoziție”. Semi-colonialului, om de rând sau nu, îi lipsește morala, „fiindcă el are mai multe cămăși: cămăși de zi, cămăși de noapte, cămăși platronate pentru frac, cămăși naționale cu râuri roșii, galbene și albastre”. Pe omul de rând îl înțelegem la schimbatul cămășilor, căci pentru a-și rezolva problemele cotidiene îi trebuie multe „cămăși”. Pentru a te băga în seamă portarul sau secretara, primarul sau învățătorul copilului, vânzătorul sau funcționarul, musai să te îmbraci precum ei. Infractorul semi-colonial este unul diminutival, neavând inteligență sau forță vitală. El se definește printr-un „șperțar dedat la vesela ciupeală, ceva între bacșiș, cadou și milogeală”. În societățile semi-coloniale, „omul bogat nu poate avea prieteni săraci. Trebuie să-și ia adio chiar de la prietenii de tinerețe care au sărăcit – în semi-colonii seismele și zigzagurile de avere sunt dese”. Omul bogat din semi-colonii este recunoscut pentru „solitudinea lui totală când pornește printre oamenii săraci”. Cât de reală este această portretizare a baronilor noștri politici de azi, deși rândurile au fost scrise în 1947!?

Politicianul se caracterizează prin „rățoială și neputință. Neputința este starea se colonialitate, iar rățoiala este expresia unei puteri castrate. Politicianul semi-colonial are ceva de biciclist: spinare curbată și picioare energice, cu pulpe dezvoltate adică servil față de cei mai mari și impertinent cu cei mici”. Carierismul politicianului semi-colonial se reduce la un singur adevăr: „vinde țara și pe maică-sa, intră în bandă necondiționat, ca hoții de cai cu ochii la pradă”. Morala românească semi-colonială „se aseamănă cu un ghem de ață cu care s-au jucat o duzină de pisici” în fața căruia „străinii dau din cap, iar băștinașii pufnesc de râs”. Pe meleagurile noastre, „tabelele de valori sunt răsturnate, amalgamate și pline de surprize”. Adesea ai impresia că nu mai umbli „printre oameni normali, printre oameni sănătoși, ci printre cancreoși. Tot Bucureștiul este plin de cancer politic, de lenevie, de dezordine, de praf tuberculos și de lipsă de frumusețe”. Provincia escaladează decalajul alimentând „fascinația Bucureștiului” care „crează dezechilibrul psihic mitocănesc”. Care sunt coordonatele „helvetizării României” văzute de Pandrea, pentru o posibilă ieșire din semi-colonialismul țării noastre? Sunt patru repere: neutralitate în caz de război; eliminarea politicianismului; respectarea cultului valorilor și primordialitatea gospodăriei edilitare. Când „venitul național nu mai merge la capitele neproductive și va ajuta la refacerea paraginilor”, când „politicianismul se va reduce până la atrofie” iar „politica se va transforma

în emulație edilitară, asemeni unui concurs între urbaniști”, abia atunci și numai atunci „cultul valorilor se va instaura automat”.

În prezent, România se aseamănă cu „republicile petroliere din America Centrală”. Doar acolo, în imundele favelas, „printre negri și negroizi, printre urmași de azteci și piei roșii, printre sonde de petrol și răzmerițe, printre metiși și generali cu stele brusc aprinse și stinse pe epo-leți și pe firmament politic, printre cavaleri de industrie și corsari politici, descifrez destinul tragi-comic al României moderne”. Pentru ca o țară să nu fie în dependență de capitalul străin, trebuie ca procentul de investiții în industrie și bancă să fie trecut de 50%. După cum într-o întreprindere sau într-o bancă un capitalist nu poate dicta dacă nu are un pachet de acțiuni de minimum 51%, tot astfel și o țară nu poate fi considerată ca ieșită din starea de semi-colonialitate dacă nu are un capital bancaro-industrial autonom”. Nu trebuie să mire că „lupta pentru putere în Valahia ia forme hidoase”. La periferia Europei, unde Orientul strănută prea des de cincizeci de ani încoace peste chipurile noastre, „cutumele satrapice și despotice sunt mai tari decât principiile constituționale și administrative”. Astfel că totdeauna „capetele cultivate anapoda și sufletele de neo-iobagi din puturoșenia meleagurilor noastre” au suspinat „după despoți luminați, după egalitarism rău înțeles și după biciul vătafului”. Aceasta probabil și din cauza faptului că „există multă ereditate tarată în Valahia: tâlhari, aventurieri-fantaști, psihopați religioși al unui imperiu antic în decădere, ca acela roman, psihopați sectanți ai unui Imperiu în creștere, cel rus”. În perpetua „mișcare a cadavrelor” după putere, se disting cu ușurință „fauna cea mai monstruoasă și flora cea mai rău mirositoare”. De mai bine de trei generații, omul sănătos „tinde la satisfacții elementare, în centrul cărora se află sexualitatea și alimentația. Nici măcar munca nu este la el primul plan. Inventivitatea, creația propriu-zisă încep din momentul unui surplus de energie, al unui neastâmpăr cerebral, indiferent dacă fiziologia este mizeră sau sănătoasă”. Se constată mai pretutindeni o atitudine agresivă a majoritarului față de omul activ, care-și respectă programul și principiile, o atitudine anti-veselie față de semenul care se bucură de viață. Omul activ este împins către o „tactică a supraviețuirii” deoarece, „în Valahia, totul este frază, există o milenară împuțiciune levantină, asiatică, fanariotă, fără valorile aferente mandarinale și mistice ale Orientului, un pospai occidental pretențios și moftangiu, care-i face pe majoritari încăpabili de viață reală viguroasă”. Dintre toți cei care supraviețuiesc pe meleaguri valahe,

„românii sunt cei mai lași, având tradiții iobage, și dintre români, regățenii și, mai ales țigani”. Din „învățămintele cantemirești” reținute de Pandrea, în Moldo-Valahia, răzeșii și moșnenii au fost „singurele categorii umane care nu erau supuse unor șocuri psihice derivate din continua obediență politico-socială și spaime intermitente”.

Liderii societății, domnitorii, prelații și boierii, cunoșteau „o înjosire morală fără de asemănare”. În secolul valah comunist, Partidul hegemonic a spart națiunea „în grupe de proletari hegemoni care conduc pe țărani, pe micii burghezi și pe intelectuali. Când privesc pe proletarii autohtoni, îmi vine să râd. Nu sunt nici măcar proletari adevărați. Sunt un fel de tinichigii, fiindcă nu lucrează, în majoritatea lor, în oțel, ci în tinichea. Iar oțelarii sunt idiotizați de munca grea fizică și de trăscau, vinars sau adio, mamă. Au bicepsii pe brațe, pi picere și pe creier”. Dar iată că acești „broscoi metafizici, fariseici” care au predicat „o doctrină de satrapie asiatică în beneficiul unor tinichigii nemernici” au gătit totul: țărănimea și păturile sociale mijlocii. A lăsa pe mâna plebei care „nu are niciodată dreptate”, destinul țării tale unde destinul te-a lăsat prin hazard, viitorul societății în care supraviețuiești și în ultimul rând, pașii pe care vrei să-i realizezi în scurta și imprevizibila ta viață valahă, este o sinucidere anticipată și traumatizantă. Marea plebe care decide se structurează în interiorul ei precum o societate: avem o plebe „cu titluri, așa-ziși incuți cu diplomă”; avem o plebe conformistă” adică „terna plebe guvernamentală” și apoi, marea masă, „fiara dezlănțuită” de iobagi, șerbi și robi, „cu instincte nezăgăzuite”. România aflată întotdeauna „în bătaia tuturor vânturilor istorice, cu tradiții de instabilitate politică și economică”, o cunoaștem în perpetua imagine a unei ființe „asuprite și canonite”. Această suferință continuă a creat două subterfugii de existență: mascaraua și letargia protoistorică: „mascaraua este la oraș și protoistoria în ruralitate”. Este foarte adevărat faptul că nicăieri, în nici un sistem, „câinii nu aleargă cu covrigi în coadă”, dar numai în România, există o cumplită tradiție care depășește istoria și antropologia de bun-simț: „doi la sută (2%) din populația țării trăiește din belșug. Ceilalți se uită și înghit în sec”. Și apoi, rămân „formele ilegale” care înspăimântă și dezgustă „fiindcă sunt crime contra umanității, ne degradează la forme primitive, tribale, de canibalism penitenciar”.

În concluzie, „țara mea este o țară de hapsâni și leneși. Fiecare să aibă cu minimum de efort, maximum de beneficii. Când leneșului i se prezintă ocazia să aibă profituri mari, devine hapsân. Hapsân și leneș sunt cele

două fațete ale unei singure medalii: definiția românismlui”. Între hapsâni și leneși, „licheaua română înflorește în putregaiul tuturor idealurilor sfărâmate”. Idealuri distruse de o pecingine „de natură pur sociologică”. În Valahia contemporană găsești la fiecare pas „disperarea clocotitoare în afunduri, ieșită, la suprafață, sub formă de bolboroseli chinuite. Fiecare vrea să ajungă în alt post, toți își urăsc meseriile și vor alt loc sub soare. Lipsa de stabilitate creează psihoze sociale. Nimeni nu mai aderă în branșa lui”. Nu-i de mirare că „licheaua a devenit prototipul cetățeanului din patria mea. E dureros. E adevărat”. Faptul că ne aflăm „în inaniție culturală” nu mai surprinde pe nimeni, ce să mai vorbim de alarmare? Vom rămâne aici „înzăpeziți și vegetativi, cu brațele încrucișate, în inacțiune, pasivi și resemnați” asemeni unui „gandhism valahic” ca singură soluție la înzăpezirea în care ne găsim”. „Cât în ceea ce ar privi iluziile legate de schimbări politice, nu uitați un singur lucru: partidul este o ficțiune juridică și are exact valoarea oamenilor care-l conduc și-l îndrumă”. De aceea, „lupta pentru putere în Valahia ia forme hidoase” iar „mișcarea cadavrelor” împrăspătează mereu clica de lichele, în „țara mea de hapsâni și leneși”.

Continuăm să trăim în „epoca atacurilor perfide, chiar în tramvai”, unde „oamenii nu mai au reținerile politeției, nici inhibițiile moralei religioase”. Din fericire, „oamenii amorfi și oamenii morți, prin banalitate, ai societăților, nu fac istoria. Ei sunt obiecte de istorie”. Cu condiția să nu se găsească în funcții decizionale de prim rang. Sediul gândirii și imaginației „tipului digestiv” sălășluiește în burtă; acolo se află „chiar și sensibilitatea lor artistică și tonalitatea sufletească” de om amorf, cadavru-viu. „Tipul digestiv” se îndoiește de sine însuși, de umbra sa, de femeia sa, de amanta sa, de prietenul său. Este bănuielnic și prepuselnic. Iubește șarada, spune da și gândește nu, când a spus nu înclină mult spre da. Ocupația princiară a tipului digestiv este „de la buric în jos” iar calea regală pornește de la buze, trece prin esofag la intestinul gros. Ocupația favorită este aceea de a „stoarce plăceri din hoitul său, ca dintr-o lămâie”. După „tipicul latifundiarului”, baron regional sau local, manelist sau iubitor de mușchi tatuati, „tipul digestiv” disprețuiește, energic, munca. „Are relații de afaceri în lumea mare unde se plectisește. Nu poate renunța, fiindcă n-ar fi șic”. Nu are prieteni iar când s-a împrietenit cu cineva, „primul lui gând este să-i seducă nevasta, soacra, doica sau servitoarea, dacă sunt frumoase, pentru a le spurca și pentru a-și arăta potența. Dacă sunt slute, le pișcă de fese în văzul lumii”. Cum s-a ajuns aici? Probabil din obișnuință. Ne-am

dezobișnuit să vedem în jurul nostru oameni bine crescuți, politicoși, la locul lor; copii care să vorbească frumos; ne-am dezobișnuit să mai fim oameni. Ne-am dezobișnuit de a mai avea o conștiință cetățenească, nu ne mai considerăm de mult membri cu drepturi egale, în cadrul unei societăți civile libere și civilizate. Ne-am dezobișnuit să fim cineva și un simplu număr din ceva, ne-am dezobișnuit să refuzăm sau să ne revoltăm. Timp de 50 de ani, „nu Cezarul s-a adaptat nivelului și specificului suflului poporului ci poporul s-a coborât – tâmpindu-se, imbecilizându-se, ticăloșindu-se – la nivelul de gândire și simțire al cezarului și tribului său” de baroni. Nu ar trebui ignorat faptul că „poporul e inclus în istorie, dar, fiind o simplă minoritate față de putere, se comportă ca orice sclav: se bucură de tot ce nu reușește, de tot ce atinge și demonstrează incapacitatea, răutatea și tirania celor care au în mână și pâinea și cuțitul, și dreptul la cartela de pâine și de tăcere”.

Trăim integrați atât de bine în metafora chinezească: „Semănăm cu viermele călcat de roatele carului regal. Ce poate ști viermele ce este în capul regelui?”. Ce au știut zecile de mii de oameni-viermi (pentru rege, se înțelege), când se declama „dormiți liniștiți! Noi avem noi grijă de liniștea dvs!? Și asta în timp ce „regele” împărțea prada cu apropiații săi! După 1947 am lichidat elitele și valorile noastre europene, ne-am dezbrăcat de subțirile noastre veșminte de libertăți și democrație, „pentru a ajunge, repede și pe cheltuiala noastră, la nivelul continental de suferință, nerentabilitate, sărăcie.” Bismarck, la vremea sa, a spus: „Popoarele ar fi înnebunite de spaimă, dacă ar afla cu cât de puțină înțelepciune sunt conduse”. Noi, românii, suntem forțați să vizionăm o derulare de spaime căci numai înțelepciune nu se poate citi pe chipurile morbide ale celor care ne conduc. Nu sunt altceva decât birocrății unei „dictaturi satrapiale” care dănțuie ideologic sub umbrela „totemismului calmuco-african”, care este clientela de partid. Așa s-a născut „tipul digestiv”. Prin micul favor, mica ciupeală, micul bacșiș. Aceasta este rețeta „colonialistă prin care se poate alcătui acel alai de imbecili și lichele de care are nevoie orice tiran, despot sau dictator ca să poată stăpâni peste masele largi ale celor care murmură, șovăie și înjură. Neputincioși”. Sunt stăpâni absoluți peste întreaga suită de accesorii care se numesc, social vorbind, privilegiu: uniforme, decorații, titluri și funcții, șoferul, vila, mașina, celularul, secretara, iscălitura, prezidiul, tribunele, microfonul apoi copii, rudele, cumnații și nu în ultimul rând, casa de odihnă, casa de oaspeți, casa de nebuni, spitale

speciale, doctori speciali, medicamente speciale etc. Astfel, „orice român poate ajunge un moromete, dacă se lasă morometizat de o soție, prieten sau de o ospită. Orice moromete poate ajunge ciocoi, fiindcă el poartă în traistă condeiul sau pulanul de ciocoi. Dar nici un moromete sau ciocoi nu mai poate redeveni un român oarecare; chiar dacă e trimis la munca de jos, el rămâne un hibrid și un deșeu nerecuperabil”. Ce este de făcut cu imensitatea de deșeuri morometizate care conduc astăzi țara noastră, până la cel mai mic detaliu birocratic? Deși orice popor „își are comedianții săi pe care îi și întreține”, este „absurd să sperăm că niște comediați vor putea să întrețină un întreg popor”⁶².

Nu vor putea, acum în aceste împrejurări de nesiguranță, de marasm, de impunere a dreptului forței care seamănă cu cele din 1938–1940! „Eu cred încă în forța rațiunii acestui popor, care trebuie să se trezească, chiar dacă românii au devenit, din fire, ascultători, după atâția stăpâni care le-au dictat mereu, secole la rând, ce să facă și ce să zică. Trendul european și chiar mondial era, până nu demult, „discriminarea pozitivă”, integrarea euro-atlantică, globalizarea, etc. Pe acest fond, noi, românii, am fost atât de des acuzați de naționalism, antisemitism, xenofobie, încât unii puteau avea impresia că fuseserăm în stare, cândva, să aducem Europa la pierzanie, prin nimicnicia noastră. Așa că am ajuns să ne punem cenușă în cap și când nu trebuia, cu speranța că doar-doar vom fi iertați pentru toate, pentru cele făcute și pentru cele nefăcute.”⁶³ Mai ales că, vrând să fim politicește corecți, noi am uitat complet să ne prezentăm lumii ca români. Suntem europeni și basta! Majoritatea analiștilor, formatorilor de opinie, invitaților de serviciu pe platouri, eseștilor etc. nu fac distincție între națiune și național, patriotism, naționalism, xenofobie, șovinism. Or, definițiile sunt simple, ca la școală: patriotul este cel care-și iubește locul de naștere, al lui, al părinților și bunicilor și nu cel care urăște patriile altora; națiunea este o formă de comunitate umană veche de multe secole, este un fel al oamenilor de a trăi împreună, uniți prin limbă, origine, istorie, religie, teritoriu, cultură, tradiții etc.; toți oamenii din lume trăiesc uniți în comunități, fiindcă omul e o ființă socială; spirit național înseamnă cultivarea identității etnice proprii, în rând și împreună cu identitățile altora; naționalism înseamnă

⁶² A se vedea, Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, Editura Scrisul Românesc, București, 2009.

⁶³ Ioan Aurel Pop *DIALOG* cu sufletul deschis, preluat de pe site-ul: <https://www.active-news.ro/cultura-istorie/DIALOG>.

glorificarea propriei națiuni, prin ignorarea sau, uneori, în detrimentul altora; xenofobia este ura față de străini, față de cei care nu sunt ca tine ori ca grupul tău; șovinismul marchează ideologia vrăjmășiei dintre popoare și națiuni și a superiorității unei/unor națiuni față de alta/altele etc. Toate aceste noțiuni au semnificații destul de clare, dar unora le place să le amalgameze, suprapună, demonizeze în bloc, ca să obțină o confuzie generală. Pe al cărei fond, să se poată apoi broda. Ideologiile *prezenteiste* tind să înfățișeze istoria, adică viața oamenilor care au trăit odinioară, în funcție de valorile actuale mai ales că astăzi s-a ajuns iarăși la lupte violente între islamici și creștini (europeni). Nu poți să inventezi multiculturalism acolo unde este confruntare între etnii, culturi și civilizații! Firește, depinde cum prezinți aceste situații, dar ignorarea sau „ajustarea” lor înseamnă fals și minciună. Iar astăzi este defazat să faci asta! Azi, când Marea Britanie întoarce spatele Europei ca să-i fie ei mai bine, când America vrea să fie numai a americanilor și face ziduri la graniță, când Ungaria, Polonia sau Cehia își proslăvesc propriile națiuni și exprimă, nu de puține ori, rezerve sau chiar ură față de altele, față de vecini!

Trecând în alt plan, la apelul semnat, inițiat de 83 de personalități ale Academiei Române, un apel la unitate, la cinstirea eroilor și înaintașilor care au făcut posibilă Marea Unire pe care am sărbătorit-o și deja am uitat de ea, un post de televiziune cu patron din Ardeal a scris că acest îndemn este unul cu „accent puternic naționalist”. Având în vedere conotațiile negative care i se asociază acestui termen, de naționalist, nu se va ajunge la momentul în care și corifeii unirii vor fi portretizați, la nivel oficial, ca niște personaje negative? Se observă că unii reprezentanți ai partidelor extremiste maghiare s-au inflammat, deși este vorba despre un apel la pace, la respectarea Constituției României etc. Iar Constituția nu permite autonomii teritoriale după niciun criteriu. Nicio propoziție, frază sau noțiune din apel nu jignește vreo altă națiune sau vreo minoritate. În schimb, dacă aș lua câteva exemple de discurs politic din pozițiile oficiale ale partidului de guvernământ din Ungaria și ale înaltelor oficialități de acolo, am putea vedea că lucrurile stau cu totul altfel. Nu vreau să spun mai mult! Dar nu aceasta este problema! Doar ne-am cucerit cu sânge dreptul la libertate și democrație, la pluralitatea părerilor! Chestiunea este de formă și anume se referă la felul în care combatem o opinie cu care nu suntem de acord. Nu se pot respinge *de plano* noțiuni consacrate și uzitate peste tot în lume, precum „națiune”, „unire”, „suveranitate” etc., fără argumentări precise,

din simplul motiv că nu plac unora dintre noi sau că avem alte comandanamente de servit. Se vor fi „tocit” unele cuvinte, dar ele există și cu atât mai mult realitățile pe care le exprimă. Cea mai cuprinzătoare reuniune internațională de state se cheamă încă „Organizația Națiunilor Unite”.

Anumite mijloace de difuzare în masă nu cunosc semnificația termenului de „naționalism” și intervin public ca să se afle în treabă. Am ajuns să ne întrebăm dacă a fost bine sau rău că am comemorat cei 100 de ani trecuți de la Marea Unire, ceea ce este foarte grav! Înseamnă că ne merităm soarta mizeră, dezorientată, modestă. De regulă, comemorarea se face într-o atmosferă de tristețe, când ne gândim la anii trecuți de la moartea cuiva sau de la un eveniment tragic. Marii înfăptuitori ai Marii Uniri s-au bucurat, au exultat, unii (ca Gheorghe Pop de Băsești) nu au putut muri decât după pronunțarea actului de la 1 Decembrie 1918. Cum să comemorăm? Noi trebuie să ne bucurăm și să retrăim „Poemele luminii”, cum ar spune Lucian Blaga, să ne umplem de încredere pentru că, alături de italieni, de germani, de polonezi, de cehi și slovaci, de slavii de sud, am intrat în rândul lumii. Să ne bucurăm și pentru că, pe ruinele unor imperii perimate, am construit edificii naționale solide. Cele mai legitime mișcări colective din secolul al XIX-lea – „secolul națiunilor” – au fost cele de emancipare națională, în acord cu principiul autodeterminării naționale, recunoscut inclusiv de SUA sub președintele Woodrow Wilson. Firește, ca în cazul oricărui act omenesc, nu au putut să fie toți mulțumiți nici în 1918. Austrieicii, otomanii, germanii, rușii și, mai ales, ungurii, au fost frustrați, supărați, dornici de revanșă. Sunt de acord că ungurii nu au ce sărbători la 1 Decembrie 2018 și că ei trebuie să comemoreze, dar, în logica aceasta, nici românii nu au ce să sărbătorească la 15 martie 2018, pentru atunci au fost 170 de ani de la decizia dietei ungare de unire a Transilvaniei cu Ungaria! Aici, cu sărbătorile, suntem chit, numai că decizia românească din 1918 este încă în practică. Asta este sigura deosebire, în rest, prin zilele naționale, ne „gratulăm” reciproc. Așa este între vecini! Vedeți cum este și la alte popoare, cu pretenții, nu ca noi! Dacă aplicăm această logică strâmbă, atunci mă aștept ca unii să-i condamne pe corifeii Marii Uniri, fiindcă nu ar fi respectat drepturile omului, deși acestea nu erau încă formulate, sau că nu i-au consultat pe toți cetățenii prin referendum, deși atunci nimeni nu ar fi putut s-o facă! Noi suntem capabili de orice! Ar fi, totuși, o mare rușine, care ne-ar arăta adevărata față de epigoni. Altminteri, eu aș fi fericit să văd la 2019 o Europă unită, generoasă și curată, patria

primitoare a tuturor cetățenilor săi, dar mă tem să nu văd doar intoleranță, șovinism, ură națională și rasială etc. și nu neapărat pe la noi, ci în țările unde s-a născut democrația modernă, libertatea, egalitatea și frăția.

Și totuși, eu cred că mai sunt mecanisme de reglare și de autoreglare pe care nu le știm și pe care nu le-am folosit încă. În ciuda tuturor relelor de mii de ani ființa umană și comunitățile (inclusiv națiunile) au găsit resurse de viațuire, de supraviețuire și de conviețuire, atunci când se spera mai puțin. Pe scurt, nu vă pot convinge, pentru că nu am certitudini, dar speranțe am. Bunicii și străbunicii noștri au făcut unirea sătui de relele dezbinării și convinși de avantajele unirii, sătui de umilințe și jigniri, de atâtea rătăcirii pe coordonate străine, dornici de un adăpost pentru acest neam! Ce cuvânt am avea noi să spunem că ei au greșit? Este evident că trăim vremuri dificile, pe care unii ni le facem singuri și mai dificile. Pe fondul dezorientării generale, sunt destui care pescuiesc în ape tulburi și exagerează provincialismele, entitățile locale. Să știți că și unii moldoveni sunt îndemnați să se supere pe bucureșteni! Unde mai pui că Dodon, susținut de Putin, vrea Moldova mare! Iar în Moldova noastră, mai circulă din când în când câte o marotă: Bucovina nu este Moldova, ci altceva, superior, fiindcă Bucovina a fost sub austrieci și s-a ridicat în ritm cu Europa! Nimic mai fals: Bucovina este Țara de Sus a Moldovei, cu vechile capitale Baia, Siret și Suceava, cu groznițele domnești cu Putna lui Ștefan; din Bucovina (numită astfel târziu) a pornit toată Țara Moldovei. Cum să nu fie Bucovina Moldova, din moment ce este nucleul, sufletul Țării Moldovei? Cu Transilvania e mai complicat! A stat cel mai mult înstrăinată și nu s-a putut bucura de viață oficială românească decât după 1918. Transilvania reprezintă azi, în linii mari, 40% din suprafața și populația țării, lăsând deoparte materiile prime din subsol și de pe sol, orașele mari, zestrea istorică variată și bogată etc.

În Transilvania, vechile „națiuni” dominante și mai ales ungerii au crescut, generații la rând, cu mentalitate de stăpâni, iar românii cu mentalitate de supuși, de slugi, de servitori. După 1918, lucrurile s-au schimbat, dar mentalitățile mai greu. De asta, a fost și grea conviețuirea între români și maghiari. După un secol, se simt și românii ardeleni mai puternici. Unde mai pui că ei sunt cei mai occidentali dintre români și că civilizația de succes în lume a fost cea occidentală, în vreme ce lumea bizantino-slavă, care ne-a trasat destinul medieval, a intrat în iremediabil regres și s-a degradat în fanariotism, balcanism etc. Din secolul al XVIII-lea încoace, românii,

prin elitele lor cele mai active și conștiente, se străduiesc să se sincronizeze cu Occidentul, or cei care au fost cel mai aproape de acest model au fost transilvănenii. Pe fondul acestor deosebiri reale și mentale, le este ușor unora să semene vânt. Și a fost cumva găsită calea de mijloc, a statelor naționale, imperfectă și ea. În acest context s-a încercat noua formulă integratoare numită UE, care este în impas. Ce va fi, vom vedea, dar subiecții de drept în UE sunt, deocamdată, statele, multe dintre ele state-națiuni. Atenție însă la antagonizarea românilor pe criterii provinciale! Se lucrează intens la ea, inclusiv în contextul discuției despre regionalizare și nu toți „formatorii de opinie” urmăresc scopuri oneste față de această țară.

În școală nu mai este timp să li se explice elevilor că noi, românii, ne-am format în regiunea de interferență dintre Occidentul latin (catolic) și Orientul bizantin sau bizantino-slav (ortodox), că suntem occidentali prin limbă, originea romană, nume și forma de creștinare, pe de o parte și răsăriteni prin biserică și credință (de rit bizantin), prin limba cultului, a culturii și a cancelariilor, prin mentalitatea de fiecare zi. Numai că bizantinismul, peste care s-a suprapus cuceritorul otoman vreme de 6–7 secole a fost un model de civilizație perdant în fața impetuosului model vestic, descătușat mai ales după marile descoperiri geografice, după Renaștere și Reformă. Europa s-a expandat în lume, dar nu toată, ci doar prin acest model concurențial și individualist, liberal și democratic, bazat pe competiție. Modelul nostru răsăritean, contemplativ și isihast, letargic și nemișcat, fatalist și tragic, deși atins parcă de aripa veșniciei – mai ales în creația artistică, de excepție – dar a rămas cantonat în plan secund. Domnii noștri cei mari erau și una și alta, mândrii de această dimensiune complexă a lor: Mircea cel Bătrân purta și veșminte occidentale și participa la turniruri, precum cavalerii francezi; Ștefan cel Mare se adresa fără complexe papei, împăratului roman-german sau senatului Veneției și era recunoscut în Vest drept „preaputernic atlet al lui Hristos”; Mihai Viteazul se mișca în voie la Viena și la Praga, după alianțe creștine occidentale, participa și el la întreceri militare și la petreceri cu ștaif, dansând pe ritmuri italiene. De aceea, vorbesc mereu de nevoia noastră de identitate fiindcă sunt român. Vă rog să ieșiți pe stradă și să întrebați câțiva români de ce se simt români. Veți vedea și veți auzi cele mai mari gugumăanii! Iar dacă te duci la Bruxelles, la Madrid ori la Vilnius, între oameni serioși, întrebarea care vine invariabil este: cum este România și cine sunt românii? Firește, ne autoflagelăm și ne prezentăm ca neam de nimic! Mai nou, unii au găsit soluția: se dau

altceva și nu se mai recunosc români. Poate că această lejeritate în a trata lucrurile serioase să ne fi și salvat din când în când, în trecut, dar ea nu poate fi mereu o conduită de viață pentru un popor decent, conștient chiar și în perioada comunistă. Cine încearcă să privească nuanțat această perioadă se poate trezi cu invective de tipul „ceaușist”, „nostalgic”. De ce nu putem discuta deschis despre martirii din închisori sau de rezistența din munți, sine ira et studio? Mi-e greu să vă spun, fiindcă problema este foarte complicată. Vedeți, regimul comunist, de peste patru decenii are trei etape mari: una proletcultistă, de internaționalism proletar și de dictatură stalinistă atroce, când nimic din ceea ce era românesc nu era bun, ci „putred”, „burghez”, „decadent”; o alta mai echilibrată, în care s-a revenit la majoritatea valorilor noastre autentice; ultima, naționalist-comunistă, în care ne conducea „geniul Carpaților” și în care trecutul, prezentul și viitorul erau aureolate de glorie, în vreme ce muream de foame, de frig, de întuneric. Toate acestea se amalgamează astăzi intenționat, încât nu mai este loc pentru nuanțe. Când nu-l ai la suflet pe cineva, mai ales dacă acel cineva are și o anumită vârstă, îl numești „comunist” și îl acuzi de-a dreptul că a trăit sub regimul odios. Mă și mir, câteodată, cum de mi-am ales să trăiesc trei decenii din viață în acel regim condamnat de istorie! Am impresia că unii chiar cred că noi ne-am ales comunismul și ne condamnă „cu mânie proletară” pentru proasta alegere.

Văd că se discută, totuși, în unele cercuri, despre închisori și rezistența din munți, dar îndrăzneții sunt repede aduși cu picioarele pe pământ de către noii cenzeni, de către noii ideologi, vigilenți să nu deviem de la calea justă. Am scăpat de adevărul unic de sub comunism și am dat de adevărurile controlate de astăzi! Clasele conducătoare și dictatorii, mai ales când sunt puternic contestați de o parte importantă a poporului, au nevoie de o poveste frumoasă care să le legitimizeze puterea. Chiar dacă au același scop, poveștile sunt însă diferite – ideologia „marxist-leninistă” a stat la baza Uniunii Sovietice, în vreme ce politically correct, în varianta europeană, este și astăzi fundamentală pentru Uniunea Europeană. Un fel de Big Brother, termen pe care ne-am obișnuit să-l folosim atunci când discutăm despre supravegherea în masă. În „1984”, romanul lui George Orwell de o actualitate tulburătoare indiferent de anul în care-l citim, găsim obsesia controlului asupra modului în care gândim. Portretul Fratelui cel Mare care „stă cu ochii pe tine” este omniprezent. Fratele cel Mare te protejează, se interesează mereu de soarta ta, însă, în același timp, tu nu poți

face nimic fără ca el să nu știe: te supraveghează clipă de clipă.⁶⁴ O obsesie pe care am regăsit-o în perioada Războiului Rece, atunci când Fratele cel Mare (Big Brother) venea din URSS, ca să te îmbrace, să-ți dea de mâncare, să-și dea lumină, căldură, un loc de muncă, o casă, o viață. În care nu aveai dreptul să cârtești împotriva orânduirii comuniste, împotriva celei mai avansate societăți, spre deosebire de cea putredă, capitalistă. Nu puteai să spui ce gândești cu adevărat, decât dacă vroiai să înfunzi pușcăria. Puțini știu că Republica Socialistă România avea o Constituție. În care erau garantate toate drepturile fundamentale. Dar care nu erau niciodată aplicate. Cum trebuie, ci cum dorea Fratele cel Mare, de la Moscova sau de la sediul C.C. al PCR. Mai mult, în 1968 a fost elaborat un nou Cod Penal. A cărui motivație suna cam așa: „Poporul român, sub conducerea partidului comunist, a obținut rezultate de însemnătate istorică în dezvoltarea economiei și culturii, în făurirea societății socialiste și ridicarea nivelului de trai material și cultural. Înaintarea cu succes a țării pe calea noii orânduirii a schimbat din temelii înfățișarea societății noastre. Relațiile de producție socialiste au cuprins întreaga economie națională, au fost lichidate clasele exploatare, orice formă de exploatare și asuprire a omului de către om. Dă roade bogate politica partidului de înfăptuire a industrializării, de dezvoltare a agriculturii, de creare a unei economii multilaterale, echilibrate, bazate pe cuceririle contemporane ale științei și tehnicii. Transformările petrecute în structura societății noastre, intensa activitate politico-educativă desfășurată de partid, au determinat profunde schimbări înnoitoare în profilul spiritual al oamenilor muncii. Se dezvoltă morala nouă, întemeiată pe înaltele îndatoriri față de societate, pe atitudinea înaintată față de muncă, de proprietatea obștească, față de legile statului și regulile de conviețuire socială. Considerînd că infracțiunile împotriva orânduirii socialiste, împotriva a ceea ce poporul nostru a cucerit prin lupte grele și îndelungate, constituie crimele cele mai grave față de popor, codul penal prevede pedepse aspre împotriva acelor care săvârșesc acțiuni contra securității statului sau a capacității sale de apărare.” Un exemplu de asemenea infracțiune era propaganda împotriva orânduirii socialiste. Aceasta era fapta persoanei care săvârșește prin orice mijloace și în public acte de propagandă cu caracter fascist, sau întreprinde acte de propagandă orice

⁶⁴ Obsesia Big Brother. *Cum devine Uniunea Europeană continuatoarea URSS*, editorial de Dan Andronic preluat de pe site-ul: <https://evz.ro/big-brother-uniunea-europeana-urss.html>?

altă acțiune în vederea schimbării orânduirii socialiste, sau din care ar putea rezulta un pericol pentru securitatea statului.

Schimbarea Orânduirii Socialiste a fost înlocuită cu Schimbarea Statului de Drept. De aici s-ar fi putut inspira domnia neomarxiștii de la Bruxelles ce au ca obiectiv suprem să devină Șeful Sprem. Ca o ironie a sortii putem spune că am sărit de la comisarul Vișinski la comisarul european, dar paralela este mai adâncă. Sunt liderii europeni care doresc să ne conducă după aceleași metode sovietice, neînțelegând că discursul anti-european capătă forță în primul rând din cauza lor, a modului în care înțeleg să facă politică. Popoarele europene, mai ales cele care au trăit experiența comunistă, nu au multă răbdare cu acest tip de birocrăție, de opacitate, de negarea unor realități. Nici eu nu înțeleg de ce trebuie să accept să trăiesc într-un sistem în care protocoalele secrete din justiție reprezintă o normă a Statului de Drept timp de 15 ani, în care politica anticorupție este aplicată doar adversarilor politici, în care minciunile spuse la Bruxelles sunt acceptate cu seninătate, mai mult sunt răsplătite cu un post bine plătit, iar ignorarea abuzurilor și fuga de responsabilitate a celor vinovați este binecuvântată de la înălțimea Comisiei Europene. Ceea ce nu înțeleg oficialii europeni este faptul că politica de tip Big Brother nu le-a reușit rușilor, nu o să le reușească nici lor. Politica pumnului în gură aplicată de URSS a dus la revolte permanente, iar deznodământul a fost prăbușirea unui sistem anchilozat și anacronic. În ceea ce mă privește, cred încă în forța rațiunii acestui popor, care trebuie să se trezească chiar dacă majoritatea instituțiilor mass-media din România sunt patronate sau conduse de străini. Asta este încă o dovadă că, deși „boierii minții”, spiritele subțiri, filosofi subtili de salon, ne acuză de xenofobie, de naționalism și chiar de șovinism, noi ne încăpățânăm să-i iubim pe străini, chiar și pe aceia care ne fac rău! Firește că acești veghetori la mersul nației – văzută de ei ca o jalnică masă gregară, patibulară – nu descoperă nicio primejdie nicăieri, nici peste Prut și Nistru, de unde suntem amenințați direct, fărăocolișuri, nici spre vest, de unde ne vin tăietorii de păduri și noii stăpâni de moșii, nici peste Ocean, de unde ne vine vestea că NATO nu mai face pomeni și că SUA se închid în sine, nici de mai aproape, unde se pregătesc festinuri autonomiste etc. Cu alte cuvinte, România nu are inamici decât în închipuirea noastră! Oricum ar fi, românii nu-i urăsc și nu-i vor urî pe străinii de bine, ba, pudici fiind, îi vor iubi și pe cei care le fac rău, după pilda biblică.

În fine, acest studiu despre Petre Pandrea reprezintă doar o parte dintr-o viitoare monografie a tuturor articolelor dedicate perioadei comuniste din România, cuprinzând documente și mărturii despre crimele, abuzurile și încălcările drepturilor omului în perioada comunismului, precum și studii și analize ale efectelor regimului totalitar, atât în anii 1945–1989, cât și în perioada postcomunistă destinate să promoveze memoria comunismului la nivel public, național și internațional, și de încurajare a dezvoltării unei culturi a libertății, democrației și a statului de drept, prin omagierea victimelor dictaturii comuniste și analiza mecanismelor statului totalitar, atât în România, cât și în rândurile exilului românesc. Studiile noastre se adresează tuturor celor care doresc să afle adevărul istoric despre gulagul românesc, și în primul rând generațiilor tinere înlesnindu-le investigația comunismului românesc. Și pentru a înțelege corect episoade dure ale trecutului, este nevoie de o perspectivă istorică, dar și de așezare în cuget. Astfel, rămânem doar la nivelul de jos, rudimentar, al judecății și până să măsurăm pe alții, să ne măsurăm pe noi înșine!

Apropo de judecată și măsură, poveștile cu relevanță istorică, trădări și revoluții, lovituri de stat și schimbări de regimuri, au nu rareori la bază acte care sunt profund umane, mercantile și cinice, în propriul beneficiu. De aceea istoria se scrie atât de greu în zilele acestea chiar într-un stat de drept cum este acum România, dar eșuat și în pragul colapsului etic cum e societatea noastră: afectată de o epidemie înfricoșătoare de meningită morală, așa cum spunea Octavian Goga, „poetul pătimirii noastre”. E vorba de o frază scrisă în 1916. Iată textul: „*Țară de secături, țară minoră, căzută rușinos la examenul de capacitate în fața Europei... Aici ne-au adus politicienii ordinari, hoții improvițați astăzi în moraliști, miniștrii care s-au vândut o viață întreagă, deputații contrabandiști... Nu ne prăbușim nici de numărul dușmanului, nici de armamentul lui, boala o avem în suflet, e o epidemie înfricoșătoare de meningită morală.*” În această contextualitate se iscrie personalitatea lui Petre Pandrea pusă în oglindă cu un contemporan al său, pe care, tot istoria ni l-a lăsat grav bolnav de această molipsitoare și înfricoșătoare meningită morală. Este vorba despre Mihai Ralea, care s-a născut la 1 mai 1896 pe moșia părintească de la Huși. Mihai Ralea (1896–1964) nu a fost singurul intelectual de primă mână al României care, abil și alunecos, a reușit să ocupe înalte demnități în cabinetele a două regimuri autoritare extrem de diferite, dar prototipul său este relevant pentru societatea românească de atunci, dar și de astăzi. Ralea a fost ministrul Muncii

(1938–1940) pe vremea dictaturii lui Carol al II-lea și ministru al Artelor în Guvernul Groza (1945–1946). Nici mai departe, în comunism, n-a dus-o rău. Inteligent, frivol și multilateral, fiu al magistratului (bulgar) Dumitru Ralea și al Ecaterinei Botezatu-Ralea (evreică), Mihai Ralea e unul dintre cei mai controversați și mai versatili umaniști de stânga pe care i-am avut (în opinia mea, e și cel mai înzestrat eseist al „Vieții Românești”). Puțini critici din România interbelică sună azi mai puțin „datat” decât el: formația de sociolog și istoric al ideilor dă adeseori, combinată cu finețea și talentul său speculativ, rezultate excelente. A fost și un incitant teoretician al criticii („ontologia obstacolului” rămâne o teză fertilă), iar ideile sale despre „specificul național” ca tranzacționism (vezi Fenomenul românesc) au fost deseori invocate, inclusiv împotriva sa – apreciază criticul literar Paul Cernat într-unul dintre memorabilele sale portrete schițate personalităților României.⁶⁵

Mihai Ralea a alimentat cu folos și marea dezbatere interbelică despre roman, înșelându-se cu grație. Textele despre Arghezi și Sadoveanu rămân de referință, ca multe dintre eseurile interbelice sau studiul antropologic Explicarea omului. Nici lucrările de psihologie și de sociologie a succesului nu s- de lepădat – ba chiar și textele pe linie din anii dictaturii proletariatului (cărțile de călătorie sau Cele două Franțe, îndeosebi). Mai departe: „Autor al unei nedrept uitate lucrări de doctorat, susținute la Paris, despre „ideea de revoluție în ideile socialiste”, a surfat fără probleme pe valorile socialismului, agrarianismului/național-țărănismului, corporatismului carlist, comunismului și național-comunismului”. Mihai Ralea a fost ministru al Muncii în cabinetul carlist al primului partid unic, Frontul Renașterii Naționale. După 1944, pe filiere comuniste și masonice, l-a atras pe Mihail Sadoveanu în jocul sovieticilor. Pe filiere masonice ar fi ajuns și ambasador la Washington – speculează criticul literar Paul Cernat. De altfel, chiar Mihai Ralea ar fi recunoscut într-un raport oficial: „Reușita mea în America nu s-a datorat faptului că sunt un veritabil democrat sau că sunt cunoscut ca atare, nici pentru că sunt ministru plenipotențiar, ci pentru calitatea mea de mason”. Legendă sau fapt istoric, cert e că Mihai Ralea a fost inițiat într-o lojă masonică încă de pe vremea studiilor sale în capitala Franței, amănunt care i-ar fi modelat

⁶⁵ *Cine a fost comunistul mason care i-a salvat de ostracizare pe bărbații deștepți ai României? Editorial semnat de Florin Saiu, preluat de pe site-ul: <https://evz.ro/comunistul-mason-ostracizare.html>*

(frumos) ulterior, mai exact în timpul guvernării dr. Petru Groza, cariera diplomatică. Mai mult, se mai spune că, la indicația expresă a Annei Pauker, la acea vreme ministru de Externe în același guvern condus de Groza, Mihai Ralea ar fi fost avansat peste noapte de la gradul de Maestru (gradul 3) la cel de Cavaler Rosicrucian (gradul 18). Așadar, descălecatul filosof ar fi descălecat în America de pe cai mari.⁶⁶

Grație poziției privilegiate și a demnităților deținute – academician, șef al Secției de Filosofie și Psihologie a Institutului de Istorie al Academiei RPR, director al Institutului de Psihologie etc. – Mihai Ralea n-a ezitat să angajeze și cercetători extrem de valoroși, repudiați inițial din viața publică de comuniști. Este cazul sociologului și antropologului Traian Herseni (încarcerat, în perioada 1951–1955, din cauza simpatiilor legionare) sau al psihologului Constantin I. Botez, alături de care Ralea a publicat, în 1958, tratatul monumental Istoria psihologiei. Ralea i-a întins o mână și lui Constantin Rădulescu-Motru, lăsat de comuniști să se stingă în mizerie, angajându-l pe bătrânul și distinsul profesor de filosofie la institutul pe care-l controla nestingherit. Tot oportunistului Mihai Ralea i se atribuie și salvarea criticului și profesorului Tudor Vianu, amenințat de comuniști cu excluderea de la catedră și din structurile Academiei. De salutat aceste gesturi, fie ele și interesate, pentru că – nu-i așa? –, și în anii stalinisti (sau mai ales atunci) era nevoie de o legitimare/spoială academică a imposturii culturale generalizate. Fost membru PNT, Mihai Ralea își abandonează colegii de partid după alegerile din 1937, când trece cu arme și bagaje în tabăra regelui Carol al II-lea. Catalogat în dosarele Siguranței Statului drept un „socialist-comunist ce a sponsorizat agenți ai Uniunii Sovietice”, traseistul Ralea n-are nicio problemă în a se apropia, în timpul dictaturii antonesciene, de firavii (atunci) comuniști români instrumentați de la Moscova. Se va dovedi o alegere câștigătoare. Egalitate, dar doar pentru prostime. Plecăciunile executate în fața comuniștilor (este autorul tezelor ce-i înfierau pentru imoralitate pe „imperialișii americani”) îi vor garanta lui Mihai Ralea, dincolo de funcțiile înalte deținute în aparatul de stat al României comuniste, și condițiile unui trai pe picior mare. Era printre puținii răsfățați ai regimului care, deși propăvăduia abolirea privilegiilor burgheziei și egalitatea în drepturi pentru oamenii noi, locuia într-o vilă cochetă din cartierul Dorobanți.

⁶⁶ *Ibidem.*

Petre Pandrea l-a satirizat, caricaturizat, cu asprime pe „amicul său intelectual”: „M. Ralea a fost totdeauna lichea. Se simte bine între cei puternici. De la praznicul boierilor pică și pentru valeți. Are psihologie, mentalitate și maniere de valet de casă mare. A acceptat să fie vicepreședinte de consiliu în ceasul al XI-lea, când toate lichelele aveau nevoie de cineva cu prestigiu universitar, politic, ziaristic, scriitoricesc, etc. Mihai D. Ralea camuflează vermina și suferința”. *Mihai Ralea a fost „Licheaua Nr. 1 a României, un vierme în brânza anticamerei”*⁶⁷ întrucât tipologia acestor „Memorii” este complexă și variată: scriitori, jurnaliști, filosofi, actori, femei celebre, oameni politici. În general, este o lume românească văzută, mai ales prin viciile ei, memoria diaristului Petre Pandrea este înfricoșătoare și reține totul. Întocmind o listă a lichelelor, Mihai Ralea ocupă locul întâi, „un crampon ministerial pe diverse strapontine”, „s-a cățărat pe scară socială după pilda lui Dinu Păturică”, „l-a lăsat pe Ibrăileanu să moară pe pat de spital în sărăcie, aproape în mizerie”, a fost felon față de criticul moldovean și față de C. Stere și Virgil Madgearu.⁶⁸

Și mai este ceva foarte interesant, dintre toate laturile existenței sale (avocat, scriitor, jurnalist, sociolog, economist, moralist și filosof), pe care singur și le enumera în celebra sa profeție, în care relatează, cu o uluitoare precizie, cum, „în anul 2000, vor veni biografiile care (-i) vor cerceta figura enigmatică”, biografia sa „mai simbolică decât opera”, calitatea de scriitor este aceea la care Petre Pandrea a ținut, se pare, cel mai mult. De altfel prezumtivul roman *Patetica valahă*, închinat zbuciumatului și tragicului veac XX românesc, roman pe care-l vedea scris cândva de un urmaș demn de o asemenea misiune, a prins viață, fără ca el să-și dea seama sau, măcar, fără ca el să ne mărturisească acest lucru, prin însăși opera sa memorialistică, de o diversitate, de o profunzime și de un dramatism fără egal.⁶⁹ Mai ales că, personalitate proteică, a desfășurat o activitate de jurnalist, eseist, sociolog, economist, moralist, filosof. A onorat profesia de avocat cu probitate și curaj, a scris lucrări de referință, a pledat în procese grele, cu larg ecou: „Am iubit avocatura până la demență”. Viața lui Petre Pandrea

⁶⁷ Petre Pandrea în *Memoriile mandarinului valah. Jurnal 1954–1956*, Editura Vremea, București, 2011. Ediție revăzută și adnotată de Nadia Marcu-Pandrea, p. 175.

⁶⁸ Vezi, pentru detalii, Constantin E. Ungureanu, *Petre Pandrea: „Memoriile mandarinului valah”*, articol preluat de pe site-ul: <https://gorjeanul.ro/petre-pandrea-memoriile-mandarinului-valah/>

⁶⁹ Vezi, pentru detalii, *Petre Pandrea – Soarele Melancoliei*, preluat de pe site-ul: <https://www.scribd.com/document/39>

are o semnificație mai profundă decât opera, a fost un adevărat roman de aventuri. „Opera mea, afirmă diaristul, va fi viața mea memorabilă, memorabilă, prin pilda ei, fiindcă este o operă realizată cu sudoare, sânge și suferință”.

Ca jurist, ca apărător al Legii și al Dreptății a reușit. Reușita mai durabilă a fost însă cea a memorialistului și diaristului. E adevărat, pe unde au trecut pana și verbul său uneori genial nu prea au mai rămas multe în picioare. Impresia e că nu adera la nimic. Așa să fie? Ne răspunde mandarinul valah cu retorica sa inimitabilă (ca și cea a lui Țuțea): „Da și nu. Eu am formațiune de jurist. Pe mâna mea au trecut fauna și flora politică a României, sub forma de clientelă penală, și am păstrat distanța patetică a mandarinului în turnul de ivoariu”. În ce constă perspectiva aproape unică a lui Petre Pandrea? Tocmai în îmbinarea acestor profesii pe care el le-a exersat. Pandrea a fost avocat, și din această postură a văzut mulți oameni dezbrăcați. Atunci când ai încurcat-o, sînt două locuri unde mergi și de cele mai multe ori te dezbraci: la medic și la avocat. Petre Pandrea a văzut oamenii în nuditatea acțiunilor lor intime, dincolo de păienjenii social conformist. I-a văzut, i-a observat, a înțeles resorturile care îi mișcaseră. Prin meseria lui, avea acces la secretele firii umane. Colecta clientelă și așa colecta cunoaștere. Ajunsesse să navigheze foarte jos, pe sub radarul care controlează conformitatea acțiunilor noastre. De aceea, pentru el noțiunile comune, de genul comunist – anticomunist, aveau o valoare relativă. El vedea dincolo de astfel de disjunții simpliste, punea în context, corela – viza de fapt categoriile esențiale. În rest, a mai adăugat talentul de memorialist și inteligența clasificărilor. Și încă un ingredient rar: incoruptibilitatea. Petre Pandrea a fost defensiv. El lua apărarea. Nu cu asta se ocupă un avocat? Nu toți. Drept la apărare aveau și comuniștii, în perioada interbelică, pe cînd erau scoși în afara legii. Dar Pandrea credea că și pentru cei din afara legii există o lege care trebuie respectată, impusă. Și a devenit avocatul comuniștilor. Atunci cînd un legionar a avut nevoie de el, l-a apărat și pe el. Se întîmpla chiar după rebeliunea legionară. La fel și cu un lider țărănist, în tulburii ani de după Război. Pandrea, un om care se declara incapabil să creadă – și aici vedea similitudini cu Nae Ionescu – a luat apărarea maicilor de la mănăstirea Vladimirești, pe timpul următorului regim, comunist. Bănuiesc că simțul dreptății este cel responsabil la Pandrea și pentru apropierea de comunism, și pentru impulsul de a lua apărarea celor defavorizați de regim, indiferent care ar fi acesta. Să reținem de aici fondul

moral al lui Petre Pandrea, pe baza căruia emite judecățile despre semeni. Dacă cele mai multe dintre ele ies dezastruos pentru oamenii în cauză, nu este pentru că Pandrea are nepărat ceva cu ei, sau vede totul în negru. Așa sînt ei în profunzime, așa e natura umană.⁷⁰

Dar simultan, în subsidiar, Pandrea mai dezvoltă o teorie. Ar fi fost prea mult pentru el – și pentru oricine – supraviețuirea într-o țară atît de coruptă. Aș numi-o teoria majorității. Conform acestei teorii, România majoritară e condamnată să fie condusă de regimuri minoritare. Schema s-a păstrat indiferent de orînduire. În interbelic, regimul minoritar a avut o natură pronunțat etnică. „Străinii” au preluat frîiele. E vorba și de Carol al II-lea, dar și de mulți oameni politici influenți. După Război, regimul conducător este confiscat de o minoritate mai degrabă morală, sau mai precis amorală, autoare pe bandă rulantă de „crime împotriva umanității”. Mai importantă pentru înțelegerea secolului XX la români este, după Pandrea, evidențierea mutațiilor la nivelul politic superior decît distincția regim burghez – regim comunist. Nu mă pot abține să nu extrapolez aici și în cazul regimului postcomunist. România, spune teoria lui Pandrea, a avut mereu guverne minoritare, care pentru a rezista au stimulat și întreținut licheliismul. Niciodată în secolul XX România profundă și majoritară nu și-a găsit reflexia în propria elită politică. „Teoria majorității” i-a permis lui Petre Pandrea să creadă că el provine dintr-un colț nealterat de Românie, Oltenia natală, ale cărei valori coincid cu cele ale Europei Occidentale democratice. „Eu spun mereu: nu sînt român, mai ales nu sînt rumîn, cum spunea Nae Ionescu, de predilecție, adică neo-iobag. Eu sînt oltean și european, adică român liber în Valahia mea mică, încadrată prin destin în Europa Centrală, înainte de trecerea Dunării, în colț carpatin”, estima Petre Pandrea. Din această perspectivă, multi și pluridisciplinară, galeria portretelor celor din protipendada burgheză ca și a celor din elita comunistă este realizată în tușe grotești, cu ură și dispreț, picanterea (vulgară) a detaliilor dând la iveală mizeria caracterelor și morala imorală a acestora. Coordonata majoră a memorialisticii sale o dă atitudinea de moralist, de cozeur (cu picanterii de bîrfitor superior), de comentator cu un limbaj acid, colorat violent, a diverselor momente de implicare în dinamica vieții, ca și a creionării portretelor unor personalități și figuri marcante din epocă pe care le-a cunoscut îndeaproape („I-am cunoscut pe toți. Pe

⁷⁰ Ionuț Iamandi, *Un interviu imaginar cu Petre Pandrea*, preluat de pe site-ul: <https://dilemaveche.ro/sectiune/dileme-on-line/articol/un-interviu-imaginar-cu-petre-pandrea>.

cine nu cunoșteam pe-atunci ca ziarist-editorialist la trei ziare și ca avocat al Capitalei?”), fără sfială în a divulga intrigi de alcov, să le zic așa, intimități obscure sau sforării politice mizerabile. „Mă cutremur, că acest Jurnal de mandarin valah – nota el în vara lui 1958 – ar putea fi foiletonat de copii, de nepoți, de frații sau de alte rude ale mele de sânge. M-ar amuza să cetesc fragmente prietenilor hâtri, buni de glume, în toamna și iarna vieții, anotimpuri care se apropie, claustrați undeva la țară, în bătaia vântului, a ploilor și în șuietul viscolului”.⁷¹ Fragmentariul memorialistic al lui Petre Pandrea, tumultuos adesea, are pasaje de evocări autentice, alături de pagini eseistice, de portrete făcute în aqua-forte, de meditații, reflexii (filosofice, estetice), panseuri etc., complăcându-se mai ales în condiția de bârfitor, așa încât multe dintre cele relatate de el trebuiesc luate sub o cotă de rezervă, fiind marcate de un unghi de vedere extrem de... personal. Scrisul său este degajat și, prin excelență, pamfletar⁷² iar personajele „miniportretelor” sale sunt fie intelectuali, fie politicieni. În marea lor majoritate, ei par să facă parte din cea de-a doua categorie sociologică a lui Petre Pandrea, a „șperțarilor”. De altfel, nici în privința politicianilor și nici în cea a intelectualilor, Petre Pandrea nu pare să își facă vreo speranță. Politicienii din prezent sînt „un grup restrîns de fanatici, cu o grupă selecționată de lichele, care își face mendrele cu 16 milioane de lași și vechi neoiobagi”. Și nici intelectualii actuali nu sînt moralmente departe. „După 23 August, intelectualitatea ar fi pactizat dintru început cu Armata Roșie și comuniștii, dacă n-ar fi fost confuzia guvernării cvadripartite”, crede Petre Pandrea.

În fine, pentru exemplificare, oferim cititorilor câteva miniportrete creionate de Petre Pandrea în *Memoriile mandarinului valah. Jurnal 1954–1956*, Editura Vremea, București, 2011. Ediție revăzută și adnotată de Nadia Marcu-Pandrea, utilizând numerotarea paginilor din care acestea au fost extrase. Axul, în jurul căruia se înfășoară, mai strâns ori mai lejer, toate amintirile, îl constituie personalitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu (cumnatul său, el fiind ginerele scriitorului și militantului D. D. Pătrășcanu – „socrul meu era un delicios gafeur”), despre activitatea politică și mai ales despre procesul intentat acestuia, oferind numeroase informații de... culise („Nu mă interesează faptul în sine că L. Pătrășcanu a fost ucis. În revoluții și

⁷¹ A se vedea, pentru detalii, Constantin Cubleșan *Mandarinul valah (Petre Pandrea)*, preluat de pe site-ul: <https://tribuna-magazine.com/mandarinul-valah-petre-pandrea/>.

⁷² *Ibidem*.

războaie mor oameni, iar el a fost timp de 25 de ani amestecat în chestia revoluționară din Valahia. S-a amestecat singur. Mă indignează modul ilegal al uciderii, procesul cu uși închise, călcându-se principiile de bază ale publicității /uși închise/, oralității /fără apărare/ și contradictorialității /fără apărare/. Mă indignează comunicatul oficial hidos, terfelind memoria unui om fără apărare, lezând grav familia. Unde am fost noi, dacă-am întreținut un mincinos, un provocator, un escroc? Acest om era fără vicii: nu bea, nu fuma, nu mânca decât pâine cu brânză și bea lapte. Avea două pasiuni: muzica și femeile. Cu femeile a greșit; se culca mereu cu cele din partid. Le regula și le păresea. S-au indignat când a luat pe oaia capie de Hertha, și-au instigat bărbații și l-au decapitat. Pentru postul de Lenin valah a candidat Lucrețiu Pătrășcanu. N-avea stofă nici de Lenin, nici de Stalin. A fost lichidat de Ana Pauker, devenită o... Stalină valahă, cu al său Beria, nenorocitul de Teohari. A fost lichidat fizic /.../ bietul Lucrețiu Pătrășcanu, singurul candidat la leninat băștinaș. A fost spurcat cu lături și fecale, făcut cu ou și cu oțet în comunicatul în care se anunța execuția”). *Lucrețiu Pătrășcanu*, Avocat leninist ateu, hotărât, pe o linie politică radicală 100%, gata de revoluție pînă la sînge, cu fond delicat și ferm. p. 44. Avea mentalitatea revoluționarului de profesie, care nu „pactizează” cu inamicul și stă, parazitar, cu brațele încrucișate. p. 280. Om naiv pur, moldovean drept și neînfricat, fără pic de psihologie și perspectivă planetară. p. 408. N-avea nici o încredere în capacitatea revoluționară a valahilor. p. 502. Și lista continuă cu:

Constantin Argetoianu, Corcitură de latin și țigan tătăresc, în gusturi și fizionomie, langaj și comportare. p. 250

Tudor Arghezi, Are stofă de măscărici, pe un fond de gospodar monarh. p. 255. Rubicond și borțoșel, cu mustăcioară neagră, stufoasă, ca un vrăbțoi. p. 252. Lichea de ariergardă. p. 446

Dan Barbilian, În orele sale libere, măscărici: poetul Ion Barbu. p. 216

Carol al II-lea, Pramatie care a tulburat și zgîlțit viața publică valahă între 1930 și 1940. – p. 323. Derbedeu internațional și papugiu bucureștean incapabil de venerație. p. 301

Iosif Chișinevschi, Cancelarul de fier al valahilor puturoși, cu caftan de la Kaganovici. p. 283

Emil Cioran, Nu eram prieten cu el. Era mai tînăr și urletele lui de fiară înjunghiată în paginile *Vremei* nu-mi produceau nici o emoție. p. 549. Era un Oblomov valah anti-aer, anti-geam, anti-apă. p. 550

Petre Constantinescu-Iași, Sifilitic tratat, căruia i-au dispărut încrețiturile pe creier și – deci – memoria. p. 175

Nichifor Crainic, Alt țigan, care a scris versuri cu aleluia pentru curvarul de Carol II, ca să-l facă ministru al propagandei. p. 252

Gala Galaction, Țigan șătrar. p. 252. Are lașitatea fizică și lașitatea morală a tuturor sibiților, a esteților și a neronienilor. p. 574

Gheorghe Gheorghiu-Dej & Gheorghe Apostol, Doi groștei, doi purcei, doi țigănuși, pseudonimele lui Ioșca (Chișinevschi). Unul chelner, altul cheferist. p. 174

Petru Groza, Urmaș de asasin latini, strămutat în Dacia ca gîde al lui Decebal, învățat de gentry-ul maghiar să se îmbrace exagerat, un șmecher, un provincial năimit în Capitală. p. 174

Radu Gyr, A ieșit după 18 ani de pîrnaie, alert, lucid, politicos, dîrz și fin ca o sabie de Toledo, cavalier și mandarin, deschis geniului binelui, gata în continuare de a înfrunta geniul răului. Nu l-a intimidat nimic. E gata s-o ia *da capo*.

Nikita Hrușciov, Acest Nastratin ucrainean. p. 305

Garabet Ibrăileanu, Prea maladiv. p. 497

Nae Ionescu, Nu este nici șarlatan, nici șaman, nici taumaturg. Avea probleme religioase și metafizice care l-au chinuit pînă la demență. p. 349. Era un indo-european, venit din India odată cu invazia tătarilor. Avea ceva de corcitură mongolică, aciat la noi, aclimatizat, eflorescent, cu armonii indeite și colori stranii. Avea și cruzimi mongolice. N-a participat la lichidarea fizică a lui Duca?. p. 360

Mihail Manoilescu, N-avea conștiință de clasă, nici de rasă, nici de națiune. El a fost eterna divă, dornică să joace un rol de prim rang, chiar de rang secund, dar să joace mereu la rampă. p. 146

Justinian Marina, Un Everest de corupție, un prelat cu instincte de hoț de cai. p. 521

Regele Mihai, Un fonf, un gîngav și un nărod, din care „mînăstireni” noștri au încercat să facă un om și jumătate. Vor fi reușit să facă măcar jumătate de om? Mă îndoiesc. p. 323

Constantin Noica, Proaspăt, efervescent, încă adolescentin, deși se apropie de jumătatea veacului. Mi se pare filosoful cel mai apolitic întîlnit, deși are pasiunea problemelor Cetății europene și a Cetății valahe, așa cum se cuvine oricărui filosof. p. 333

Miron Radu Paraschivescu, Scrie fără convingere. Nu este o lichea

fanatizată. Este un meșteșugar, iese la scenă, la comandă socialistă.
p. 309

Ana Pauker, Astrul negru al firmamentului politic românesc. p. 243.
Cabotină la menopauză. p. 521

Titel Petrescu, Nu are o inteligență scormonitoare și nici copleșitoare.
A scris o carte probă de arhivar despre Mișcarea Socialistă. Socialismul
democrat fusese monopolizat de Mirescu – Flueraș – Jumanca, iar marxis-
mul comunist de Ana Pauker – Vasile Luca – Lucrețiu Pătrășcanu. p. 220.
Un om de bună credință și de bună voință, dar de mediocritatea moliei,
cenușiu, filfiind din lavalieră și cu limba împletită. p. 500

Mihail Roller, Un nenorocit de arhivist care a terorizat Academia.
p. 175

Mihail Sadoveanu, Și-a apărât creația personală. E Ceahlăul: își apără
vegetația. A vegetat și a rodit în fiecare an, în fiecare zi. p. 175. Un pachiderm
care dansa „lugojana” și „alunelul” cu o zăludă ca Paukeroaia. Strigase
„trăiască Mareșalul valah al lui Hitler”, acum striga „trăiască aghiotanta lui
Stalin”. p. 298. Lichea de avangardă. p. 446. Ceahlău fecalin. p. 521

Alexandru Sahia, A murit dezamăgit. Are străzi, statui, poeme. Dacă
ar fi trăit, ar fi nimerit cu noi la ocnă, cu noi, simpatizanții bolșevismului
și ai economiei planificate. p. 291

Belu Silber, Fugeam de el ca de un ciumat: era cunoscut ca agent de
Siguranță. Azi așa ceva se numește „musăr”, „codoș”, „trompetist”, „spion”,
„teoharist”. Agentul era o „ceandala”, o „cinghinea” țigănească, o lepădă-
tură morală, un estropiat cu care nu puteai avea contact de nici un fel, nici
măcar legături de „bună-ziuă”. p. 45. Un om corupt, corupător și coruptibil.
p. 501

Zaharia Stancu, S-a repezit ca un hultan în jurnalistică, unde n-a avut
succes major, fiindcă n-a avut răbdare să își agonisească o cultură univer-
sitară pe trepte. S-a repezit după 45 de ani în arta romanului, unde a adus
mojicia ziaristului incult. p. 316.

Iosip Broz Tito, Un bărbier care a scos măseaua cariată a stalinismului
din maxilarul comunismului și vrea să scoată măseaua cariată a agresivității
imperialiste din maxilarul capitalismului occidental. p. 305

Petre Țuțea, S-a adunat de pe drumuri, nu mai este o bibliotecă răstur-
nată, a devenit înțelept, tandru și felin. p. 409

Constantin Vișoianu, Cocorul din capul unghiului emigranților.
Marele cocor este un păduche, în sensul parazitismului. E deștept foc, dar

e leneș. A fost păduchele Spînului (N. Titulescu). I-a murit spînul, a trecut păduche lat de pește, la cel mai mare crap al Balcanului, numitul Barbu Știrbey, amantul Reginei Maria. I-a murit crapul? A trecut la piratul cu părul roșu (Max Auschnitt). p. 137

Am lăsat, la final, un personaj extrem de complex, despre care unii autori contemporani nu mai conținesc cu laudele și elogiile chiar și astăzi. Este vorba despre Acad. Ion Gheorghe Maurer cu al său celebru *Cuvânt înainte*, din Revista „Studii și Cercetări Juridice”, an.I, nr. 1/1956, p. 11. Petre Pandrea afirma despre cel care în timpul *stăpânirii* sale au fost trimiși în temnițe și lagăre comuniste mii de români că „La 11 ianuarie 1958 a venit în fruntea statului acest amic al meu, Ion Gheorghe Maurer. Tată sas, mamă franțuscă alsaciană, rămasă văduvă de tânără. Crescut la liceul militar din Craiova între 11–18 ani, are toate defectele și calitățile olteanului de adopție, o anumită faconadă a trivialității, care este de mare efect printre proletari și cheflii./ El este omul de casă al lui Gheorghiu-Dej și a pontat pe această carte. E un jucător de ruletă politică”. „Avocatul Ion Gheorghe Maurer, ales la Academie într-o promoție cu Tudor Arghezi, fără să scrie un volum” (p. 78) sau „În promoție cu Tudor Arghezi intră în academie, la ordinul lui Ioșca I, amicul meu jean Gheorghe Maurer, avocat și jurist de clasa III, incapabil să scrie o petiție cu ortografie acătării. E voie să fii academician fără titlri și lucrări?” (p. 105) și cred că putem să ne oprin aici, mult mai multe sunt aprecierile lui Petre Pandrea, dar nu putem uita contribuția academicianului nostru la asasinarea lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Despre acest autor al holocaustului culturii românești – Ion Gheorghe Maurer – domnul Prof. univ. dr. Mircea Dușu, Directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române și Redactor-șef al revistei „Studii și Cercetări Juridice”, în studiul său intitulat „*Constantele cercetării juridice fundamentale*”, are numai cuvinte laudative. Pentru acuratețea informației vom reda, așa cum am preluat de pe site-ul: <http://www.rscj.ro/cuvant-inainte.html>, conținutul lucrării Domniei sale, lăsându-vă, pe D-voastră, cititorii și judecătorii mei să apreciați. „Începând cu nr. 1 (57) din 2012, revista Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române revine la denumirea sa inițială, cea de *Studii și Cercetări Juridice* (SCJ) (Seria a III-a). Și aceasta dintr-un îndoit motiv: pe de o parte, caracterul prea restrictiv, pentru o perioadă a integrării euroatlantice a țării și în condițiile unei lumi mondializate, inclusiv în privința dreptului, al titlului adoptat în decembrie

1989, iar pe de alta din dorința de a releva valențele tradiției și a rămâne consecvenți menirii definitorii a cercetării juridice fundamentale: aceea de a urmări, în timp și spațiu, manifestările constantelor dreptului. Din această a doua perspectivă, celebrul *Cuvânt înainte*⁷³ de început de drum al SCJ din primul său număr (1956), care schița programul de activitate deopotrivă pentru ICJ și revista sa, ridică și oferea un răspuns unei probleme fundamentale și decisive, cea a constantelor dreptului și o transforma în prioritate, care trebuia să-și afle dezlegare în activitatea de viitor. *Prin modul de punere a problemei, contribuțiile la rezolvarea ei și, mai ales, grație transformării și oficializării constantelor dreptului ca obiectiv al cercetării juridice fundamentale din țara noastră („oamenilor de știință grupați în jurul Institutului de cercetări juridice al Academiei R.P.R., precum și ceilalți oameni de știință din țara noastră, lucrători în domeniul dreptului”), Cuvântul înainte* avea valoarea unui adevărat manifest de legitimare și programatic. Pentru a putea fi reînscris pe „lista oficială” a științelor acceptate și a fi scos astfel de sub anatema de simplă expresie a „ideologiei burgheze” și de „instrument al luptei de clasă”, dreptului i se impunea o „concepție materialist-dialectică”, sub umbrela căreia să se desfășoare cercetarea juridică fundamentală. Din această perspectivă, *Cuvântul înainte* din 1956 are meritul de a fi oferit mai întâi, o nouă definiție a dreptului, subordonată exigențelor ideologice ale momentului istoric, în virtutea căreia acesta era deopotrivă o *știință* (menită să stabilească legile juridice obiective proprii) și o tehnică (destinată ca printr-un complex de „artificii” sau de „procedee” să se asigure cu maximă eficacitate înserarea legilor juridice obiective, prin intermediul normelor, în viața socială) și, odată cu aceasta, de a fi dezvoltat și acreditat oficial teoria „constantelor dreptului” pe care a trasat-o ca obiectiv programatic de analiză și studiu ale cercetării științifice fundamentale în domeniu. Nu în ultimul rând, „știința” dreptului a fost astfel salvată de la a rămâne la statutul ingrat de interpretare mecanică a

⁷³ „Înainte de toate, o întrebare care e firesc să stăruie în pragul oricărei activități juridice: are dreptul și o realitate alta decât totalitatea formulilor, adică a dispozițiilor normative în care se exprimă? Mai precis este dreptul numai totalitatea dispozițiilor normative ce se aplică, la un moment dat, într-o colectivitate dată, sau mai există, *distinct* de dispozițiile normative, o realitate căreia acele dispoziții nu fac – mai bine sau mai puțin bine – decât să-i dea expresiune? Problema nu este de astăzi și nici de ieri. Este atât de veche încât o putem socoti permanentă. În orice caz, de rezolvarea la care se ajunge, depinde, într-o largă măsură, orientarea cercetării științifice pe tărâmul dreptului”, Acad. Ion Gheorghe Maurer, *Cuvânt înainte*, rev. „Studii și Cercetări Juridice”, an.I, nr. 1/1956, p. 11;

unor documente oficiale și integrată cercetării științifice fundamentale. Formula de „compromis salvator” și acceptabil este evidentă prin chiar textul studiului introductiv: spre a-și permite existența, cercetarea juridică, desfășurată atunci în cadrul ICJ de cele mai reprezentative personalități ale dreptului românesc ale timpului, trebuia să se accepte formularea unei „concepții materialist-dialectice a dreptului”, și primea ca salvare și soluție de ieșire din impasul moral-intelectual major, continuarea tradiției și o anumită depolitizare a cercetărilor, prin subterfugiul „constantelor dreptului”. Unii au ieșit din impasul moral la Pitești, Gherla, Aiud și Sighet, iar alții în Academia Română sau în nomenclatura iudeo-bolșevică instaurată după lovitura de stat de la 23 august 1944, pe tancuri sovietice. Din această din urmă categorie face parte personajul nostru și spre aducere aminte, facem precizarea că „numit în fruntea acestui institut în perioada stalinismului dezlănțuit, avocatul Ion Gheorghe Maurer (1902–2000) a fost un comunist convins, s-a convertit în revoluționar de profesie încă din anii clandestinității, a îmbrățișat necondiționat crezul utopic bolșevic, a susținut total și fără rezerve regimul totalitar, inclusiv anihilarea statului de drept prin măsuri abuzive și prin încălcarea sistematică a drepturilor omului. Nu a protestat niciodată împotriva Gulagului românesc, a fost omul de încredere al lui Gheorghiu-Dej și a beneficiat imens de relația cu dictatorul comunist. A avut conflicte cu Ana Pauker, dar era vorba de chestiuni personale, nu de divergențe ideologice sau politice. Leninist consecvent, a făcut parte din categoria acelor *true believers* analizați de Eric Hoffer într-o carte care rămâne de o dogoritoare actualitate. Maurer era președintele Consiliului de Miniștri al RPR și membru al Biroului Politic al CC al PMR în 1963, acum cinci decenii. Era numărul doi în ierarhia dictaturii. În acel an murea în închisoare Ion Mihalache.⁷⁴

Avocatul de stânga Petre Pandrea (1904–1968), apărătorul atâtor ilegaliști, și apoi, după 1945, al prigoaniților din noul regim, autor al unor lucrări înt-adevar excepționale de filosofie a dreptului, autorul unui proiect fascinant de „Helvetizare a României”, cumnatul lui Pătrășcanu, a făcut ani grei de temniță atunci când Maurer prospera, alături de alți foști amici, între care Mihai Ralea, și protejați, precum Avram Bunaciu. Ar fi normal, cred, ca într-o Românie redevenită democratică, Institutul de

⁷⁴ A se vedea, pentru detalii, Diana Ionescu *Un aristocrat roșu: Ion Gheorghe Maurer și pseudo-justiția comunistă* preluat de pe site-ul: <http://www.contributors.ro/politica-doctrine/un-aristocrat-roșu-ion-gheorghe-maurer-si-pseudo-justitia-comunista/>.

Cercetări Juridice al Academiei să omagieze memoria unui Petre Pandrea, nu a lui Maurer. Poate chiar să-i poarte numele. Trădându-și chemarea de apărător al dreptății, Maurer a fost un arhitect al sistemului totalitar, l-a susținut din rășputeri și l-a justificat prin toate acțiunile sale. L-a detestat pe Lucrețiu Pătrășcanu. Cinic și arivist, Maurer îl invidia pe Pătrășcanu pentru influența sa în partid și, mai ales, printre intelectuali. În plus, ca și Leonte Răutu, Maurer a fost steril ca teoretician, nu a scris propriile cărți, nu a lăsat în urma niciun text memorabil. Numit în fruntea Prezidiului MAN după moartea lui Petru Groza în 1958, Maurer a fost instrumentul formal pentru aprobarea variilor sentințe și decizii din epocă (procesul lotului Noica-Pillat, procesul Comerțului Exterior, procesul celor acuzați de atacul asupra unei filiale a Băncii Naționale și câte altele). Și câte s-ar mai putea spune despre acest „veritabil Lenin al comunismului românesc”, „cu aparența sa seniorială, cultivat și elegant, pasionat de vânătoare, băutor de coniac ultra-select, era ceea ce putem numi un aristocrat roșu.” Dar nu a fost Petre Pandrea, ci Maurer întrucât, așa cum spunea Walter Roman, una dintre cele mai sinistre figuri ale ocupației sovietice, comunist de frunte și membru al gherilelor internaționaliste din Spania, apoi șef la Radio Moscova al echipei de criminali anti-romani Ana Pauker, Leonte Răutu și Iosif Chisinevschi, Walter Roman s-a întors în România în 1944 pe tancurile sovietice, la propriu, ca locotenent-colonel în cadrul Diviziei de trădători „Horia, Closca și Crisan” și înaintat la gradul de general-maior, „După noi, vom veni tot noi. Noi nu scriem istoria, noi o creăm”. Și tocmai așa a fost! După altă lovitură de stat, cea din decembrie 1989, au venit urașii lor, ai cimei roșii! Ce blestem o fi pe această nație de nu mai scăpăm de trădători și antiromâni!

Bibliografie:

- [1] Nicolae Balotă, *Caietul albastru, vol I-II*, Editura Ideea Europeană, București, 2007;
- [2] Adrian Bucurescu, *Petre Pandrea, un haiduc al cuvântului*, România liberă, 25 iulie 2008;
- [3] Andreea Dragomir: *Filosofia, psihanaliza juridică și cercetarea criminologică la Petre Pandrea*, Editura Aius, Craiova, 2012;
- [4] Grigore Georgiu, *Istoria culturii române moderne*, Editura Comunicare.ro, București, 2002;

- [5] John Higgs, *Mai ciudat decât ne putem imagina. O istorie alternativă a secolului XX*, Editura Litera, București, 2016.
- [6] Stelian Neagoe, *Petre Pandrea în închisorile comuniste*, București, Editura Machiavelli, 2001;
- [7] Marta Petreu, „*De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*”, Editura Polirom, 2011;
- [8] Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Editura Polirom, Iași, 2009;
- [9] Ion Simuț, *Justițiar cu orice risc*, România Literară, nr. 3/2004;
- [10] Al. Săndulescu *Întoarcere în timp: memorialiști români*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2008;
- [11] Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, Editura Scrisul Românesc, București, 2009;
- [12] Alex. Ștefănescu, *40 de ani de la moartea lui Petre Pandrea O operă care a lipsit culturii române*, România Literară nr. 26/2008;
- [13] Mihai Ungheanu, *Holocaustul culturii române*, București, Editura D.B.H., 1999.

Reviste

- [1] Revista, *Puncte cardinale*, nr. 1–2/2001;
- [2] Revista *Puncte cardinale*, nr. 3/2002.

Articole publicate și preluate de pe diferite site-uri

- [1] Dan Andronic, *Obsesia Big Brother. Cum devine Uniunea Europeană continuatoarea URSS*, editorial preluat de pe site-ul: <https://evz.ro/big-brother-uniunea-europeana-urss.html>?
- [2] Adrian Bucurescu, *Petre Pandrea, un haiduc al cuvântului*: <https://romaniabilia.ro/aldine>.
- [3] Constantin Cubleșan *Mandarinul valah (Petre Pandrea)*: <https://tribuna-magazine.com/mandarinul-valah-petre-pandrea/>.
- [4] Ionuț Iamandi, *Un interviu imaginar cu Petre Pandrea*: <https://dilemaveche.ro/sectiune/dileme-on-line/articol/un-interviu-imaginar-cu-petre-pandrea>.
- [5] Diana Ionescu *Un aristocrat roșu: Ion Gheorghe Maurer și pseudo-justiția comunistă* preluat de pe site-ul: <http://www.contributors.ro/politica-doctrine/un-aristocrat-rosu-ion-gheorghe-maurer>;
- [6] Adrian Majuru, *Un biograf al mentalităților românești de adâncime: Petre Pandrea*, preluat de pe site-ul: <https://www.cotidianul.ro/un-biograf-al-mentalitatilor-romanesti-de-adancime-petre-pandrea/>
- [7] Petre Pandrea, *Memorii Scrise la Poiana Tapului*, <http://www.memoria.ro/marturii/perioade>;
- [8] *Petre Pandrea – Soarele Melancoliei*: <https://www.scribd.com/document/39>;

- [9] Ioan Aurel Pop, *Dialog cu sufletul deschis*: <https://www.activenews.ro/cultura-istorie>;
- [10] Grigore Traian Pop: *Drama postumă a mandarinului valah* (I), în *Revista Caiete critice*, pp. 39–46, preluat de pe site-ul: <http://caietecritice.fnsa.ro/wordpress/wp-content/uploads/2012/09>;
- [11] Florin Saiu, *Cine a fost comunistul mason care i-a salvat de ostracizare pe bărbații deștepți ai României?* editorial preluat de pe site-ul: <https://evz.ro/comunistul-mason-ostracizare.html>;
- [12] Ionel Stoica, *Patimile după Aiud. Drama scriitorului petre Pandrea, uitat în închisorile comuniste! Cum poți evalua suferințele îndurate de „Mandarinul Valah”?*, articol preluat de pe site-ul: <https://evz.ro/patimile-dupa-aiud-drama-scriitorului-petre-pandrea>;
- [13] Alex Ștefănescu, *Crime împotriva scriitorilor*, <https://evz.ro/crime-alex-stefanescu.html>.

Site-uri

- [1] <http://www.rostonline.ro/2016/06/cazul-petre-pandrea-drama-unui-tovaras-de-drum>;
- [2] <http://caietecritice.fnsa.ro/pdfs/cc%206-7%202007.pdf>;
- [3] <http://www.ziaristionline.ro/2011/06/02/engels-romanii-trebuie-sa-dispara-de-pe-fata-pamantului>;
- [4] <http://www.cuvantul-liber.ro/news/93298/61/De-ce-Engels-nu-i-a-iubit-pe-romani>;
- [5] <https://gorjeanul.ro/petre-pandrea-memoriile-mandarinului-valah>;
- [6] <http://razvan-codrescu.blogspot.com/2011/09/demostene-andronescu-cazul-petre.html>.

Opere publicate

Die Verwaltungsreform in Rumanien, Breslau, 1931;
Germania hitleristă, Editura Adevărul, București, 1933;
Psihanaliza judiciară, Editura Cultura Românească, București, 1934;
Beiträge zu Montesquieus deutschen Rechtsquellen (Eine Untersuchung der 2 hinterlassenen Manuskripte), Editura Cultura Românească, București, 1934;
Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1935;
 Die Vereinigten Staaten (Stat și Națiune, din lb. germană) (1938);
Procedura penală, Editura Spor, 1938;
 Legea devizelor (1939);
 Doctrina modernă a pedepsei (1941);
 Aur și sabotaj (1943);

- Pomul vieții. Jurnal intim*, Editura Bucur Ciobanul, Colecția Meridian, București, 1944 (prima ediție);
- Criminologia dialectică*, Editura Fundațiilor Regale, București, 1945;
- Portrete și controverse*, vol. I, Editura Bucur Ciobanul, Colecția Meridian, București, 1945
- Portrete și controverse*, vol. II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946;
- Atitudini și controverse*, Editura Minerva, București, 1982
- Garda de fier. Jurnal de filozofie politica. Memorii penitenciare*, Editura Vremea, București, 2000;
- Reeducarea de la Aiud. Jurnal penitenciar 1961–1964*, Editura Vremea, București, 2000;
- Helvetizarea României*, Editura Vremea, București, 2001;
- Crugul Mandarinului. Jurnal intim 1952–1958*, Editura Vremea, București, 2002;
- Călugărul alb*, Editura Vremea, București, 2003;
- Turnul de ivoriu*, Editura Vremea, București, 2004;
- Soarele melancoliei. Memorii* Editura Vremea, București, 2005;
- Noaptea Valahiei. Jurnal intim 1952–1968*, Editura Vremea, București, 2006;
- Brâncuși. Amintiri și exegeze*, Editura Vremea, București, 2009 (ediția a III-a);
- Brâncuși. Pravila de la Craiova. Etica lui Brâncuși*, Editura Vremea, București, 2010
- Brâncuși. Amicii și inamicii. Sociologia lui Brâncuși*, Editura Vremea, București, 2010
- Memoriile mandarinului valah. vol. 1, Jurnal 1954–1956*, Editura Vremea, București, 2011
- Memoriile mandarinului valah. vol. 2, Jurnal 1957–1958*, Editura Vremea, București, 2012;
- Colaborări la: Flacăra, Gândirea, Năzuința, Viața Românească, Pandectele Române, Societatea de Mâine, Utopia, Meridian, Timocul ș.a. A editat revistele Viitorul social, Stânga și Cuvântul liber.